Razvoj grupnog psihoedukativnog programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnoj skrbi

Perica, Antonia

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:323376

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Razvoj grupnog psihoedukativnog programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnoj skrbi

Antonia Perica

Zagreb, veljača, 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Razvoj grupnog psihoedukativnog programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnoj skrbi

Antonia Perica

Mentorica: doc.dr.sc. Ivana Jeđud Borić

Zagreb, veljača, 2017.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad "Razvoj grupnog psihoedukativnog programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnoj skrbi" i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Antonia Perica

Zagreb, veljača, 2017.

SAŽETAK

Razvoj psihoedukativnog programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju

Antonia Perica

Mentorica: doc.dr.sc. Ivana Jeđud Borić

Socijalna pedagogija/Modul: Djeca i mladi

Pregledom dostupne postojeće literature i stanjem u praksi vidljivo je kako postoji potreba za razvojem rodno specifičnih programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju. Svrha ovog diplomskog rada je prikazati specifičnosti problematike djevojka s problemima u ponašanju i predstaviti psihoedukativni program koji je nastao kao odgovor na potrebe prakse.

Rad započinje pregledom rizičnih čimbenika za razvoj rizičnih ponašanja djevojaka, važnih čimbenika kreacije rodno specifičnih programa i pruža pregled teorija koje objašnjavaju pojavu i razvoj rizičnih ponašanja kod djevojaka koji nude dobru teorijsku podlogu i znanstvenu utemeljenost ovog programa. Psihoedukativni program „Moderna djevojka“ kreiran je s osnovnim ciljem razvijanja socijalno-emocionalnih kompetencija i poticanja djevojaka na usvajanje zdravih životnih navika koristeći alternativne tehnike i metode. Svrha programa je razvoj kritičkog promišljanja o sebi, povećanje samopoštovanja i samopouzdanja te razvoj pozitivnog identiteta kod djevojaka s problemima u ponašanju. Program je proveden u Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb koji pruža usluge socijalne skrbi izvan vlastite obitelji za zadovoljavanje socijalno – zaštitnih potreba djece i mladeži u dobi od 7-21 god. života koja iskazuju poremećaje u ponašanju, specifičnije u ženskoj odgojnoj skupini. Psihoedukativni program je obuhvaćao set od devet radionica koji uključuje uvodnu radionicu, teme intimnih odnosa, ženskog prijateljstva, odnosa prema vlastitom tijelu i cjelokupnom zdravlju, roditeljstva i trudnoće, reproduktivnog zdravlja i seksualnosti, životnih vještina te završnu radionicu. U programu je sudjelovala grupa od šest djevojaka u dobi od 14 do 17 godina. Posebnost programa se očituje u upotrebi alternativnih tehnika i metoda mindfulnessa i psihodrame koji pokazuju svoju uspješnost i prikladnost u radu s djevojkama s problemima u ponašanju. Zadovoljstvo sudjelovanjem su sudionice programa izrazile kroz evaluaciju procesa iz korisničke perspektive. Cjelinu rada zaokružuju zaključne refleksije na provedeni program s ponuđenim smjernicama za daljnje djelovanje u području kreacije rodno specifičnih programa za djevojke s problemima u ponašanju.

Rad potvrđuje potrebitost izrade i provedbe rodno specifičnih programa te nudi smjernice za daljnji razvoj na području rodnog programiranja i odgovaranja na specifične potrebe djevojaka s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju.

Ključne riječi: psihoedukativni program, alternativne tehnike i metode, djevojke, problemi u ponašanju

SUMMARY

Development of psycho educational program for girls with behavioral problems in institutional care

The review of existing literature and the situation in practice suggest that there is a need for the development of gender-specific programs for girls with behavioral problems in institutional care. The purpose of this work is to demonstrate the specificity of the problem of girls with behavioral problems and present psycho-educational program that was created in response to the needs of the practice.

The work begins with an review of risk factors for the development of girls risk behaviors, important factors for creation gender-specific programs and provides an overview of the theory's that offer a good theoretical and scientific basis of this program. Psycho-educational program "Modern Girl" was created with the primary aim of developing social and emotional competences and encouraging girls to adopt healthy lifestyles using alternative techniques and methods. The purpose of the program is to develop critical thinking, increase self-esteem and self-confidence and develop a positive identity for girls with behavioral problems. The program was implemented in the Institution for education of children and youth Zagreb, wich basic activities are giving of social service out of their own family to do requirements of social – needs of children (aged 7 to 14) and juveniles (aged 14 to 21) who are showing discrepances of behaveing and personality, specifically in the girl's educational group. Psycho-educational program included a set of nine workshops, which includes an introductory workshop, themes of romantic relationships, female friendships, body image and overall health, parenting and pregnancy, reproductive health and sexuality, life skills and final workshop. Group of six girls age 14-17 years were included in program. A special feature of the program is reflected in the use of alternative techniques and methods of mindfulness and psychodrama and showed their suitability in work with the girls with behavioral problems. Evaluation results suggest that girls where satisfied with participation in program and they liked overall program. The work summs up with the final reflection on to the conducted program with propossed guidelines for future actions in the area of creating gender-specific programs for girls with behavioral problems.

The work confirms the necessity of developing and implementing gender-specific programs and provides guidelines for further development in the field of gender programming and responding to the specific needs of girls with behavioral problems in institutional care.

Key words: gender specific programs, psycoeducational, girls, behavioural problems

Sadržaj

1. UVOD 1

2. RIZIČNOST KOD DJEVOJAKA 2

2.1 Specifičnosti činjenja kaznenih djela kod djevojaka/ženske populacije 5

2. 2 Rani ulazak u pubertet i partnerski odnosi 6

2.3 Zlostavljanje kao rizičan čimbenik 11

2.4 Stres kao rizični čimbenik 12

2.5 Obitelj kao rizičan čimbenik 14

2.6 Okruženje kao rizičan čimbenik 15

3. RODNO SPECIFIČNI PROGRAMi 17

3.1 Određivanje pojma „rodnospecifičnih“ programa 17

3.2 Učinkovitost rodno specifičnih programa 24

3.4. Neki obećavajući rodno specifični programi za djevojke 27

4. PRIKAZ PSIHOEDUKATIVNOG PROGRAMA ZA DJEVOJKE U INSTITUCIONALNOM SMJEŠTAJU “Moderna djevojka” 31

4.1. Detaljniji opis programa 36

4.2 Elementi stvaranja programa 37

4.3 Predstavljanje strukture grupnih susreta 39

4.4 Oblici rada i korištene tehnike 47

4.4.1. *Mindfulness* 49

4.4.2 Psihodrama 50

4.5 Olakšavajući i otežavajući procesi prilikom izvođenja programa 51

4.6 Dileme prilikom provođenja programa 52

4.7 Obilježja vođenja 52

4.8 Stil vođenja (refleksije voditeljica) 53

5. EVALUACIJA PROGRAMA 60

5.1 Evaluacija programa iz korisničke perspektive 60

6. ZAKLJUČAK 63

8. Popis literature **Error! Bookmark not defined.**

7. Prilozi 75

Prilog 1. Uvodna radionica „Moderna djevojka“ 75

Prilog 2. Radionica „Moderan par“ 75

Prilog 3. Radionica „Moderna prijateljica“ 75

Prilog 4. Radionica „Moderna prijateljica“ 75

Prilog 5. Radionica „Tijelo kao hram“ 75

Prilog 6. Radionica „Projekcija filma Juno“ 75

Prilog 7. Radionica „Moje tijelo, moja pravila!“ 75

Prilog 8. Radionica „Moderan život“ 75

Prilog 9. Radionica „Moderna bajka“ 75

1. UVOD

Od prvih susreta s delinkvencijom općenito, pa i delinkvencijom mladih, primijetila sam kako puno učimo o počiniteljima kaznenih djela i njihovim obilježjima. Seminar o Lombrosovim kriminološkim teorijama prvi mi je prvi skrenuo pažnju na zanemarenost i gotovo ignoriranje žena, njihovih potreba i obilježja kao počiniteljica kaznenih djela. Činilo mi se kako takav pristup znanosti i prakse propušta pružiti adekvatnu podršku ranjivoj skupni društva. Pitala sam se kako bi meni bilo da sam u situaciji tih djevojaka i žena? Dvostruka stigmatizacija (počinitelj kaznenog djela i povijesno nepovoljan položaja ženskog roda u odnosu na muški), uz drugačije životne uloge i stereotipe (majke, žene, slabe, nježne) te drugačija percepciju svijeta (snažne emocije, hormonalne promjene) predstavljaju brojne mentalne i emocionalne izazove, pogotovo u situacijama stresa i nestabilnosti. Izostanak stručne podrške, pomoći i spoznaja mogu dovesti do pojave recidivizma. Nakon odslušanog predavanja o rodnim razlikama i nejednakostima te gorućim potrebama u praksi i potrebi za jačanjem područja, osjetila sam kako me tema zanima više od ostalih s kojima sam se do tada susretala. Usporedno se moj profesionalni rad se razvijao pripremanjem i održavanjem radionica životnih i socijalnih vještina te istraživanjem alternativnih metoda sociopedagoškog rada. U dogovoru s mentoricom, Ivanom Jeđud Borić, osmišljen je temeljni koncept i ideja diplomskog rada. Ideja je bila razviti psihoedukativni program kreiran prema procijenjenim potrebama djevojaka u institucionalnom smještaju uz primjenu alternativnih metoda i tehnika (psihodrama, mindfulness). Općenito, teorijska znanja, istraživanja i rodno specifične prakse su nedostatne, pa tako Jeđud Borić (2012) zaključuje kako postoji svojevrsna "zanemarenost" u teoriji i istraživanjima što može dovesti do velikih propusta kada je riječ o specifičnim rizicima i potrebama ženske populacije te do nedostatka odgovarajućih resursa usmjerenih na potrebe djevojaka, kao i teorijski utemeljenih tretmanskih modela koji uzimaju u obzir (ženski) rod. U tom smislu autorica navodi spoznaje drugih autora koji spominju neadekvatnost instrumenata procjene zasnovanih na činiteljima rizika karakterističnima za muškarce odnosno mladiće (Mejovšek i Žakman-Ban, 1986.; Pejović Milovančević, Popović Deušić i Aleksić, 2002., prema Lokas i Bouillet, 2006.; Van Voorhis i sur., 2008.; Emeka i Sorensen, 2009., prema Jeđud Borić, 2012.) te nedovoljno rodno osjetljivom programiranju intervencija kada je riječ o djevojakama (Bloom i Covington, 2001.; Chesney-Lind i Shelden, 2004.; Goodkind, 2005.; Maschi i sur., 2009., prema Jeđud Borić, 2012.). Upravo temeljem navedenih spoznaja smatram kako je ovaj diplomski rad doprinos odgovoru na uočene

nedostatke teorije i prakse.

2. RIZIČNOST KOD DJEVOJAKA

Nevidljivost djevojaka u kriminološkim, kulturnim i subkulturnim analizama kritizirana je u okviru tumačenja subkulturnih značenja koje za djevojke nosi seksualno ponašanje, konzumiranje droga, noćni izlasci po klubovima i preuzimanje rizika (Hutton, 2006, prema Pavičević, 2014). Autorica smatra da je svjestan izbor uživanja u uzbudljivoj strani rizika koji nose ova ponašanja zasnovan na potrebi i težnji mladih žena da razbiju ograničenja i izazovu stereotipe očekivanja vezanih za tradicionalni feminitet (Pavičević, 2014).

Iako je tijekom zadnjih stoljeća interes medija za žensko rizično ponašanje povećan i usmjeren uglavnom na senzacionalističke priče o problemima djevojaka, istraživanja o problemima, politikama i programima za djevojke u riziku, najvećim su dijelom zanemarena. Pokušaji shvaćanja rizičnog ponašanja u istraživanjima uključivali su tek nekoliko adolescentica. Mnoga istraživanja koja su proučavala razlike između muških i ženskih adolescenata fokusirana su na razvojne čimbenike. Ipak, rod, rasa i socioekonomski status također utječu na razvoj adolescenata. Rodna specifičnost rizičnog ponašanja ukazuje da su neka od njih intenzivnija kod mladića (nasilne tuče, vožnja pod utjecajem alkohola, smrtonosne automobilske utrke, posjedovanje oružja), dok su kod djevojaka prisutniji samopovređujući oblici rizičnog ponašanja (nezdrava dijetetska ponašanja, ideje o suicidu, pokušaji suicida, izraženiji depresivni simptomi kod rizičnog ponašanja) (Pavićević, 2014).

Jeđud Borić (2012) prepoznaje specifičnosti ženske delinkvencije i opisuje djevojke visokopotrebitima i slabo zaštićenima. Autorica navodi kako su djevojke od ranog djetinjstva izložene negativnim utjecajima, separacijama, gubicima i traumama, i to najčešće bez adekvatnih intervencija koje bi im pomogle u nošenju s tim negativnim situacijama, utjecajima i odnosima. Njihova se potrebitost očituje na odgojnoj, obrazovnoj, socijalnoj i emocionalnoj razini. Djevojke i mlade žene susreću se s dodatnim problemima jedinstvenima za svoj rod kao što su seksualno zlostavljanje, maloljetnička trudnoća, iskustvo samohranog roditeljstva i nejednakosti u obrazovnim, radnim i građansko-participativnim prilikama. Istraživači navode kako porast rizičnih ponašanja djevojaka nije nužno povezan sa značajnim porastom nasilničkih ponašanja, nego tome pridonosi i pogrešno tumačenje konflikata kod djevojaka kao nasilnih prekršaja (Chesney-Lind i Okamoto, 2001, prema Zahn i sur., 2008).

Zaključak dvaju istraživanja koja su se bavila samoprijavljenim agresivnim ponašanjem upućuje kako otprilike trećina djevojaka prijavljuje sudjelovanje u fizičkoj tučnjavi tijekom posljednjih godinu dana od dana sudjelovanja u istraživanju, dok su mladići na istu varijablu odgovaraju pozitivno preko 50% u oba uzorka. Za djevojke je vjerojatnije da će se tući s partnerom ili bratom/sestrom (34% u usporedbi sa 9%), dok je za mladiće vjerojatnije kako će se potući s prijateljem ili strancem (Girls, Incorporated, 1996). Za djevojke je manje vjerojatno nego za mladiće da će se uključiti u ozbiljne, nasilne zločine, ali je vjerojatnije da će biti uključene u nenasilna kaznena djela provale i kaznena djela vezana uz drogu. Rizična ponašanja koja uključuju bježanje od kuće, maloljetničku konzumaciju alkohola, skitnju i prekršaje policijskog sata i dalje su ključni činitelji ženskog rizičnog ponašanja (Chesney-Lind i Shelden, 1998, prema Zahn i sur, 2008). Istraživanja ukazuju na snažnu povezanost između viktimizacije, trauma i ženskog rizičnog ponašanja (Chesney-Lind i Shelden, 1992; American Correctional Association, 1990; Belknap i Holsinger, 1998, prema Zahn i sur.,2008). Istraživanje o iskustvu seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu maloljetnih i odraslih počinitelja ide u prilog većoj stopi zlostave kod djevojka nego kod mladića (Dembo, Williams, i Schmeidler, 1993, prema Zahn i sur, 2008). Autori temeljem istraživanja s djevojkama smještenim u odgojne ustanove zaključuju kako zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu imaju značajni utjecaj na šanse da djevojke počine kaznena djela, osobito ako se zlostavljanje događalo unutar obitelji.

Zajedničke karakteristike adolescentnih djevojaka u riziku prema Bloom i Congvinton (2001) su: dob (13 - 18 godina), povijest viktimizacije, osobito psihičkog, emocionalnog i seksualnog nasilja, akademski neuspjeh, nezaposlenost i prekid školovanja, učestalost rizičnih ponašanja osobito bijeg, nestabilan obiteljski život, socijalnopatološka ponašanja u obitelji, nedostatak povezanosti, socijalna izolacija, povijest nezdravih ovisničkih odnosa, osobito sa starijim muškarcima, problemi mentalnog zdravlja, uključujući povijest korištenja sredstava ovisnosti. Američka organizacija Girls Study Group (2008, prema Zahn i sur.,2008) analizirala je 2,300 članaka i knjiga iz područja društvenih znanosti kako bi utvrdila rizične i zaštitne čimbenike za rizično ponašanje djevojaka u dobi od 11-18 godina. Rezultati pokazuju kako postoje određeni čimbenici koji djeluju na pojavu rizičnog ponašanja kod oba spola. Na adolescente jednako utječu čimbenici obiteljske dinamike (nedostatak nadzora i kriminalna povijest članova obitelji), niska uključenost mlade osobe u školovanje, veće stope siromaštva i kriminaliteta u okruženju te nedostupnost programa u zajednici. Nadalje, autori zaključuju

kako postoje određeni čimbenici koji su specifični za djevojke kao što je rano stupanje u pubertet, što je jedan od najznačajnijih prediktivnih čimbenika za pojavu rizičnog ponašanja kod djevojaka, posebice kada djevojke žive u depriviranom okruženju i disfunkcionalnoj obitelji. Nesklad biološkog i socijalnog sazrijevanja najviše se očituje u konfliktima s obitelji te stupanju u odnose sa starijim muškarcima. Seksualno nasilje/uznemiravanje je prediktivan čimbenik za oba spola, no rezultati navedene analize ukazuju na to da djevojke češće doživljavaju takve oblike zlostave (seksualni napadi/uznemiravanja, silovanja). Depresija i anksioznost te uključenost intimnog partnera u rizična ponašanja povećavaju mogućnost pristanka djevojaka na činjenje lakših kaznenih djela na nagovor od strane intimnih partnera (Zahn i sur., 2008.) Nadalje, novija istraživanja pokazuju kako su djevojke u adolescenciji sklonije pretežito pasivnim oblicima rizičnog ponašanja (Novak i Bašić, 2008).

Izvješće europskog istraživanja u školama – ESPAD (Kuzman i sur., 2008) za 2007. godinu pokazuje kako mladići u većini zemalja češće konzumiraju alkohol od djevojke, ali trend porasta konzumacije alkohola primjetan je i kod djevojaka. Istraživanje koje su proveli Ljubotina i Galić (2002) na uzorku od 2.349 učenika zagrebačkih osnovnih i srednjih škola (od 8. razreda osnovne do 4. razreda srednje škole) pokazalo je kako konzumiranje duhana i alkohola raste s obzirom na dob, ali kako ne postoje razlike u spolu. Razlike su dobivene samo na razini svakodnevnog konzumiranja, pri čemu su dječaci češće svakodnevni konzumenti. Rezultati istog istraživanja pokazali su porast konzumacije marihuane s obzirom na dob, te učestalije konzumiranje marihuane učenika muškog spola. Veliko europsko istraživanje provedeno u Nizozemskoj i Italiji pokazuje kako su djevojke rizičnije u području seksualnog ponašanja, a mladići u području rizičnog ponašanja i konzumiranja psihoaktivnih tvari (Ciairano i sur., 2009), a Glavina i Keresteš (2007, prema Sokač, 2013) govore o tome kako kod djevojaka simptomi depresije rastu s dobi, što ih čini rizičnijim za skupinu pretežito pasivnih oblika poremećaja u ponašanju (Sokač, 2013).

Jeđud Borić (2012) temeljem kvalitativnog istraživanja provedenim među djevojkama štićenicama Odgojnog doma Bedekovčina zaključuje kako činitelji rizika kod djevojaka čine međusobno isprepletenu mrežu uzajamno povezanih rizika koji uvjetuju (uzrokuju) jedni druge. Tako autorica navodi da se, primjerice, iskustva zlostavljanja u djetinjstvu vežu uz bježanje od kuće, konzumiranje sredstava ovisnosti koji dovode do novih rizika poput prostitucije, delinkvencije i sl. Usto, pojavljuje se i složenost posljedica problema u ponašanju

koje se očituju kao problemi u braku, majčinstvu, zapošljavanju i zdravlju (Jeđud Borić, 2012).

2.1 Specifičnosti činjenja kaznenih djela kod djevojaka/ženske populacije

U kontekstu počinjenja kaznenih djela, djevojke prednjače uglavnom u počinjenju manjih prekršaja. No, počinjenje prekršaja znači povreda propisanih normi i društvenih vrijednosti što može upućivati na postojanje ozbiljnih problema koje djevojke doživljavaju. Bježanje od kuće i druga rizična ponašanja čine većinu počinjenih djela unutar ženske delinkvencije. Istraživanja koja se bave djevojkama koje kronično bježe od kuće bilježe značajne razine seksualne i psihičke viktimizacije (Feitel i sur, 1992; Stiffman, 1989; Welsh i sur., 1995, prema Zahn i sur., 2010). Djevojke kao počiniteljice kaznenih djela bile su etiketirane kao delinkventne i često zatvarane u privatne mentalne institucije i ustanove čiji je tretman bio baziran isključivo na kemijskim aspektima, ili su smještene u pritvor kao zaštitna strategija kada drugi smještaji nisu bili dostupni (Weithorn, 1988; Snyder i Sickmund, 2006, prema Zah i sur., 2010).

Upravo to nam ukazuje da iako se njihova rizična ponašanja ne doživljavaju ozbiljnima, poglavito u Hrvatskoj gdje bježanje od kuće i iz škole nije dio zakonske regulative, ove djevojke mogu biti suočene s ozbiljnim problemima i viktimizirane. Rizična ponašanja koja djevojke manifestiraju ponekad proizlaze iz prisile odraslih osoba iz okruženja na činjenje kaznenih djela zbog vlastite dobiti (prostitucija, zloporaba/prodaja sredstava ovisnosti). Već spomenuto istraživanje perspektive stručnjaka i djevojaka autorice Jeđud Borić (2012) navodi kako postojeće intervencije koje nalazimo u sustavu socijalne skrbi (poput nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi) nisu u dovoljnoj mjeri adekvatne za visokorizične obitelji, kao što nisu dovoljne ni intervencije i mjere koje su na raspolaganju u sustavu školstva (opomene, ukori). Pokazalo se također da, umjesto da zaštite, društvene intervencije katkad izlažu djevojke novim rizicima koji su vezani uz mjesto u kojemu se ustanova nalazi te rizičnosti koja proizlazi iz negativnoga međuvršnjačkog utjecaja tijekom intervencije čime institucionalizacija postaje čimbenik rizika zbog okruženja u kojem se nalazi, što potvrđuju i perspektive stručnjaka i samih djevojaka u istraživanju (Jeđud Borić, 2012). Čini se kako društvene intervencije nisu u mogućnosti zaštititi djevojke od seksualnog iskorištavanja muškaraca, neadekvatnih odnosa i veza, ranog stupanja u brak, nezaposlenosti, teškoća nakon izlaska iz doma te velike vjerojatnosti da nastave „začarani krug generacija“ i razviju sličan

životni stil kao njihove majke, odnosno njihovi roditelji (Jeđud Borić, 2012).

Statistički pokazatelji broja izrečenih odgojnih mjera upućivanja u odgojni zavod i izvršavanja istih s obzirom na spol u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2013-14. godine prikazani su u tablicama koje slijede.

Tablica 1. Statistički pokazatelji maloljetničke delinkvencije u RH

Izrečene mjere upućivanja u odgojni zavod	2013.	2014.
Mladići	77	62
Djevojke	6	8

Tablica 2. Statistički pokazatelji maloljetničke delinkvencije u RH

Izvršavanje mjere upućivanja u odgojni zavod	2013	2014
Mladići	62	120
Djevojke	4	12

Statistički pokazatelji govore u prilog blagoj tendenciji porasta maloljetničke delinkvencije, a s obzirom na vrstu kaznenih djela kod maloljetnika i kod maloljetnica prevladavaju kaznena djela protiv imovine (83,9%), a 2014. godine djela protiv imovine su jedina djela koje su maloljetnice počinile, a kod maloljetnika je udio konstanta (84,4%).

2. 2 Rani ulazak u pubertet i partnerski odnosi

Vrlo važan rizičan čimbenik za razvoj problema u ponašanju kod djevojaka je uz iskustvo stresa i trauma, rana maturacija i obiteljska disfunkcija. Tako Moffit navodi kako je raniji pubertet kod djevojaka povezan s obiteljskom disfunkcijom (Moffitt i sur., 1992; Ellis i Garber, 2000; Zahn i sur., 2010). Raniji ulazak u pubertet povezuje se i s poremećajima

mentalnog zdravlja, ADHD-om, kognitivnim i emocionalnim deficitima koji potenciraju pogoršanje ponašanja (Orr i Ingersoll, 1995; Ge, Conger, i Elder, 1996; Graber i sur., 1997; Hayward i sur., 1997; Rieder i Coupey, 1999; Kaltiala-Heino i sur., 2003, prema Zahn i sur., 2010). Nadalje, Moffit (2001, prema Zahn i sur., 2010) navodi kako je vrhunac pojave antisocijalnog ponašanja ograničenog na pojavnost u pubertetu kod djevojaka povezan s osobnim trenutkom ulaska u pubertet. Slijedom navedenoga, iako je vrijeme početka puberteta potencijalni rizični čimbenik i za mladiće, rana maturacija stvara poseban rizik za djevojke zbog razvoja fizičkih znakova zrelosti koje nisu usklađene s i dalje velikim dijelom nerazvijenim kognitivnim i emocionalnim kapacitetom (Graber, Brooks-Gunn, i Warren, 1999, prema Zahn i sur., 2010). Mladi koji ranije uđu u pubertet često se s rizičnim aktivnostima susreću u društvu starijih adolescenata koje ih privlači upravo zbog ranijeg ulaska u pubertet. No, često stariji adolescenti procjenjuju zrelost i dob svojih vršnjaka prema razvijenosti fizioloških osobina i fizionomije, nego prema samoj kronološkoj dobi što rezultira češćom procjenom djevojaka starijih nego što stvarno jesu zbog razvijenosti fizičkih osobina (Negriff i Ticket, 2009). Više istraživanja govori u prilog kako je veća vjerojatnost da će se djevojke koje su rano sazrele češće uključivati u delinkventna i rizična ponašanja. Longitudinalno istraživanje na uzorku od 931 ispitanika (Graber i sur., 2004, prema Zahn i sur., 2010) pokazuje da rani ulazak u pubertet među djevojkama kontinuirano predviđa povećanje rizičnih ponašanja ulaskom u odraslost. Negriff i Trickett (2009) rezultatima istraživanja potvrđuju hipotezu kako je raniji ulazak u pubertet povezan s više rizičnog ponašanja, no nije se pokazala značajna razlika u s obzirom na spol. Hainey (2003) nudi objašnjenje povezanosti između razvoja djevojaka u pubertetu i njihove uključenosti u rizična ponašanja. U svom istraživanju autorica ispituje povezanost dimenzija roditeljstva, odnosa s vršnjacima i uključenosti u intimne odnose s pojavom rizičnih ponašanja kod djevojka koje su ranije stupile u pubertet. Haynie (2003) zaključuje kako je raniji razvoj u pubertetu povezan s tri tipa problema u ponašanju: sporadičnim rizičnim ponašanjima[1], rizičnim ponašanjima i delinkventnim ponašanjima. U ponašanja koja opisuju sporadična rizična ponašanja autorica uključuje konzumaciju sredstava ovisnosti (cigarete, alkohol, marihuana), laganje roditeljima, markiranje i česte svađe. Rizična ponašanja označavaju činjenje prekršaja kao što su crtanje grafita, krađe, vožnja automobila bez vozačke dozvole i vandalizam, dok delinkventna ponašanja čini sprega počinjenih kaznenih djela, najčešće imovinskih i nasilnih kaznenih djela

[1] Odnosi se na pojavu rizičnih ponašanja tijekom vikenda, najčešće prilikom noćnih izlazaka

(razbojstvo, provala, prodaja droge, sudjelovanje u tučnjavama s teškim posljedicama). Autorica zaključuje kako djevojke koje rano sazrijevaju najčešće iskazuju sporadična rizična ponašanja, a rano sazrijevanje je preduvjet za pojavu svih oblika rizičnih ponašanja kod djevojaka. Sukobi s roditeljima, gubitak povjerenja i želja za autonomijom; izloženost vršnjačkom pritisku i iskustvo uključenosti u intimnu vezu s partnerom koji je uključen u rizične aktivnosti je medijator u vezi pojave rizičnih ponašanja u pubertetu. Navedeno potvrđuje i Moffitinu teoriju rizičnih ponašanja ograničenih na adolescenciju koja ukazuje kako će djevojke tijekom puberteta najčešće iskazivati sporadična rizična ponašanja. Ipak, važnost svih navedenih mehanizama varira ovisno o kontekstu rizičnih ponašanja i korištenim indikatorima razvijenosti u pubertetu (Haynei, 2003).

Rezultati istraživanja brojnih autora govore u prilog većoj opasnosti za uključivanje u visoko rizična ponašanja (zlouporaba sredstava ovisnosti, bježanje i skitnja) kod djevojaka koje su ranije stupile u pubertet od onih djevojka koje nisu (Stattin i Magnusson, 1989; Caspi i Moffitt, 1991;Paikoff i Brooks-Gunn, 1991; Flannery, Rowe, i Gulley, 1993; Graber i sur, 1997; Stice, Presnell, i Bearman, 2001; Lanza i Collins, 2002; KaltialaHeino i sur., 2003; prema Zahn i sur. 2010). Rana maturacija kod djevojaka čini se kao rizičan čimbenik koji potiče izlaganje nasilju intimnih partnera u adolescenciji (Foster, Hagan, i Brooks-Gunn, 2004, prema Zahn i sur., 2010). Rani ulazak u pubertet kod djevojaka je povezan sa stupanjem u odnos sa starijim mladićima, što utječe na vezu između ranog puberteta i pojave rizičnih ponašanja (Castillo i sur, 1997, prema Zahn i sur, 2010). Djevojke koje su rano sazrele češće stupaju u intimne odnose mlađe te biraju starije muške partnere koji ih usmjeravaju prema rizičnim aktivnostima i uključuju ih u svoja vlastita antisocijalna ponašanja (Stattin i Magnusson, 1990; Weichold, Silbereisen, i Schmitt-Rodermund, 2003, prema Zahn i sur,,2010). Stattin i Magnusson (1990, prema Zahn i sur., 2010) sugeriraju kako rana maturacija djevojaka može utjecati na njihove veze sa starijim muškarcima, i povratno, povećati njihov rizik za uključivanje u rizične aktivnosti. Leve i sur (2015) sažimaju rezultate nekoliko istraživanja koja ukazuju na tendenciju djevojaka za stupanjem u intimne veze s partnerima koji su nekoliko godina stariji od njih. Djevojke najčešće stupaju u romantične odnose s partnerima koji su od njih stariji tri, pet ili više godina. Istraživači naglašavaju kako je važniji prediktor uključenost intimnog partnera u rizična ponašanja i nagovor partnera na rizično ponašanje od dobne razlike među partnerima (Cauffman i sur., 2008, prema Leve i sur., 2015).

Analize baze podataka Add Helth-a (Nacionalna baza longitudinalnih istraživanja zdravlja adolescenata, SAD) otkrivaju kako rizično ponašanje intimnog partnera utječe na povećanje pozitivnih odgovora i odobravanja rizičnog ponašanja. Djevojke mogu usvojiti ovisničko ponašanje o drogama i alkoholu kako bi se nosile s nasilničkim ponašanjem partnera, kako bi pridobile partnerovo odobravanje ili kako bi se uklopile u vršnjačku skupinu (Giordano, Cernkovich i Rudoph, 2002). Giordano i sur. (2004., prema Hainey i sur.,2005) temeljem rezultata istraživanja zaključuju kako su intimne veze važne adolescentima jer pružaju jednake dobiti i imaju istu dinamiku kao prijateljski odnos. Oba odnosa obilježava zadovoljavanje potrebe za privrženošću, socijalizacijom i socijalnom podrškom pružajući prilike za ostvarivanje komunikacije i prikladnog samo-otkrivanja, no intimne odnose karakterizira i distinktivni kontrast[2] koji omogućuje razvoj oba partnera (Hainey i sur.,2005). Kako je vrijeme adolescencije i vrijeme učenja brojnih socijalnih vještina i fokusiranja na važne druge (vršnjake, intimne partnere), adolescenti često ne znaju kako na funkcionalan način rješavati probleme u odnosima. Nasilje povezano s ljubomornim ponašanjem i drugim problemima u intimnoj vezi mogu doprijeti razvoju problema u ponašanju kod djevojaka (Miller i White, 2003). Cui i sur. (2012) temeljem pregleda dostupne literature zaključuju kako postoji povezanost između intimnih odnosa i rizičnog ponašanja. Intimni odnosi koji potiču pojavu rizičnih ponašanja karakteriziraju sljedeća obilježja. Obilježja partnera koja obuhvaćaju rizična ponašanja i uključenost u rizična ponašanja partnera, prisiljavanje/nagovor partnera na sudjelovanje u rizičnim aktivnostima. Nadalje, rizičnu intimnu vezu obilježava iskazivanje nasilnih ponašanja i disfunkcionalnih obrazaca nošenja s teškim emocijama i rješavanjem sukoba. Meuis i sur. (2004, prema Cui i sur.,2012) navode kako su mladi u dobi od 12 do 20 koji su bili u intimnom odnosu iskazivali veću razinu rizičnog ponašanja od onih mladih koji nisu bili uključeni u intimni odnos. Cui i sur. (2012) sažimaju rezultate nekoliko istraživanja koja podupiru poimanje intimnih veza u adolescenciji rizičnima. Neeman i sur. (1995) temeljem rezultata istraživanja govore u prilog predviđanja problema u ponašanju u vrijeme srednje adolescencije (16 godina), ukoliko je postojala povećana razina zainteresiranosti i uključenosti u intimne odnose u ranoj adolescentnoj dobi (8-12 godina). Česta promjena itimnih partnera povezana je s porastom eksternaliziranih problema u ponašanju (agresivnost, delinkvencija i upotreba alkohola) u dobi od 12-16 godina (Davies i

[2] Distinktivni kontrast označava proces u kojem se osobe u bliskoj vezi ogledaju jedna u drugoj te prema tome uspijevaju u drugoj osobi uočiti neke svoje mane/kvalitete, dobiti neke povrate informacije o svom ponašanju od bliske i važne osobe te djelovati prema korekciji uočenih ponašanja

Windle, 2000, Zimmer-Gembek i sur., 2001, prema Cui i sur.,2012).

Hrvatsko istraživanje iz 2007. godine koje su provele Dabo i sur. na uzorku od 595 učenika prosječne dobi od 16 godina na području Primorsko-goranske županije pokazuje kako kod mladića postoji primjetan obrazac ponašanja kojim oni jasno razlučuju odnose koji su samo "seks", odnosno, jasno razdvajaju seks i ljubav, dok djevojke ujedinjuju te pojmove (Dabo i sur, 2008) što govori u prilog potrebi kreiranja rodno specifičnih programa. Razilaženje u shvaćanju pojmova može dovesti do emocionalnih povreda koje će biti snažnije za djevojke, kao i mogućnosti pojave zlostavljačkog tipa ponašanja u vezama poput emocionalne manipulacije/povrede, nevjere, povrede povjerenja i dostojanstva osobe (Dabo i sur, 2008).

Moffitt (1993, prema Zahn i sur.,2010) smatra iskustvo adolescencije „maturacijskim jazom" između razine biološke razvijenosti i želje adolescenata za dobivanjem statusa odraslog. Za neke adolescente, iskazivanje rizičnih ponašanja može biti pokušaj ostvarivanja neovisnosti i autonomije od roditeljske kontrole i služiti kao dokaz zrelosti u socijalnoj okolini. Petersen i Taylor (1980, prema Negriff i Ticket, 2009) zaključuju kako je za razvoj rizičnog ponašanja važnije u kojoj dobi većina vršnjaka iz okruženja stupi u pubertet. Autori navode kako mladi koji ne sazrijevaju istom brzinom kao i većina (neovisno ulaze li ranije ili kasne u razvoju) češće doživljavaju više stresa i dolazi do pojave rizičnih ponašanja kao obrambenog mehanizma. Nadalje, prema istraživanju Caspi i sur. (1993, prema. Negriff i Ticket, 2009) djevojke koje su sazrele godinu dana prije vršnjaka imaju najveću razinu iskazanog rizičnog ponašanja. Zanimljivo je kako podaci govore kako djevojke koje su ranije sazrele, kao one koje su sazrele u prosječno vrijeme sazrijevanja, imaju veću vjerojatnost za iskazivanje rizičnih ponašanja od djevojaka koje su kasnije sazrele. Zaklada koja se bavi rodno specifičnim programima ukazuje na to da se djevojke razlikuju u razvoju od mladića. Od osnovne škole, samopoštovanje značajno više pada za djevojke nego za mladiće (Chesney–Lind i Sheldon 1998, prema Zahn i sur., 2010). Kada djevojke uđu u pubertet, susreću se s tri stresne promjene (psihičke, emocionalne i fizičke). Postaju više zaokupljene svojim identitetom, izgledom, obitelji, vršnjačkim vezama (Greene i sur., 1998, prema Zahn i sur., 2010). Djevojke često počinju ignorirati vlastiti osjećaj sebe, umjesto da polažu više važnosti vezi sa samom sobom (Debold, Wilson, i Malave 1993, prema Zahn i sur, 2010) i traže potvrdu od drugih (Taylor, Gilligan, i Sullivan 1995, prema Zahn i sur.,. 2010), odnosno "*počinju gledati sebe onako kako misle da ih drugi vide*" (Debold, Wilson, i Malave 1993,

str.3, Zahn i sur, 2010). U ovoj fazi razvoja, djevojke se mogu početi povlačiti iz natjecateljskih situacija, bojeći se da razlikovanje sebe predstavlja rizik od odbacivanja (American Bar Association i National Bar Association 2001, prema Zahn i sur., 2010). Percepcija vlastite vrijednosti, fizičkog izgleda, socijalne, akademske i atletske kompetencije često potonu do niskih točaka (American Bar Association i National Bar Association 2001, prema Zahn i sur., 2010). Iako je ovakvo ponašanje normalno, ono služi kao plodno tlo za razvoj određenih rizičnih čimbenika u populaciji djevojaka: ranija viktimizacija, zlouporaba sredstava ovisnosti, mentalni poremećaji, nasilje od strane partnera (Zahn i sur., 2010).

Moffit (1993, prema Vrselja, 2010) otkriva i nekoliko zaštitnih čimbenika. Kako navodi, neki adolescenti ne osjećaju maturacijski jaz zbog čega nemaju potrebu eksperimentirati s kriminalom. Zanimljive spoznaje donose rezultati istraživanja Caspi i Moffit (1991, prema Vrselja, 2010) u kojem navode da se djevojčice koje nisu dobile mjesečnicu do 15 godine ne uključuju u rizična ponašanja te čak iskazuju manju razinu problema u ponašanju od uobičajene u razdoblju adolescencije (Vrselja, 2010). Heiney (2003) također kao zaštitni čimbenik temeljem rezultata istraživanja navodi kasnije sazrijevanje zbog niže razine sukoba s roditeljima i više nadzora od strane roditelja, kretanje u isključivo vršnjačkom okruženju i izostanak stupanja u intimne odnose.

Pubertet je svakako period života koji je posebno osjetljiv i zahtjevan za oba spola u kojem je mladima potrebno pružiti podršku, pomoć i savjetovanje kako bi se umanjili njegovi rizični čimbenici te podržao pozitivan razvoj mladih osoba u stresnom i tranzitnom periodu u životu, a navedene spoznaje nas usmjeravaju prema specifičnostima rizika za djevojke koji proizlaze iz rane maturacije i stupanja u intimne odnose.

2.3 Zlostavljanje kao rizičan čimbenik

OJJDP's Girls Study Group (radna skupina ureda za maloljetničko pravosuđe i prevenciju delinkvencije, SAD) istraživo je dostupnu literaturu o djevojkama i identificirali su čimbenike koji mogu predvidjeti ili prevenirati delinkvenciju. Mnogi od tih čimbenika se mogu primijeniti na oba roda, ali se neki čine posebno utjecajnim na djevojke. Čimbenici koji jednako utječu na oba spola uključuju obiteljsku dinamiku, uključenost u školu, razinu deprivacije susjedstva i dostupnost programa u zajednici. Čimbenici koji jače utječu na rizično ponašanje kod djevojaka uključuju rani pubertet (koji može voditi u povećane konflikte s roditeljima i povezivanje sa starijim mladićima ili muškarcima), seksualno

zlostavljanje ili uznemiravanje, depresiju, anksioznost i obilježja intimnog partnera. Pregledom brojnih radova autorica Foley (2008) zaključuje kako su rezultati istraživanja konzistentni i upućuju na to da djevojke u instituciji češće budu žrtve zlostave nego mladići u instituciji i djevojke/mladići u općoj populaciji, što može voditi zaključku kako je institucionalizacija specifični rizični čimbenik za djevojke. Istraživanja pokazuju da djevojke koje su uključene u maloljetnički pravosudni sustav zaista imaju drugačije profile nego mladići. Djevojke imaju veću zastupljenost fizičke, emocionalne i seksualne zlostave u svojoj prošlosti (Bloom i sur. 2002; Zahn i sur. 2009). Jeđud Borić u svom članku (2012) navodi kako djevojke imaju visoku razinu prevalencije zlostavljanja i viktimizacije, odnosno doživljenih trauma.

Djevojke češće doživljavaju određene tipove traume (npr. seksualno zlostavljanje i silovanje) nego mladići (Snyder, 2000, Hennessey i sur., 2004, prema Zahn i sur, 2009). Mnoga istraživanja govore u prilog tome kako je incidencija seksualnog zlostavljanja mnogo češća kod djevojaka koje su uključene u antisocijalna ponašanja, posebice onih koje su uključene u nasilna ponašanja nego kod muških ispitanika (Snell, 1994; Poe-Yamagata i Butts, 1996; prema Smith, Leve, i Chamberlain, 2006). S druge strane, incidencija psihičkog zlostavljanja se čini više ravnomjerno raspoređena između djevojaka i mladića (Henggeler, Edwards, Borduin, 1987; Mason, Zimmerman, i Evans, 1998; Funk, 1999; Acoca, 1998; Lenssen i sur., 2000; Wood i sur., 2002 Shelton, 2004; Lederman i sur., 2004, prema Zah i sur, 2009), ali za oba spola češće je prisutno iskustvo psihičkog zlostavljanja nego u općoj populaciji (Leve i Chamberlain, 2004). Neka istraživanja kažu da vrijeme kada se zlostava događa i njezino trajanje, kao i neki drugi trenutni životni događaji, mogu pojačati ili smanjiti negativne efekte zlostave (Leiter, Myers, i Zingraff, 1994; Ireland, Smith, i Thornberry, 2002, prema Zahn i sur.,2010). Prema tome, može biti preuranjeno za zaključiti da su posljedice zlostave na razvoj problema u ponašanju veće za djevojke nego za mladiće ili da je utjecaj na djevojke veći nego bilo kojeg drugog rizičnog čimbenika.

Zaštitni čimbenici koji mogu djelovati kao podrška otpornosti (bar za neka ponašanja) uključuju brigu odraslih, uspjeh u školi i religioznost. Povezanost sa školom ne pokazuje povezanost niti kao zaštitni niti kao rizični čimbenik (Zahn, i sur, 2008).

2.4 Stres kao rizični čimbenik

Izloženost teškim kumulativnim stresorima – i odgovorima na njima- snažno je povezano s

rizičnim ponašanjima, uključujući delinkvenciju. Stresori su stanja koja uzrokuju snažne negativne odgovore i percipirani su kao nekontrolirani i nepredvidivi. Takva stanja proizvode senzacije u tjelesnoj reakciji na stres koja ometa kognitivne i emocionalne procese i time povećava pojavu rizičnih ponašanja kod ranjivih adolescenata (Sinha, 2001, McBurnett i sur., 2005, prema Zahn i sur., 2010). Subotić i sur. 2008 (prema Grant i sur. 2004) navode kako je kod mladih izloženost stresu povezana s nizom emocionalnih i ponašajnih problema. Nadalje, Herringen, 2001 (prema Subotić i sur, 2008) smatra kako je utjecaj stresne situacije određen načinom na koji pojedinac doživljava situaciju, a percepcija situacije se mijenja ovisno o obilježjima ličnosti. S obzirom na brojne stresore kojima su mladi izloženi kao što su nestabilnost i disfunkcija obitelji opterećenih ekonomskom i društvenom situacijom obilježenom, zahtjevi okoline i sama dinamika razvojnog razdoblja (adolescencija) zasigurno ističu stres kao rizičan čimbenik u nastanku problema mentalnog zdravlja ili problema u ponašanju na koji se potrebno djelotvorno fokusirati.

U prilog rodnim razlikama u izloženosti određenim stresorima, djevojke i mladići mogu varirati u njihovoj osjetljivosti prema određenim stresorima. Npr. postoje sugestije kako bi djevojke mogle biti osjetljivije na disfunkciju i traume unutar doma i obitelji (Robertson, Bankier, i Schwartz, 1987; Widom, 1991; Dornfield i Kruttschnitt, 1992, prema Zahn i sur., 2010). Problemi mentalnog zdravlja povezani sa stresorima i doživljenom viktimizacijom kao što su depresija, anksioznost i posttraumatski stresni poremećaj mnogo se češće dijagnosticiraju djevojkama nego mladićima. Iako su ovi poremećaji povezani i s rizičnim ponašanjima mladića, veza se čini mnogo jača za djevojke (Teplin i sur., 2002, prema Zahn i sur., 2010).

Percepcija razine doživljenog stresa ovisit će i od nekih drugih aspekata ličnosti, kao što su lokus kontrole i doživljaj vlastite kompetentnosti. Subotić i sur. (2008) navode kako je za prilagodbu osobe stresnim situacijama potrebna objektivna i subjektivna kompetentnost. Temeljem navedenih spoznaja, možemo zaključiti da je stres u pubertetu usko vezan uz vlastitu procjenu adolescenta je li uspješan/neuspješan (kompetentnost) i gdje se nalazi uzrok percipiranog stresa, tj. osjećaju li mogućnost vlastitog djelovanja u situaciji rješavanja problema ili su skloniji odgovornost za uzrok i rješenje vidjeti na nekom drugom iz okoline (vanjski/unutarnji lokus kontrole). Subotić i sur. (2008) proveli su istraživanje s učenicima četiri zagrebačke srednje škole te zaključuju kako je kod djevojaka autodestruktivnost,

suicidalna depresivnost i anksioznost značajno pozitivno povezana s intenzitetom školskog stresa, eksternalim doživljajem lokusa kontrole i osjećajem nekomptentnosti. Autori također ističu kako ne postoje značajne spolne razlike na dimenziji autodestruktivnosti, dok se primjećuje veća agresivnost kod mladića i veća anksioznost kod djevojaka.

Stres izaziva brojne fiziološke, emocionalne i kognitivne promjene te utječe na raspoloženje i cjelokupnu ličnost pojedinca. Britvić (2010) navodi kako su najčešće emocionalne reakcije tjeskoba, zabrinutost, osjećaj beznađa i straha. Kognitivni simptomi se prema autorici manifestiraju kao misli negativnog sadržaja, vlastite manje vrijednosti i nedostatnosti, dekoncentraciji, zaboravljivosti i smanjenoj pažnji.

Negativan utjecaj stresa utječe na cjelokupnu ličnost osobe i potrebno je djelovati prema edukaciji mladih o konstruktivnim načinima nošenja sa stresom kako bi se ublažio njegov utjecaj na razvoj problema u ponašanju.

2.5 Obitelj kao rizičan čimbenik

Ponašanja roditelja također moderiraju vezu između ranog puberteta i kasnijih ishoda. Istraživanja pokazuju da će djeca koja su rano sazrela, a njihovi roditelji koriste grubu i nedosljednu disciplinu vjerojatnije razviti probleme u ponašanju nego djeca čiji roditelji imaju pozitivnije odgojne stilove (Ge i sur., 2002, prema Zahn i sur.,2010). Obiteljski problemi, kao što su nedosljedan nadzor ili izostanaka nadzora i različiti oblici zlostavljanja, samo su neke od najčešćih istraživanja vezanih uz maloljetničku delinkvenciju. Autorica Vrselja (2010) naglašava važnost roditeljskog ponašanja u djetinjstvu za razvoj delinkvencije s ranim početkom. Kako bi otišle iz visoko disfunkcionalnih obitelji, djevojke će pobjeći, što je jedan od najprevalentnijih rizičnih čimbenika za uključivanje djevojaka u kazneno pravni sustav u nekoj točci u vremenu. Iako djevojke i dečki bježe od kuće u približno jednakom broju, djevojke su češće uhićivane zbog bijega od kuće (Bloom i sur. 2002, prema Zahn i sur., 2010).

Istraživači navode kako djevojke imaju jače veze s obitelji od mladića (Gilligan, 1982; Leonard, 1982; Gecas i Seff, 1990, prema Zahn i sur.,2010) i da ta veza često služi kao zaštitni čimbenik. Teorije slijede sa zaključcima kako kada je ta zaštitna veza oslabljena nestabilnošću, nasiljem, seksualnim nasiljem i/ili nedostatkom roditeljskog nadzora, djevojke se uključuju u rizičnija ponašanja, što može voditi prema delinkvenciji. Empirijski dokazi

konzistentno ukazuju kako obiteljska disfunkcionalnost i loše postupanje prema djetetu povećavaju rizik od pojave problema u ponašanju i činjenja kaznenih djela kod djevojaka (i mladića).

Analizirajući utjecaj obitelji na pojavu rizičnih ponašanja na uzorku opće populacije, Herrera i McCloskey (2001) su došli do zaključka kako je za djevojke koje su imale iskustvo teškog zlostavljanja u djetinjstvu bilo 7 puta vjerojatnije da će počiniti nasilno ponašanje od djevojaka koje nisu bile zlostavljane, čak i kada su istraživači upotrijebili statističke kontrole za preklapanje rizičnih čimbenika u nasilnim obiteljima.

Britvić (2010) navodi kako obitelj može biti izvor stresa (rizičan čimbenik) ili pomoć (zaštitni čimbenik), tj., kako između obitelji i stresa postoji dvosmjerna veza. Kako su djevojke na koje se fokusiramo u ovom radu u institucionalnom smještaju, između ostalog i zbog nemogućnosti obitelji za odgojnim djelovanjem, možemo zaključiti kako kod djevojaka s problemima u ponašanju smještenim u institucionalnom smještaju obitelj predstavlja veliki izvor stresa i rizičan čimbenik. Spoznaja nam služi kako bi usmjerili svoje snage i na obitelj u tretmanskom djelovanju te uvijek sveobuhvatno pristupali individui s kojom radimo. Upravo obitelji delinkventnih djevojaka koje manifestiraju rizična ponašanja najčešće budu izložene iznimno jakim, neugodnim događajima koji poremete strukturu obitelji (odnose, uloge, hijerarhiju) što dovodi do poremećaja regulacijskih mehanizama unutar obitelji i zahtjeva značajan napor svih članova kako bi se prevladao stresni događaj (Britvić, 2010).

2.6 Okruženje kao rizičan čimbenik

Utjecaj čimbenika okruženja na djevojke u usporedbi s mladićima nije još do kraja istražen. Pregledom literature nalazimo brojne radove domaćih autora na temu okruženja kao rizičnog čimbenika, no čini se kako na našim prostorima nije provedeno niti jedno istraživanje okruženja kao rizičnog čimbenika, a kamoli diferencijacija rizičnosti prema spolu. Takva saznanja pružaju smjernice i potrebu za daljnja postupanja i istraživanja kako bismo postigli razumijevanje razvoja kompleksnosti pojave problema u ponašanju specifično kod djevojaka. Sva saznanja dovode do zaključka kako postoji potreba planiranja i provedbe istraživanja utjecaja okruženja kao rizičnog čimbenika za razvoj rizičnog ponašanja kod djevojaka u bliskoj budućnosti. Neka istraživanja u SAD-u govore u prilog da su djevojke, općenito, više izravno nadzirane i da se češće kreću u blizini doma nego mladići, iako, djevojke su manje izložene nasilju na ulicama nego mladići, što je potvrđeno u mnogim depriviranim

okruženjima (Farrell i Bruce, 1997; Bottcher, 2001, prema Zahn i sur., 2010). U istraživanju na velikom i raznovrsnom uzorku ispitanika iz različitih susjedstva Chichaga, Obeidallah i sur. (2004, prema Zahn i sur., 2010), otkrili su kako djevojke koje imaju iskustvo ranijeg ulaska u pubertet i žive u visoko depriviranim susjedstvima (deprivacija koju karakterizira siromaštvo, visoka nezaposlenost i visok postotak jedno roditeljskih obitelji) su u značajno većem riziku za iskazivanje nasilnog ponašanja nego djevojke koje su živjele u susjedstvima s manjom deprivacijom. Istraživanja govore kako se vjerojatnost pojave rizičnih aktivnosti povećava kada mladi nemaju strukturirane aktivnosti slobodnog vremena, tj. socijalizacija se odvija bez ikakvih specifičnih aktivnosti i smjernica ili nadzora pozitivnih odraslih (Coie, Dodge, i Kupersmidt, 1990; Mahoney i Stattin, 2000, prema Zahn i sur., 2010).

Rizična ponašanja se češće manifestiraju u grupnom kontekstu. Kao što je ranije navedeno, intimne veze su čimbenik u početku i smjeru razvoja rizičnog ponašanja. Iako su djevojke manje izložene nasilju u zajednici nego mladići, djevojke koje su izložene nasilju doživljavaju više nasilja nego nevikitmizirane djevojke iz sličnih naselja (Molnar i sur., 2005, prema Zahn i sur., 2010). Na primjer, prospektivno istraživanje nasilničkog ponašanja djevojaka provedeno na velikom i raznolikom uzorku iz čikaških naselja govori u prilog tome da će se adolescentne djevojke vjerojatnije nasilno ponašati ako su bile žrtve nasilničkog ponašanja i ako su živjele u zajednicama s visokom stopom siromaštva i/ili nasilničkim kaznenim djelima. Čak i kada su istraživači uzeli u obzir socioekonomski status, prijašnje počinjenje nasilja, devijantno vršnjačko ponašanje, konzumiranje ilegalnih sredstava ovisnosti, i drugih obiteljskih i individualnih karakteristika, doživljeno nasilje ostaje važan rizični čimbenik za buduće nasilničko ponašanje djevojaka. Za djevojke u dobi između 9 i 15 godina je 2,4 puta vjerojatnije da će se uključiti u nasilje ako imaju povijest ranijeg psihičkog ili seksualnog maltretiranja/napada ili su bile nekako drugačije nasilnički viktimizirane kod kuće, u školi ili u zajednici. Za djevojke koje žive u ekonomski depriviranim naseljima je 1,5 puta vjerojatnije da će se nasilno ponašati nego djevojke iz drugih naselja. Viktimizirane djevojke u nasilnim i ekonomski depriviranim naseljima će se 2 puta vjerojatnije ponašati nasilno za razliku od neviktimiziranih djevojaka u sličnim susjedstvima (Molnar i sur., 2005, prema Zahn i sur., 2010).

Razina deprivacije okruženja i nasilja koje se događa unutar njega povećavaju mogućnost pojave delinkventnog ponašanja i povećanu razinu iskazivanja nasilničkih ponašanja kod

djevojaka.

Zaključno, kontekstualne varijable kao što su škola, roditeljski stilovi odgoja i karakteristike susjedstva mogu utjecati na vezu između ranog puberteta i načina rješavanja problema. Rani pubertet, uz prisustvo čimbenika konflikata u obitelji i deprivirane životne sredine, kombinacija je čimbenika rizika za pojavu problema u ponašanju kod djevojaka.

3. RODNO SPECIFIČNI PROGRAMi

3.1 Određivanje pojma „rodnospecifičnih“ programa

Kako bismo uopće mogli govoriti o rodnim specifičnostima i rodnim ulogama, potrebno je objasniti što uopće označava pojam roda. Jeđud Borić (2012) opisuje pojam roda služeći se definicijom Hodžića, Bijelića i Cesara (2003) koji definiraju rod kao društveno naučeno/determinirano ponašanje te navode kako se ljudi rađaju kao pripadnici muškog i ženskog spola, ali uče biti djevojčice i dječaci koji će postati žene i muškarci. Slično, Branica (2004., prema Jeđud Borić) nudi rodnu definiciju određujući spol kao biološku datost, a rod kao društveni konstrukt. Sveobuhvatnu definiciju roda i razlikovanje pojmova spol/rod nudi Breglec (2015) navodeći kako je spol biološka, unaprijed zadana razlika između žene i muškarca, a odnosi se na činjenicu da je netko rođen kao muška, odnosno kao ženska osoba, dok je rod sociološka kategorija koja se odnosi na činjenicu da osobe rođene kao muškarci ili žene u svojim kulturama i društvima odrastaju shodno obrascima društva koji su podložni promjenama. Pojam rodne specifičnosti se interpretirao kao rodno specifičan za djevojke, iako postoje rodne specifičnosti za mladiće, no to je često zanemareno u literaturi koja obuhvaća rodno specifične teme. U procesu pisanja ovog rada, autorica je došla do zaključka kako prema njezinim saznanjima, nema puno kreiranih programa koji su rodno specifični, bilo za djevojke, bilo za mladiće, posebno u domaćoj praksi, te postoji potreba za daljnim djelovanjem na tom području.[3] Goodkind (2005), ističe kako rodno specifični programi ne pokušavaju ugurati djevojke u programe kreirane za mladiće ili činiti diferencijaciju korisnika prema obilježjima roda. Rodno specifično programiranje usmjereno prema djevojkama predstavlja cjelovit pristup ženskoj rizičnosti utemeljenoj na iskustvima djevojaka prema

[3] Status M je organizacija mladih i za mlade koja se bavi stvaranjem, provedbom i vrednovanjem edukativnih aktivnosti vezanih uz zagovaranjem za prava mladih, provedbom istraživanja o mladima i informiranjem mladih s ciljem unaprjeđenja njihovog statusa kroz sudjelovanje i osnaživanje. Kontinuirano rade na ossvještavanju javnosti o važnosti uključenja muškaraca u procese postizanja rodne ravnopravnosti putem društvenih medija.

kojima se usmjeravamo (Green, Peters i sur., 1998, prema Goodkind, 2005).

U posljednjih nekoliko desetljeća stručnjacima koji rade u praksi, ali i teoretičarima je jasnije kako je prilikom kreiranja programa koji su uspješni potrebno što više poznavati populaciju kojoj se obraćamo. Rodno specifični programi se razlikuju od programa koji to nisu prema stupnju u kojem su usmjereni i prilagođeni prema jedinstvenim potrebama i specifičnostima kako ženskog, tako i muškog roda. Gotovo je prešutna spoznaja da je većina postojećih programa usmjerena prema muškoj populaciji, no većinom se čak i oni obraćaju muškarcima na uniformiran i gotovo stereotipan način. Prilikom razvoja rodno specifičnih programa bitno je poštivati načelo jednakopravnosti koje prema Jeđud Borić (2012) označava osiguravanje uvjeta koji isto znače za djevojke i mladiće. Nadalje, programi moraju biti dobno i kulturalno specifični. Kako je fokus ovog rada na djevojkama, u daljnjoj razradi teme će se pojam rodno specifičnog programiranja odnositi na ženski rod. Proučavanjem literature, kako inozemne, tako i domaće na temu rodno specifičnog programiranja i ženske delinkvencije, dolazimo do zaključka kako se radi o temi koja je nedovoljno istražena i o kojoj se manje piše, a potreba za spoznajama raste. Stručnjacima je jasnije kako postoje neke specifičnosti u iskazanim rizičnim ponašanjima i problemima u ponašanju kod djevojaka, te je potrebno više pažnje posvetiti upravo toj populaciji kako bi se razvili programi, metode i tehnike koje polučuju uspjeh i smanjuju/uklanjaju recidiv.

3.2. Elementi rodnospecifičnih programa za djevojke

Prilikom kreacije rodno osjetljivog programa potrebno je u obzir uzeti neke ključne čimbenike te koristiti strategije ublažavanja prepoznatih rizičnih čimbenika kod djevojaka (Smith, 2016). Kreiranje rodno osjetljivog programa uključuje: kreiranje okruženja kroz odabir osoblja, razvoja programa, sadržaja i materijala koji reflektiraju razumijevanje realiteta žena i djevojaka i koji odgovaraju njihovim potrebama i snagama (Covington, 2001, prema Uredu pravosuđa: razvoj programa, Development Service Group, 2010).

Ova definicija naglašava dva ključna aspekta razvoja programa: **sadržaj i okruženje.** S jedne strane, da bi programiranje bilo učinkovito za djevojke, mora se usmjeriti na pristupanje prema integraciji višestrukih problema koji utječu na živote djevojaka. Nadalje, programiranje se mora odvijati unutar konstruktivnog okruženja za terapeutske procese promjene. Ovo je kontradiktorno onome što postoji u mnogim intervencijama gdje djevojkama, u raznovrsnosti

programskih aktivnosti nedostaje povezanost i kongruencija, te se programi odvijaju u kaotičnim i često nesigurnim okruženjima. Kako bi se osmisli programi koji odražavaju primjerni sadržaj i okruženje važno je razumjeti psihološki razvoja djevojaka, kao i tretmanski rad s traumama (Covington, 1999, 2000, Development Service Group, 2010). Rezultati istraživanja Bloom i sur. (2002, prema Smith, 2016) kao elemente programa prepoznaju edukaciju s ciljem postizanja većeg razumjevanja biopsihosocijalnog razvoja ljudi, trening socijalnih vještina te elemente koji utječu na pozitivan razvoj (razvoj vještina rješavanja problema, izgradnje odnosa, uključivanja u kulturalno relevantne aktivnosti, razvoj profesionalne karijere, mentoriranja, pozitivnih vršnjačkih odnosa i uključenosti obitelji). Također, autori Bloom i sur. spominju specifičnu tretmansku usmjernenost prema prenatalnoj i natalnoj skrbi, roditeljstvu i brizi o djeci (Smith, 2016).

Bloom, Owen i Congvinton (2003, prema Convington, 2007) kreiraju nacrt za izradu rodno specifičnih programa i usluga za djevojke. Autori smatraju kako rodno specifični programi moraju obuhvaćati sljedeće dimenzije: roda, odnosa, socioekonomskog statusa, zajednice, ovisnosti, trauma i mentalnog zdravlja. Prvenstveno, po pitanju roda, važno je naglasiti kako **rod čini razliku** i imati na umu tu spoznaju tijekom cijelog procesa kreacije programa. Nadalje, i ovi autori naglašavaju važnost okruženja u kojem se program odvija kao usmjeravanje na stvaranje okruženja koji odiše sigurnošću, poštovanjem i dostojanstvenošću. Dimenziju **odnosa** uključuje usmjeravanje na čimbenike koji jačaju odnose i promoviraju zdrave veze s obitelji, značajnim drugima i zajednicom. Programi se moraju usmjeravati na probleme korištenja sredstava **ovisnosti**, proživljenih **trauma** i problema **mentalnog zdravlja** te kreirati sveobuhvatnu, integriranu i kulturalno relevantnu superviziju. Sveobuhvatnost i integracija supervizije postižu se pružanjem kontinuirane pomoći i podrške korisnicima i izvoditeljima programa kako bi se povećao stupanj učinkovitost programa. Kulturalno relevantna supervizija obuhvaća posvećivanje posebne pažnje pristupu korisnicima prema identificiranim individualnim kulturalnim specifičnostima. Prilikom izrade programa bitno je djelovati na dimenziju **socioekonomskog statusa** pružanjem prilika djevojkama da poboljšaju svoj socioekonomski status (npr. učenje životnih vještina kao jedno od tema obrađenih u ovom programu). Dimenzija **zajednice** također je bitna i odnosi se na uspostavljanje sveobuhvatnih i suradljivih servisa u zajednici (Congvinton, 2007).

Congvinton (2007) navodi elemente za izradu rodno specifičnih programa:

- zadovoljenje specifičnih potreba djevojaka
- prepoznavanje perspektive djevojaka
- podržavanje iskustva ženskog roda povezivanjem s pozitivnim ženskim modelima učenja
- slušanje potreba i iskustva djevojaka
- prepoznavanje doprinosa društvu djevojaka i žena
- poštovanje razvojnog procesa djevojaka
- osnaživanje djevojaka kako bi dosegle puni potencijal
- poticanje promjene uvjerenja djevojaka koji onemogućavaju ili obeshrabruju djevojke da ispune svoje pune potencijale.

Boles i sur. (1999) su temeljem rezultata brojnih istraživanja razvoja djevojaka i statističkih podataka izdvojili 11 čimbenika ključnih u kreaciji svih rodno specifičnih programa koji iz holističke perspektive odgovaraju na razvojne potrebe djevojaka u riziku ili s problemima u ponašanju. Autori navode kako program mora pružati **emocionalnu i psihičku sigurnost** sudionicama programa. Važno je **educirati provoditelje** programa i osigurati kako djelatnici neće ni na koji način zlostavljati djevojke (verbalno, psihičko, seksualno zlostavljanje). Program mora biti **kulturalno prikladan** te je važno da voditelji programa podržavaju individualni kulturalni identitet djevojaka. Čimbenik **usmjerenosti na odnose** potvrđuje postavke relacijske teorije koji se ogleda u usmjerenosti programa prema razvoju socio emocionalnih vještina (asertivnost, prikladnog izražavanja negativnih emocija i izbora zdravih veza (Maniglia, 1998, prema Boles i sur., 1999). Važnost **odabira pozitivnih ženskih modela učenja** naglašena je i od ovih autora. Programi se moraju usmjeravati prema **proživljenim traumama** jer upravo te traume često povezuju iskazane probleme u ponašanju djevojaka sa zlostavljačkim i traumatizirajućim životom u primarnoj obitelji (Boles i sur., 1999). Programi se moraju usmjeravati na **zaštitne čimbenike i snage** djevojaka umjesto fokusa na rizičnim i slabim stranama. Na taj se način otvara mogućnost djelovanja na mehanizme suočavanja s problemima koje djevojke iskazuju. Programi moraju obuhvaćati **teme seksualnosti, uključujući roditeljstvo i trudnoću.** Iako su informacije o spolno prenosivim bolestima bitne, djevojkama su potrebne i druge informacije osim informiranosti o posljedicama spolnog odnosa. Potrebno im je omogućiti identifikaciju osobnih seksualnih granica i vježbanje komunikacije o identificiranim granicama s potencijalnim partnerima. U

okviru programa potrebno im je pružiti **mogućnosti za istraživanje poruka** koje dobivaju putem medija po pitanju odnosa, slike o tijelu i stereotipa rodnih uloga. Nadalje, djevojke trebaju mogućnosti za istraživanje značenja i vrijednosti seksualnog užitka, uspostave i njegovanja predanih odnosa i istraživanje u skladu s konfliktnim kulturnim porukama o seksualnom ponašanju (Valentine Zaklada, 1990; prema Boles i sur, 1999). Kako bi program bio učinkovit, prilikom izrade je važno omogućiti jednake obrazovne mogućnosti. Obrazovanje se u rodno specifičnim programima usmjerava na razvoj akademskih, socijalnih i životnih vještina djevojaka. Programi moraju biti posebno osjetljivi i u odnosu na izbor metoda, tehnika i materijala za rad. Svi materijali korišteni u programu moraju nuditi djevojkama pozitivne slike i balansirane informacije koje uključuju iskustva svih osoba iz različitih životnih sredina. Djevojke bi trebale vidjeti druge djevojke i žene s različitim kulturalnim pozadinama kroz slikovne, video i druge radne materijale. Nadalje, program se mora usmjeravati prema **specifičnim zdravstvenim problemima** djevojaka, posebice prehrani i redovitoj fizičkoj aktivnosti. Zaključno, kako bi programi bili učinkoviti prilikom kreacije potrebno je uvažavati **duhovni/religiozni aspekt** djevojaka te **uključivati obitelj** djevojaka u program (Boles i sur, 1999).

3.3. Teorije temeljem kojih se kreiraju rodnospecifični programi za djevojke

Postoji nekoliko teorija koje objašnjavaju žensku rizičnost temeljem kojih bi se trebali kreirati rodno specifični programi.

Foley (2008) bilježi dva glavna teoretska pristupa koja karakteriziraju većinu literature na kojoj se temelji kreacija rodno specifičnih programa. Jedna je **„feministička teorija puteva" (Pathway theory)** čije su temeljne postavke kako događaji u djetinjstvu, posebice traume, postaju presudni događaji za razvoj rizičnih čimbenika kod djevojaka i žena koje čine kaznena djela., Feministička teorija puteva smatra kako se kombinacija određenih čimbenika ponavlja kao uzorak kod većine djevojaka i žena koje iskazuju rizična ponašanja te iz toga proizlazi premisa postojanja rizičnog životnog puta (Congvinton i Bloom,2006, prema Smith, 2016). Owen (1998, prema Bloom, Owen i Congvinton, 2002), navodi kako jedinstvena i zajednička obilježja životnih puteva delinkventnih djevojaka uključuju: višestruka zlostavljanja, rano osnivanje obitelji, rano majčinstvo, život na ulici i međugeneracijsko zlostavljanje u obitelji. Sličnost životnih puteva se očituje kroz doživljavanje sličnih iskustava. Tako kroz prizmu teorije puteva prepoznajemo slične životne priče kao što su: žene koje čine zločine iz

ekonomskih razloga, žene koje se uključuju u kriminalna ponašanja zbog ovisnosti, žene koje se nalaze u zlostavljačkim intimnim vezama i prisiljene su koristiti ili prodavati sredstva ovisnosti, žene koje ubiju svoje partnere kao odgovor na veliku količinu doživljenog nasilja prema djeci i sebi te ključno s obzirom na prepoznatost u praksi i prilikom kreacije ovog programa, djevojke koje su uslijed teškog zlostavljanja pobjegle od kuće te na sud dolaze zbog prodaje droge, prostitucije ili krađe kao načina samouzdržavanja (Bloom, Owen i Congvinton, 2003, prema Congvinton i Bloom, 2006). Congvinton i Bloom, 2006, te Foley (2008) pružaju smjernice za razvoj programa utemeljenog na teoriji puteva. Programi temeljeni na teoriji puteva utjecali bi na identificirane ključne probleme u nastanku i razvoju delinkventnog ponašanja žena i djevojaka, a obuhvaćaju povijest zlostavljanja i problema mentalnog zdravlja s usko povezanim rano životnim iskustvima, korištenjem sredstava ovisnosti, školskim neuspjehom, nerazriješenim bijesom, nepovjerenjem prema drugima te sklonosti nezdravog postavljanja granica u odnosima.

Druga je teorija nastala razvojem **relacijsko-kulturalne teorije** čije su temeljne postavke promišljanja o razvoju djevojaka i žena utemeljenom na odnosu s drugima i percipiranom značenju odnosa. Odnosno, djevojkama koje iskazuju rizična ponašanja trebalo bi se pristupiti kroz preventivne i tretmanske pristupe. Iako su odnosni značajni i za mladiće, fokus na povezanosti s drugima je posebno primjenjiv zbog ranijih socijalizacijskih utjecaja koji su djevojčice usmjeravali i poticali prema uspostavljanju značajnih odnosa s drugima. Prema **relacijskoj teoriji,** djevojke razvijaju osjećaj vlastite vrijednosti i svoje ličnosti kada njihove akcije proizlaze i vraćaju se vezi s drugima u okruženju. Povezanost, a ne separacija, vodeći su principi razvoja djevojaka (Congivnton i Bloom, 2006). Tradicionalne psihološke teorije opisuju razvoj kao put iz dječje ovisnosti prema zreloj nezavisnosti, s ciljem razvoja samodostatnosti, jasno diferenciranim, autonomno razvijem pojmom o sebi. S druge strane, Miller govori o primarnoj ženskoj motivaciji za izgradnjom osjećaja povezanosti s drugima. Prema Miller (1976, prema Congvinton i Bloom, 1998), žena ili djevojka razvija pojam o sebi i vlastitoj vrijednosti kada njezine akcije proizlaze iz i uranjaju u povezanost s drugima, a ne razvojem samostalnosti ili separacije.

Razumijevanje relacijske teorije vrlo je važno upravo iz razloga što su djevojkama i ženama koje iskazuju rizična ponašanja odnosi s važnim drugima (roditeljima, intimnim partnerima) najčešće rizičan čimbenik. Njihovi odnosi s bliskim drugima su više obilježeni povredama i

separacijom nego podrškom i brigom (Congvinton i Bloom, 2006). Salisbury i VanVhooris (2009) navode kako postoji indirektna veza između nezdravih intimnih veza u kojima se djevojke nalaze s osjećajem viktimizacije, smanjenom samo-efikasnošću, depresijom, anskioznošću i ovisnošću te dolaskom u instituciju (Smith, 2016). Psihološki rast i zdravlje žena je usko povezano s osjećajem povezanosti s drugima. Temeljem navedenog, grupni tretman pokazao se kao učinkovit način rada s djevojkama s problemima u ponašanju. Grupni rad učinkovita je tretmanska strategija jer omogućava okruženje za rješavanje problema, odgovora na potrebe djevojaka za stvaranjem odnosa, omogućava trenutnu povratnu informaciju vršnjaka, modelira pozitivne obrasce međuljudskih odnosa i omogućava djevojkama vježbanje pro-socijalnih vještina (Bloom, Owen, i Covington, 2003; Covington i Bloom, 2006). Autorica Foley (2008) temeljem pregleda literature zaključuje kako mnoge počiniteljice kaznenih djela ističu važnost odnosa i povezanosti u životu. Gilligan (1982, prema Bloom i Cogvinton, 1998) postavlja odnose u kontekst razvoja i moralnog rasuđivanja. Prema autorici, mladići razvijaju svoj identitet u odnosu na svijet, a djevojčice razvijaju svoj identitet u odnosu s drugima. Autorica je u svojim istraživanjima razvoja morala otkrila kako žene povezuje nekoliko čimbenika: odnosi, predanost odnosu i briga za njega (Bloom i Congvinton, 1998).

Programi koji bi svoje teorijsko utemeljenje pronašli u relacijsko-kulturalnoj teoriji trebali bi prepoznati važnost posljedica zlostavljanja, poremećaja nastalih konzumacijom opojnih sredstava i problema metalnog zdravlja. No, kao teorija koja obuhvaća odnose, potrebno je pažnju posvetiti i području odnosa. Zapravo, primarni fokus programa RKT mora biti na vještinama kojima se jačaju odnosi i ostalim socijalnim vještinama važnim za stjecanje, razvoj i održavanje pozitivnih odnosa kao što su komunikacijske vještine, vještine nošenja s neugodom, asertivnost i samopoštovanje (Foley, 2008). Rodno osjetljiv program temeljen na relacijskoj teoriji fokusira se na model osnaživanja te sljedeće ishode: povećano pozitivno raspoloženje i vitalnost, osnaženje za djelovanje, samospoznaja i spoznaja drugih, osjećaj vlastite vrijednosti i želju za više povezanosti (Miller, 1986, prema Bloom i Congvinton, 2001).

Uz relacijsku teoriju, razumijevanju razvoja rizičnog ponašanja kod djevojaka pomažu **teorije traume i ovisnosti**.

Prema **teoriji traume**, trauma je istovremeno događaj i odgovor na događaja koji uzrokuje

osjećaje prepravljenosti strahom, osjećaj nemoći i prestravljenosti (Smith, 2016). Doživljeno ozbiljno zlostavljanje u djetinjstvu i ponovljena seksualna i psihička zlostava u adolescenciji su životne su priče većine delinkventnih djevojaka koje iskazuju probleme mentalnog zdravlja i ovisnosti (Congvinton, 2000, 2008, Congvinton i Bloom, 2006, prema Winstone, 2016). Iz pozicije ove teorije, usluge namijenjene djevojkama u riziku trebale bi uvažiti traumu, izbjegavati okolnosti koje bi mogle biti povod za sekundarnu viktimizaciju, prilagoditi ponašanja stručnjaka i savjetovatelja kako bi podržali individualne kapacitete nošenja s traumom i dopustiti korisnicama samostalno nošenje sa simptomima traume (Harris i Fallot, 2001, prema Congivnton i Bloom, 2006). Razumijevanje trauma i rada s traumatiziranim osobama posebice je važno u pravosudnom sustavu. Prolazeći kroz standardni postupak postoji opasnost od viktimizacije ili ponovne viktimizacije ukoliko se s viktimiziranim osobama ne postupa prema pravilima što podrazumijeva pažljivo i stručno provođenje svih dokaznih i ispitivačkih radnji, zaštitu od ponovnog proživljavanja zlostave i pružanje podrške i pomoći osobi tijekom procesa. Djevojke u riziku najčešće dolaze u kontakt s državnim tijelima zbog situacija prostitucije, krađe i konzumacije sredstava ovisnosti. Navedeno govori u prilog važnosti razumijevanja trauma i krucijalni je korak u rehabilitaciji djevojaka (Congvinton, 2003, prema Congvinton i Bloom, 2006).

Teorija ovisnosti povezuje ovisnost kod djevojaka i žena s iskazivanjem rizičnog ponašanja kao jedinim od glavnih uzroka pojave žena u pravosudnom sustavu. Merlo i Pollock (1998, prema Congvinton i Bloom, 2006) temeljem rezultata istraživanja zaključuju kako je vjerojatnije da će žene koje koriste sredstva ovisnosti biti uključene u kriminalna ponašanja. Ovisnička ponašanja kod žena obuhvaćaju širok raspon ovisničkih ponašanja: od ovisnosti o alkoholu, drogama do ovisnosti o pušenju cigareta, kockanju, seksu, kupovini i pojavi poremećaja hranjenja (Straussner i Brown, 2002, prema Congvinton i Bloom, 2006).

3.2 Učinkovitost rodno specifičnih programa

Foleyeva (2008) evaluacija rodno specifičnih programa bilježi kako postoji malo programa koji imaju uporište u teorijama. Nedostatak teorijske utemeljenosti je problematičan zbog tradicionalnog shvaćanja koje obuhvaća promišljanja kako je „programiranje tretmana za ženske počiniteljice temeljeno na profilima i kriminalnim karijerama muških počinitelja kaznenih djela“ (Covington i Bloom 2003, str. 10). Kada program ima dokaze učinkovitosti, partneri za implementaciju programa lakše će ga podržati.

Većina se istraživača usmjerila na mušku populaciju, što možda nije iznenađujuće s obzirom da muškarci čine većinu onih koji su u kaznenom sustavu. Druga zapreka za efektivno rodno specifično programiranje (pogotovo za praktičare) je vidljiva nepovezanost između rodno specifične literature, koja se u najvećoj mjeri koncentrira na identificiranje jedinstvenih uzoraka ženske delinkvencije i literature koja se oslanja na pricipe „što djeluje“, a koja se temelji na principima učinkovitih intervencija (Hubbard i Matthews 2008, prema Zahn i sur., 2009). Cooney, Small i O'Connor (2008) navode kako su istraživanja učinkovitosti programa temeljem evaluacije kontradiktorna u svojim zaključcima jesu li tradicionalni (prema mladićima usmjereni programi) učinkoviti za djevojke. Neka istraživanja zaključuju kako nema razlike u učinkovitosti, dok druga istraživanja pokazuju kako je takav pristup za djevojke manje učinkovit i čak štetan. Isti autori navode kako u trenutku pisanja članka (2008. godine) ne postoje rodno specifični programi za djevojke koji su znanstveno utemeljeni i kojima je dokazana učinkovitost. Poglavlje ***Obećavajući programi*** ukazuje kako je ipak tijekom godina prepoznata važnost izrade provedbe učinkovitih i znanstveno utemljenih rodnospecifičnih programa. Bloom (1999) navodi podatke dobivene istraživanjem Koonsa i sur. (1997), na identifikaciji obećavajućih programa u kazneno-pravno sustavu. a obuhvaćaju šezdeset sedam programa za žene prijestupnice. Problemi dokazivanja učinkovitosti ogledaju se prvenstveno u evaluaciji. Specifični ishodi bili su mjereni u samo dvanaest programa, dok su se recidivizam i daljnja konzumacija sredstava ovisnosti mjerila u samo šest programa, a nijedan program ne uzima u obzir evaluaciju točnih komponenti zaslužnih za uspjeh programa.

Rezultati Evidance Severala prilikom procjenjivanja rodno specifičnog programiranja ukazuju na to da su dokazi previše slabi za učinkovitost rodno specifičnog programiranja. Na primjer, Chesney–Lind, Morash, i Stevens (2008, prema Zahn i sur.,2009) nakon procjene osam rodno specifičnih programa zaključuju kako „znanje o tome što je učinkovito za djevojke ima malo dokaza još od vremena kada je Lipsey (1992, prema Zahn i sur., 2009) istraživao literaturu što pokazuje minimalno relevantan napredak istraživača u tom području.“ Zahn i suradnici (2009) koristeći rigidnu metodologiju prilikom evaluacije programa dolaze do nekoliko otkrića. Identificirana su šezdeset dva programa namijenjena isključivo djevojkama i specifično usmjerena na delinkvenciju ili djevojke uključene u pravosudni sustav. Samo 18 programa je imalo minimalno jednu evaluaciju. Devet programa je obuhvaćalo djevojke uključene u pravosudni sustav. Zaključuju kako te evaluacije često

miješaju dokaze o učinkovitosti takvih programa jer su dvije evaluacije slučajne kontrole pokazale kako nema dokaza za dugoročni utjecaj na recidivizam. Također, usmjeravali su se na programe koji su obuhvaćali djevojke i mladiće te došli do zaključka kako postoje učinkoviti programi koji utječu na više rizičnih čimbenika odjednom (npr. multisistemska terapija, multidimenzionalna skrb za udomitelje) što može biti učinkovito za smanjenje recidivizma. Naglašavaju kako to ne znači da rodno specifično programiranje nije učinkovito, ali je potreban razvoj programa i evaluacija takvih programa od početka njihova nastajanja. Zahn i suradnici (2009, prema Development Services Group, 2010) bilježe kako evaluacije koje su pronašli nisu uspjele načiniti razliku između različitih grupa djevojaka s obzirom na to na koje program djeluje, a na koje ne. Iako su dokazi za učinkovitost rodno specifičnih programa još uvijek relativno oskudni, mogu doprinijeti dvama međusobno povezanim problemima nedovoljne razvijenosti programa i neadekvatne edukacije zaposlenika. Prvo, programi za djevojke nisu dovoljno dobro razvijeni. Mnogi bilježe manjak rodno specifičnih, kulturalno kompetentnih intervencija (Bloom i sur. 2002; Gaarder, Rodriguez, i Zatz 2004, prema Development Services Group, 2010). Chesney–Lind, Morash i Stevens (2008, prema Development Services Group,2010) povezuju porast smještaja maloljetnika u instituciju s manjkom dostupnih alternativnih sankcija. Jednako tako, istraživači ističu postojanje neadekvatne educiranosti osoblja unutar maloljetničkog pravosudnog sustava za rad s maloljetnicama. Gaarder, Rodriguez i Zatz (2004, prema Development Services Group,2010) potvrđuju sličan nedostatak informacija i edukacija. Njihovo istraživanje govori u prilog tome da mnoge intervencije koristeći rasne i rodne stereotipe onemogućuju djevojkama do potrebnih usluga. Rezultati istraživanja pokazuju kako su djevojke viđene kao „plačljivice, lažljivice i manipulatorice“ i bilježe na koji način takvi stereotipi niječu stvarnost s kojom se te djevojke suočavaju.

Drugo, ukupni broj djevojaka u pravosudnom sustavu malen je u usporedbi s brojem mladića, što otežava evaluaciju i čini je zahtjevnijom (Tracy, Kempf–Leonard, i Abramoski–James 2009, prema Development Services Group, 2010). Iz izvješća o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2014. godinu vidljivo je kako Hrvatska ima jednak trend malobrojnosti djevojaka unutar sustava. Važna napomena je potrebna u shvaćanju pojma sustava. Naime, u Sjedinjenim Američkim Državama sustav označava pravosudni i kaznenopravni sustav. Ovaj rad se pak bavi djevojkama u domu za odgoj, koji spada pod sustav socijalne zaštite, što je jedna od razlika u ustroju sustava Republike Hrvatske i SAD-a.

Hubbard i Mathewss (2008) navode sažetak kvalitativnih istraživanja kanadskih istraživača koji su identificirajući elemente učinkovitih programa, uočili kako brojni programi imaju dokaze učinkovitosti temeljem smanjenja recidivizma, no nije poznato koji su točno elementi programa zaslužni za njegov uspjeh ili neuspjeh.

Pet elemenata koji povećavaju učinkovitost programa za djevojke te pružaju smjernice za razvoj rodno specifičnog programiranja. Ti elementi su, (prema Development Services Group, 2010):

1.Upotreba procjene zbog važnosti objektivnosti mjernih instrumenata (Austin, Johnson, i Weitzer 2005, prema Development Services Group, 2010);

2. Ostvarivanje terapeutskog saveza (Chesney–Lind, Morash, i Stevens 2008; Schaffner 2003, prema Development Services Group, 2010);

3. Upotreba rodno prijemljivog, kognitivno biheviroalnog pristupa;

4. Slanje poruka o zdravim vezama, što podupire odnosno-kulturalna teorija rodnog razvoja i programiranja (Foley 2008);

5. Prepoznavanje razlika među djevojkama što pomaže u diferencijaciji podgrupa djevojaka za koje je program posebno učinkovit (Zahn i sur. 2009).

Ovih pet točaka može biti poveznica koja povezuje razliku između „što je učinkovito“ i rodno specifične literature. Bolja evaluacija rodno specifičnog programiranja će pomoći osigurati da su programi evaluirani po rigoroznim nacrtima.

Zaključno, kod svih učinkovitih programa nalazimo određene kriterije koji znanstveno potvrđuju učinkovitost programa. Specifičnost učinkovitosti rodno specifičnih programa očituje se kroz dimenziju sužavanja fokusa (rodna orijentacija) čime se postiže veći stupanj individualizacije i holističkog pristupa unutar programa, što može voditi zaključku kako su takvi programi samim time uspješniji zbog detaljnijeg usmjeravanja prema manjoj, ali ujedno iznimno heterogenoj grupi prema obilježjima ličnosti i iskazanim problemima u ponašanju.

3.4. Neki obećavajući rodno specifični programi za djevojke

Unutar ovog poglavlja bit će prikazani neki obećavajući programi koji pokazuju obećavajuće rezultate. Zbog jezične ograničenosti autorice na anglosaksonsku literaturu, izdvojeni su

pretežno programi s područja SAD-a te je potrebno u daljnjim nastojanjima proširiti spoznaje o postojanju učinkovitih programa za djevojke u Europi. Postoje programi koji pokazuju obećavajuće rezultate. Program ***Movimiento Ascendencia*** (Upward Movement, Nacionalni ured pravde, 2014) Pueblo, Kolumbija-Južna Amerika, je osnovan kako bi djevojkama osigurao pozitivnu alternativu korištenju opojnih sredstava i uključivanju u bande. Prosječna dob djevojaka u programu je 14 godina (sudjeluju djevojke u dobi od 10 do 17 godina), a u program ih najčešće uključuju socijalni radnici i sudjelovanje je dobrovoljno. Aktivnosti programa obuhvaćaju kulturalnu osviještenost, medijaciju/rješavanje problema i razvoj samopoštovanja te pružanje socijalne podrške. Osim grupnog rada kojeg provode educirani stručnjaci na području medijacije, prepoznavanja simptoma i znakova konzumacije sredstava ovisnosti te područja seksualnosti, reproduktivnog zdravlja i trudnoće, svaka djevojka je na početku programa uparena s ženskom mentoricom s kojom provode minimalno dva sata tjedno kroz devet mjeseci, tj. do završetka programa (Cohen, Curry i Williams, 2002, prema Ashcroft, Daniels i Hart, 2002). Evaluacija programa ukazuje na to da su djevojke u tretmanskoj grupi pokazale značajno smanjenje rizičnog ponašanja od djevojaka u kontrolnoj skupini prije ulaska u program i u post programskim razdobljima. Slično, Krug djevojaka (https://onecirclefoundation.org/) je grupa podrške koja se bazira na osnaživanju i odgovara na specifične potrebe djevojaka u dobi od 9 do 18 godina koristeći odnosnokulturalnu teoriju, jačanje otpornosti i razvoj vještina specifičnim treninzima napravljenim s ciljem povećanja ostvarivanja pozitivnih veza, osobne ili kolektivne snage i kompetencija kod djevojaka. Stručnjaci koji provode program su visoko educirani u području kaznenog prava, obrazovanja, civilnog društva i mentalnog zdravlja (Ž=5;M=3), a Zaklada kontinuirano nudi edukacije za provoditelje programa s ciljem širenja provedbe programa uvažavajući potrebu uniformirane edukacije provoditelja. Program sadrži nekoliko setova manjih programa koji se specifično odnose na određene teme (npr. Prijateljstvo, slika o tijelu…) s prosječnim trajanjem od osam do dvanaest tjedana. Rezultati dobiveni evaluacijom pokazuju značajno povećanje (u usporedbi s evaluacijom prije početka provedbe) na pod testovima slike o tijelu, percipirane socijalne podrške, otpora prema vezivanju za školu, te razini samo učinkovitosti i smanjenju ponašanja kojima štete same sebi te pijenju alkohola. Projekt SAGE (Standing Against Global Exploatation- Pokret zaustavljanja globalnog iskorištavanja) nastao je na području trgovanja ljudima i nudi dva programa namijenjena isključivo djevojkama i ženama (LIFESKILLS i GRACE). LIFESKILLS (životne vještine) program je kreiran za djevojke u dobi od 14 do 19

godina koje su uključene u socijalnu skrb i/ili su u visokom riziku za doživljavanje seksualne zlostave. Program traje od 4 do 14 mjeseci te je usmjeren na područja psihičkog zdravlja, samopouzdanja, zdravlja i problema preživljavanja kroz učenje životnih vještina kao što su upravljanje financijama, radne vještine i pomoć u kući. Najčešći način uključivanja u program je upućivanje od strane suda ili policije (Lawyershop, 2016). Stručnjaci koji rade s djevojkama educirani su u područjima socijalnog rada/psihologije, rada s ovisnicima, rješavanja problema, a zanimljivo je istaknuti kako polovica stručnjaka uz službene edukacije ima vlastita iskustva slična iskustvima djevojaka, tj. polovina stručnjaka su iskustveni stručnjaci. Evaluacija programa ukazuje na redukciju kontakata djevojaka s pravosudnim sustavom (Cohen, Edberg i Gies, 2011). Pretražujući dostupne izvore (imajući na umu ranije navedeno jezično ograničenje) ne pronalazimo rodno specifične programe na području Europe, no pronađen je program koji se provodi van granica Sjedinjenih Američkih država, u Kanadi i zemljama u Europi (iako nije navedeno kojima). SNAP (Stop Now and Plan - Odmah zastani i planiraj, Institut za razvoj djece, Kanada, https://childdevelop.ca/snap/home)

‚1QW je program koji uključuje djevojčice i njihove obitelji kao dio multikomponentnih intervencija za djevojke koje iskazuju probleme u ponašanju i njihove obitelji. Fokus programa je na razvoju samokontrole, vještine rješavanja problema i regulacije emocija kako bi se razvile prosocijalne vještine i reducirali problemi u ponašanju. Program je kreiran za djevojke u dobi od 6 do 12 godina i traje 12 tjedana, a sastoji se od 3 dijela: dio za djevojke, dio za roditelje i dio zajedničkog povezivanja. Programske aktivnosti obuhvaćaju individualno savjetovanje ili mentoriranje, obiteljsko savjetovanje, pomoć u učenju te posebnu rodno specifičnu komponentu naziva „Zdravo odrastanje djevojaka“ (Girls Growing Up Healthy, Smith-Moncrieffe, 2015). „Zdravo odrastanje djevojaka“ uključuje grupu u kojoj sudjeluju majke i kćeri kako bi osnažile svoj odnos kroz razgovor o temama seksualnosti i zdravstvenim problemima (Child Trends, 2013). Nakon provedene evaluacije, program je ocijenjen kao obećavajući nakon usporedbe s kontrolnom skupinom jer su djevojke koje su pohađale program iskazivale manje razine problema u ponašanju (Nacionalni ured pravde, 2016).

Navedeni programi su uspoređeni u tablici 3. s obzirom na naziv, cilj, korisnice, stručnjake, aktivnosti i evaluacije.

Tablica 3. Usporedba navednih programa prema nazivu, cilju, stručnjacima, korisnicima, aktivnostima i evaluaciji

Naziv programa	**Movimiento Ascendencia (Kolumbija)**	**Girls Circle (Ohaio, SAD)**	**Snap (Stop Now and Plan) (Kanada, SAD, Europa)**	**SAGE (Standing Against Global Exploratation LIFESKILLS, SAD)**
Korisnice	Mlade Latinoamerikanke 9-18 godina	9-18 godina	6-12 godina, Obitelji djevojaka	Žene, djevojke, muškarci
Stručnjaci	Uparivanje s jednim stručnjakom (ženskom mentoricom)	Provoditelji/ce programa educirani u području kazneno pravnog sustava, obrazovanja, civilnog društva i mentalnog zdravlja (Ž=5;M=3)	Visoko educirani stručnjaci	Educirani stručnjaci Iskustveni stručnjaci (Osobe koje su se uspješno oporavile od trauma) Vršnjački edukatori
Ciljevi	Smanjenje korištenja sredstava ovisnosti i uključivanja u bande Učenje socijalnih i životnih vještina	Ostvarivanje pozitivnih veza Povećanje osobne/kolektivne snage i kompetencije	Razvoj samokontrole Razvoj vještina rješavanja problema Razvoj socijalnih vještina Redukcija problema u ponašanju	Razvoj životnih vještina Poticanje na brigu o vlastitom zdravlju Razvoj samopoštovanja

Aktivnosti	Medijacija/rješavanje sukoba Samopouzdanje/ društvena potpora Kulturalna osviještenost	Krug majka-kćer; slika o tijelu; moja obitelj, moje ja; tijelo, um i duh (plus prilagođena verzija za Latinoamerikanke) tko sam ja; odnosi s vršnjacima; izražavanje vlastite individualnosti; biti djevojka; putevi budućnosti; prijateljstvo; poštovanje različitosti; mudro i dobro	Individualni i grupni rad Mentorstvo i pružanje pomoći u učenju, kao i pružanje podrške po završetku programa	Savjetovanje i mentorstvo Podrška u nošenju s traumatskim iskustvima Tretman odvikavanja od ovisnosti Učenje vještina zauzimanja za sebe i životnih vještina Pomoć u kućanstvu Pravna pomoć
Evaluacije	Prije-poslije testovi; usporedba s kontrolnom skupinom; smanjenje delinkventnog ponašanja kvazi-eksperimemntalne evaluacije imaju nejasne rezultate učinkovitosti	Prije-poslije testovi koji pokazuju pozitivne promijene	Evaluacija govori u prilog obećavajućem programu usporedbom s kontrolnom skupinom Smanjenje iskazivanja delinkventnog ponašanja	Navodi se uspješnost programa, no ne i način evaluacije

Slijedom navedenog, evidentno je da praksa na području Sjedinjenih Američkih Država pokazuje napore u pokušajima zadovoljavanja rodno specifičnih potreba djevojaka. Potrebna je daljnja evaluacija navedenih programa, no provedene evaluacije govore u prilog učinkovitosti programa. Područje Europe zasigurno odgovara na specifične potrebe djevojaka, no zbog jezičnih ograničenja nemamo detaljnije spoznaje. Na području Republike Hrvatske, također u dostupnoj literaturi ne nalazimo specifične rodno osjetljive programe (osim već spomenutih programa Udruge Status M), tako da je ovaj rad i program koji se prikazuje, doprinos povećanju rodno specifičnih programa u našoj zemlji.

4. PRIKAZ PSIHOEDUKATIVNOG PROGRAMA ZA DJEVOJKE U INSTITUCIONALNOM SMJEŠTAJU “Moderna djevojka”

Specifičan psihoedukativni program nastao je kao ideja tijekom provođenja programa “Socijalno vješta djevojka-trening socijalnih vještina za djevojke s problemima u ponašanju” Program se provodio u Odgojnom domu Bedekovčina u okviru diplomskog rada kolegice

Andree Ćosić. Tijekom provođenja programa "Socijalno vješta djevojka" primijetile smo kako djevojke dobro reagiraju na primjenu alternativnih tehnika i metoda te da postoji potreba za daljnjom kreacijom programa za djevojke. Program "Socijalno vješta djevojka" nastao prilagodbom projekta „Unapređivanje socijalnih vještina kod populacija u riziku" koji se od početka 2015. godine kontinuirano provodi u ustanovama u okviru pravosuđa i socijalne skrbi, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Valentine Kranželić i doc. dr. sc. Ivane Jeđud Borić s Odsjeka za poremećaje u ponašanju Edukacijsko- rehabilitacijskog fakulteta. Slijedom navedenoga, logičan korak bio je kreiranje i izvođenje programa koji se dalje usmjerava na djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju. Dom za odgoj djece i mladeži Zagreb je pristao na suradnju, unutar čijih prostora je program proveden.

Osnovni **cilj** psihoedukativnog programa "Moderna djevojka" je razvijanje socijalno-emocionalne kompetencije i poticanje djevojaka na usvajanje zdravih životnih navika koristeći alternativne tehnike i metode. **Svrha** programa je razvoj kritičkog promišljanja o sebi, povećanje samopoštovanja i samopouzdanja te razvoj pozitivnog identiteta.

Specifični ciljevi programa "Moderna djevojka" su:

- razviti kritičko promišljanje kod djevojaka u odnosu na sebe, odnose s drugima i informacijama kojima su okružene;
- educirati djevojke o bitnim pitanjima za njihovo zdravlje i život (reproduktivno zdravlje, životne vještine kao što su samostalno stanovanje, pronalazak posla);
- približiti djevojkama alternativne tehnike i metode koje im mogu pomoći kao alati u nošenju sa stresom, strahom i negativnim emocijama (svjesno disanje, meditacije, vizualizacije);

Sekundarni ciljevi programa su:

- olakšati djevojkama vrijeme provedeno u instituciji i osnažiti ih za povratak u zajednicu
- ponuditi novi oblik grupnog programa temeljenog na specifičnim potrebama djevojaka i okruženja

Program je proveden s djevojkama u ženskoj odgojnoj skupini Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb. Ukupno je sudjelovalo 6 djevojaka u dobi od 14 do 17 godina. Za vrijeme odvijanja programa, 8 je djevojaka boravilo u Domu. Jedna djevojka je odbila sudjelovanje na uvodnoj radionici, dok je druga djevojka nakon druge radionice pobjegla iz Doma te se nije ponovno

uključivala u program. Od preostalih 6 djevojaka, 2 su djevojke bile na svim radionicama, dok su preostale 4 bile na većini radionica iz različitih razloga (nastava, praksa, osobni razlozi).

Kriteriji za uključivanje djevojaka u program bili su *procjena potreba od strane odgajatelja, razgovori s djevojkama o njihovim potrebama i motivaciji te dobrovoljni pristanak djevojaka*. *Dobrovoljni pristanak* djevojaka je bio najvažniji kriterij jer su se izvoditeljice vodile premisom kako je dobivanje koristi od programa moguće samo ukoliko postoji prirodna intrizična želja, potreba i motivacija za sudjelovanjem. Ujedno, upravo se vlastita odluka za sudjelovanjem koristila kako bi se djevojkama dočarao pojam vlastite odgovornosti, zrelog ponašanja i uvažavanja njih kao značajnih individua. Prema opaženim reakcijama, djevojke su odlično reagirale na pristup u kojem su osjećale uvažavanje, poštovanje i ravnopravnost. Temelj programa "Moderna djevojka" čini skup od 9 radionica od čega je prva radionica usmjerena na procjenu potreba, a završna je evaluacijska. Posebnost sadržaja radionica je u tome što je tijekom prve radionice koja je obrađivala temu prijateljstva procijenjeno da je toj temi potrebno posvetiti više pažnje. Tema specifično žensko-ženskih prijateljstava obrađivana je dvjema radionicama što su djevojke s oduševljenjem prihvatile. Provođenje programa započelo je početkom travnja 2015. godine, a završeno je krajem svibnja 2015. godine. Radionice u trajanju od 60 minuta, bez većih vremenskih razmaka između radionica održavale su se jednom tjedno u prostorijama Doma za odgoj. Jedna je radionica odgođena zbog problema u komunikaciji i usklađivanju dogovora. Program se usmjeravao na razvijanje životnih, socijalnih, emocionalnih vještina te povećanje samopoštovanja i samopouzdanja kod djevojaka, a pokrivao je područja odnosa s prijateljima i intimnih odnosa, odnosa prema tijelu, zdravlju i seksualnosti, planiranju budućnosti te kritičkom promišljanju. Program su provodile dvije voditeljice, a sastojao se od 9 radionica pripremljenih prema unaprijed postavljenim ciljevima i prepoznatim potrebama te prilagođenih prema specifičnim potrebama djevojaka i situacije.

Teme radionica i specifični ciljevi svake navedeni su u tablici 4.

Tablica 4. Naziv radionice/teme i specifični ciljevi

Naziv radionice/tema	***Specifični ciljevi***
● *Uvodna radionica "Moderna djevojka"-predstavljanje programa*	● Upoznati polaznice programa sa svrhom, ciljevima i temom programa ● Dobiti informirani pristanak na

	sudjelovanje ● Istražiti doživljaj djevojaka o značenju pojma moderne djevojke za njih ● Upoznati grupu i motivirati ih na sudjelovanje u programu
● *Moderan par/romantični odnosi*	● Propitati vlastita uvjerenja o karakteristikama „modernog“ dečka ● Prisjetiti se i analizirati vlastita ponašanja u partnerskom odnosu ● Proširiti perspektivu dosadašnje percepcije ljubavnih odnosa
● *Moderne prijateljice/žensko-ženski prijateljski odnosi*	● Istražiti vlastita uvjerenja djevojaka o kvalitetnim ponašanjima u odnosima ● Potaknuti djevojke na promišljanje o pojavi kontrole i moći unutar odnosa u kojima se nalaze ili mogu naći ● Potaknuti djevojke na međusobno uvažavanje i prihvaćanje
● *Moderne prijateljice II/ žensko prijateljstvo*	● Potaknuti djevojke na međusobno uvažavanje i prihvaćanje ● Potaknuti djevojke na promišljanje o vlastitom tijelu ● Potaknuti djevojke na prepoznavanje i izražavanje teških emocija
● *Tijelo kao hram/odnos prema vlastitom tijelu i cjelokupnom zdravlju*	● Potaknuti djevojke na promišljanje o povezanosti tijela, misli i emocija ● Istražiti načine doživljavanja vlastitog tijela djevojaka ● Potaknuti djevojke na promišljanje o potrebama njegovanja vlastitog tijela ● Osvijestiti ponašanja kojima djevojke ugrožavaju svoje tijelo i zdravlje
● *Projekcija filma “Juno”/roditeljstvo i trudnoća*	● Prikazati djevojkama maloljetničku

	trudnoću na prikladan način ● Potaknuti djevojke na promišljanje o uzročno-posljedičnim vezama ● Informirati djevojke o temama vezanim uz roditeljstvo i trudnoću
● *Moje tijelo, moja pravila!/reproduktivno zdravlje i sekusalnost*	● Osvijestiti kod djevojaka razliku između pojmova roda i spola ● Educirati djevojke o važnosti brige o reproduktivnom zdravlju ● Informirati djevojke o temama važnim za njihovu seksualnost ● Djelovati kod djevojaka na pozitivnu promjenu stavova i uvjerenja o spolnim odnosima
● *Moderan život/ životne vještine*	● Odgovoriti na izražene potrebe djevojaka informacijama o samostalnom životu ● Educirati djevojke o osnovama samostalnog života pružanjem informacija o financijskim i drugim aspektima ● Informirati djevojke o načinima organizacije samostalnog života
● *Moderna bajka/zaokruživanje programa i svečana proslava*	● Podsjećanje djevojaka na obrađene teme ● Završna usmena i pismena evaluacija programa (korisnosti tema, vođenja, atmosfere, ostvarenih ciljeva) ● Zaokruživanje procesa učenja i odnosa te podjela diploma uz

	proslavu

Cijeli prikaz radionica programa s prilozima i radnim materijalima se nalazi na kraju ovog rada, u poglavlju Prilozi.

4.1. Detaljniji opis programa

Program započinje uvodnom radionicom koju su izvoditeljice programa iskoristile kao priliku da i djevojke sudjeluju u kreaciji naziva programa. Iako je bilo dobrih prijedloga od strane djevojaka, zajednički je odlučeno prihvatiti naziv "Moderna djevojka". Uvodna radionica prvenstveno je usmjerena na predstavljanje programa, motivaciju djevojaka, provedbu procjene potreba i upoznavanje s djevojkama, postavljanje pravila i načina rada. Radionice koje slijede na kreativan i zanimljiv način obrađuju teme utvrđene procjenom potreba. Šest radionica obrađuje teme definiranja pojma moderne djevojke, modernog mladića te njihovog odnosa, odnosno slike i predodžbe koju djevojke imaju o idealnom i željenom selfu, partneru i odnosu. Tema ženskih prijateljstava je obrađena u dvije cjeline zbog uočene potrebe za razradom teme kod djevojaka. U radu s ovog grupom djevojaka, ali i u prijašnjem radu s djevojkama iz Odgojnog doma Bedekovčina, uočeno je kako postoji izrazita konkurencija, netrpeljivost i nesloga među djevojkama. Umjesto da si budu podrška, često namjerno jedna drugu sabotiraju iz vlastitih nesigurnosti i nerazvijenosti socijalo-emocionalnih vještina. Istovremeno, djevojke iskazuju veliku potrebu za pripadanjem, podrškom i ljubavlju. Radionici ženskih prijateljstava posvećeno je najviše vremena upravo zbog svih snaga koje proizlaze iz kvalitetnog prijateljstva. "Tijelo kao hram" je radionica na kojoj pažljivo, poštujući osjećaj ugode sudionica, uvodimo intimnije teme. S radom u radionici započinje se nešto kasnije jer je prije ulaska u osjetljivu i intimnu temu potrebno stvoriti ugodnu atmosferu i uspostaviti dobar odnos sa sudionicama koji karakterizira povjerenje, međusobno poštovanje, sigurnost, privrženost i podržavanje. Radionica o važnosti prihvaćanja vlastitog tijela i brige o zdravlju služila je i kao uvod u osjetljive teme radionica koje su slijedile, a odnosile su se na roditeljstvo i trudnoću, reproduktivno zdravlje i spolno prenosive bolesti te vlastitu seksualnost. Kako bismo djevojke osnažili za buduće samostalno djelovanje u stvarnom životu, u posljednjoj radionici one uče i vježbaju osnovne životne vještine kao što su pronalazak posla, unajmljivanje stana, otvaranje računa u banci… Program zaokružuje

završna radionica koja je sumirala sve obrađene teme. Završna je radionica bila posebna zbog količine pozitivnih emocija koje su ispunjavale prostor prilikom podjele diploma i simboličnih poklona kao znaka pažnje i zahvalnosti prema djevojkama sudionicama. Voditeljice i sudionice su obuzimale snažne emocije, a atmosfera je bila prožeta ponosom, ispunjenjem, zahvalnošću i srećom. Iako znanstveno nemjerljivi, autorica rada smatra kako su to vrlo važni indikatori koji upućuju na uspješnost provedbe programa.

Vođenje psihoedukativnog programa ostvareno je u ženskom voditeljskom paru. Uz autoricu ovog rada, grupne radionice, prijedloge pri razvoju i provedbi izvodila je Andrea Ćosić,mag.soc.ped., tada studentica druge godine diplomskog studija socijalne pedagogije. Podršku i mentorstvo tijekom cijelog procesa pružale su nastavnica s fakulteta te odgajateljice ženske grupe kao i drugi zaposlenici Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb.. Voditeljicama je ovo bilo vođenje druge grupe djevojaka s problemima u ponašanju, no bez obzira na prethodno iskustvo, pojavili su se neki izazovi koje su uspješno savladale.

Cjelokupni razvoj programa ***dokumentirao*** se na različite načine. Plan izvedbe obuhvaća detaljan opis svake aktivnosti, upute za voditelje i radne materijale, a zabilježena je u ***protokolima za izradu radionica.*** Važan dio praćenja programa čine ***pisana izvješća (osvrti)*** voditeljica nakon svake provedene radionice. Osvrti sadržavaju refleksije voditeljica o provedenim aktivnostima, povratne informacije sudionica te opažanja voditeljica o prepoznatim grupnim procesima, uočenim specifičnostima i prijedlozima za buduća izvođenja radionica. Djevojke sudionice programa ***usmeno su davale povratne informacije*** o svojem doživljaju radionica, no ispunjavale su i ***evaluacijske listove*** na kraju svake radionice te poseban evaluacijski list na završnoj radionici koji se odnosi na evaluaciju programa u cjelini.

4.2 Elementi stvaranja programa[4]

Elemente stvaranja ovog programa čini zajednički rad voditeljica programa, podrška i vođenje mentorice te suradnja između odgajatelja i Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb u svrhu pripreme i povećanje kvalitete programa. Program čine sljedeći elementi:

- ***Kreiranje radnog materijala*** koje je obuhvaćalo detaljan istraživački rad koji je obuhvaćao pretragu i iščitavane literature van zadanih fakultetskih okvira te pohađanje

[4] Prikaz elemenata je rađen prema diplomskom radu „Razvoj socijalnih vještina kod djevojaka s problemima u ponašanju: primjer metode treninga socijalnih vještina“ autorice Andree Ćosić i prema okviru knjige Teorijske osnove intervencija: socijalnopedagoška perspektiva Žižak (2010)

edukacija i radionica na teme reproduktivnog zdravlja i samopoštovanja, pisanu razradu i pripremu devet radionica. Pisana razrada i priprema radionica prate strukturu radionica*: uvodna aktivnost, središnje aktivnosti, završna aktivnost te vježba za samostalnu proradu do idućeg susreta.*. Prilikom kreacije radnog materijala kreativnost i pogled iz korisničke perspektive bile su najpotrebnije vještine. Svaka radionica je zahtijevala upotrebu drugačijeg radnog materijala, pa je iz tog razloga radni materijal osmišljen sukladno kreaciji svake radionice.

- ***Zajedničko planiranje rasporeda provođenja radionica i aktivnosti*** odnosilo se na suradnju voditeljica programa u usklađivanju tematskih cjelina, redoslijeda izvođenja tema te procjeni rada i aktivnosti u skladu s potrebama i sposobnostima djevojaka.
- ***Suradnja*** je ostvarena s Domom za odgoj djece i mladeži Zagreb, točnije odgajateljicama ženske skupine čija je uloga bila motivirati djevojke na sudjelovanje u programu te uvođenje voditeljica u grupu. S domom za odgoj je ostvarena suradnja za provedbu programa, planiranje rasporeda izvođenja i organiziranje prostora u kojem se program izvodio. Metorica Ivana Jeđud Borić je pratila i podržavala izvedbu programa te svojim stručnim i kreativnim savjetima doprinijela kvaliteti programa. Suradnja je ostvarena i među voditeljicama u vidu planiranja aktivnosti i sadržaja programa, kao i izravnom radu s djevojkama u grupi.
- ***Mentorstvo i supervizija*** se odnosi ne neformalne oblike supervizije i mentorstva odgajateljica ženske odgojne skupine, a posebice odgajateljice Maje Matorić. Odgajateljica je prije samog izvođenja radionica bila upoznata sa sadržajem svake radionice. Povratne informacije i savjeti o radionicama, kao i komentarima djevojaka nakon njihovog izvođenja, koje su izvoditeljice dobivale od odgajateljice su bile neprocjenjivo vrijedne. Informacije dobivene od nje, ali i svih odgajateljica uvelike su utjecale na profesionalan razvoj voditeljica programa. Uz navedeno, voditeljice programa su međusobno su si pružale superviziju. Voditeljice su razmjenjivale zapažanja i iskustva prije i nakon svake radionice kako bi proradile sva doživljena iskustva te se međusobno poticale na rast i razvoj.
- ***Praćenje i evaluacija programa*** odvijali su se od početka programa i obuhvaćali povratne informacije o ostvarenju ciljeva i doživljaja polaznica programa. Polaznice su izražavale svoje doživljaje sadržaja, atmosfere i vlastite aktivnosti na radionicama. Uz to, voditeljice su pratile cijeli program pisanim izvješćima nakon svake provedene

radionice te po provedbi programa. Pisana izvješća sadržavala su informacije o dinamici rada, grupnim procesima, atmosferi te suradnji voditeljica i članica grupe. Završna radionica obuhvaćala je evaluaciju programa u cjelini.

4.3 Predstavljanje strukture grupnih susreta[5]

Svaki grupni susret bio je strukturiran na isti način. Susret je sadržavao nekoliko ključnih dijelova. Struktura svake radionice je sadržavala **uvod** (osvrt na prošlu radionicu, uvod u temu), **središnje aktivnosti** (obradu teme) te **završne aktivnosti** (opuštanje, sumiranje radionice, uputa za promišljanje do idućeg susreta).

Uvodne aktivnosti su obuhvaćale izvještavanje djevojaka o aktivnostima koje su dobile za samostalni rad između susreta sa svrhom ponavljanja sadržaja prošle radionice te povezivanja s radionicom koja slijedi. Dio uvodnih aktivnosti odnosio se na postavljanje pitanja voditeljica kako bi uvele djevojke u temu radionice tako da djevojke same pokušaju doći do zaključka o kojoj se temi radi. U nekim radionicama uvodna aktivnost je bila aktivnost kojoj se djevojke doživljajno, a ne informativno uvodi u temu radionice (*npr. Moderna prijateljica II, Tijelo kao hram).*

Okvir 1 Primjer uvodnih aktivnosti

Radionica: Moderan par

Uvod

Voditeljice se osvrću na kviz „Koliko se brzo zaljubljuješ?“ te sa sudionicama komentiraju dobivene rezultate. Koriste raspravu o rezultatima kako bi povezale prijašnju radionicu i uvele sudionice u temu.

Voditeljice potiču raspravu postavljajući pitanja poput: *Kako vam se čine rezultati? Jesu li vam otkrili što novo? Što vi mislite koliko je „normalno“ vremena potrebno da bi se zaljubili? Koliko ste se puta ste se dosad zaljubile ?Jeste li sada zaljubljene? Što je za vas zaljubljenost? Što je za vas ljubav? Što mislite o romantičnim odnosima? Imate li viziju savršenog partnera/ice?*

[5] Uz načelni opis aktivnosti unutar okvira se nalaze primjeri pojedinih iz radionica

Radionica: Moderne prijateljice

Uvodna aktivnost

Voditeljice pozdravljaju djevojke te ih pozivaju da im pokažu dogovoreni zadatak *(plakat Moderan par)* ukoliko su ga napravile te povedu razgovor o njemu ukoliko je zadatak izvršen.

Ukoliko nisu, pozivaju djevojke da kratko sažmu prošli susret.

Radionica: Tijelo kao hram

Karta s blagom

Voditeljice pozivaju jednu od djevojaka da legne na hamer papir na podu. Uputa drugim djevojkama je da s markerom ocrtaju njezino tijelo. Nakon toga djevojke pokušavaju upisati sve pojmove kojih se mogu sjetiti, a koji utječu na njihovo tijelo. Voditeljice mogu započeti predlažući neke početne pojmove *(godišnja doba, hrana, mjesta na kojima se krećemo, kozmetika, emocije koje osjećaju, misli, nezdrava hrana, alkohol, cigarete, nezaštićeni spolni odnosi...)*

- Voditeljice povedu raspravu postavljajući pitanja*: Kako vam je bilo tijekom smišljanja pojmova? Što sve utječe na naše tijelo? Utječe li naše tijelo na naše emocije i ponašanja? Što mislite, koliko dobro poznajete svoje tijelo? Što možemo učiniti za svoje tijelo? Što možemo činiti s našim tijelom? ? Koliko hrana, okolina ili godišnja doba utječu na naše tijelo? Na koji način? Što mi možemo učiniti za svoje tijelo?*

Cilj vježbe je osvještavanje različitih okolinskih utjecaja na naše tijelo, saznanje da sami kontroliramo što unosimo u svoje tijelo te čemu ga izlažemo. Krajnji cilj vježbe je povezivanje utjecaja misli i emocija na tijelo, tj. spoznaja kako misli i emocije osjećamo u tijelu te kako one mogu utjecati na njega *(zdravlje, držanje).*

Središnje aktivnosti najčešće su obuhvaćale dvije do tri aktivnosti koje su pomoću alternativnih tehnika i metoda *(Mindfulness, psihodrama),* obrađivale temu radionice na interaktivan i kreativan način. Uz navedeno, teme su se obrađivale metodom razgovora, poticanjem na iznošenja vlastitih iskustava i mišljenja te otvorenim diskusijama na razini

grupe. Svi materijali na kojima su djevojke radile ostali su im kao podsjetnici na najvažnije informacije koje su usvojile.

Okvir 2 Primjeri središnjih aktivnosti

Radionica: Moje tijelo, moja pravila!

Propitivanje uvjerenja

- Voditeljice pozivaju djevojke da pogledaju video (https://youtu.be/cT1L0BC6h9k). U videu je prikazano mišljenje djevojaka o njihovoj percepciji muškog korištenja kondoma kao kontracepcijskog sredstva, te ono što mladići zaista misle. Mladići navode kako su djevojke koje zahtijevaju od njih upotrebu kondoma kao kontracepcijskog sredstva samouvjerene, pametne...
- Voditeljice potiču diskusiju postavljajući pitanja poput*: Što vi mislite o tome što ste čule? Koje kontracepcijsko sredstvo vi najčešće koristite? Tko bi se trebao brinuti o kontracepciji?*
- Voditeljice nastavljaju diskusiju ističući kako nas spolni odnosi privlače iz dva temeljna razloga: jedno je biološko razmnožavanje za koje su nam kontracepcijska sredstva nepoželjna, no u spolne odnose češće stupamo zbog osjećaja ugode i ljubavi koju doživljavamo. Kako bismo mogli biti opušteni tijekom odnosa, važno je odabrati ispravnu zaštitu, koja će nas štititi od nepoželjne trudnoće, ali i spolno prenosivih bolesti.
- Voditeljice pozivaju djevojke na igranje *Memory* igre. Djevojke ne traže dvije iste fotografije, već moraju upariti pojmove i naći odgovarajuće rješenje *(npr. klamidija je bakterijska bolest, liječi se antibioticima, nosimo kondom)*. Kada djevojke pronađu sve parove, voditeljice potiču diskusiju pitanjima: *Što ste već znale? Što ste novo naučile? Kako vam je bilo raditi vježbu? Što vam se svidjelo/nije svidjelo? Što vam je bilo najteže/najlakše upariti?*

Odgovorno prema tijelu

- Voditeljice pozivaju da svaka iz vrećice izvuče po jednu sliku. Na slikama se nalaze različite metode kontracepcije. Uputa djevojkama je da na papir s tablicom koju su dobile zalijepe sliku pored odgovarajućeg opisa kontracepcijskog sredstva. Voditeljice pozivaju djevojke da svaka pokaže gdje je zalijepila sliku te pročita što piše pored slike.

- Voditeljice potiču djevojke na diskusiju postavljanjem pitanja: *Kako vam je bilo raditi vježbu? Što vam je bilo lako/teško? Što ste novo naučile? Imate li vi kakvih pitanja?*
- Voditeljice povezuju ovu i prethodnu aktivnost navodeći kako djevojke sada znaju kako sve mogu nanijeti bol svome tijelu ako se razbole, ali su saznale i kako se zaštiti te izabrati zaštitu koja im najbolje odgovara.
- Voditeljica priča priču*: „Kada sam razgovarala s jednim dečkom o ovoj temi rekla sam kako ne bih pristala koristiti nijedno drugo sredstvo zaštite osim kondoma dok god se i ja i taj dotični ne testiramo jer ponekad ljudi i znaju da su zaraženi. Na to sam dobila odgovor: „Ma daj, 'ko bi to radio, samo budala, 'ko bi te čekao kad svaka druga da odmah.... Rekla sam: Za takvima koji bi odbili testiranje i ne bih patila kada bi se odbili, a onaj koji me želi iz pravih razloga, to će napraviti bez problema.“*
- Cilj priče je povezivanje brige o sebi, postavljanja granica u odnosima, upotrebe kontracepcije i stečenim znanjima o spolno prenosivim bolestima te uvod u sljedeću aktivnost.
- Voditeljice nakon pričanja priče postavljaju pitanja: *Što mislite o ovoj djevojci? Što mislite o njezinim izborima i odlukama? Što mislite kako se osjećala? Što mislite o prijatelju iz priče? Kako ste se vi osjećale dok ste slušale priču? Je li se vama ili nekome koga poznajete dogodilo nešto slično? Što biste vi napravile na mjestu ove djevojke? Što biste savjetovale djevojci da se radi o vašoj najboljoj prijateljici? Što biste vi odgovorile ovom prijatelju?*

Radionica: Tijelo kao hram

Pismo tijelu

- Voditeljice podijele djevojkama prilog broj 2 na kojem se nalazi kratki radni list naslova *Pismo tijelu*. Radni list sadrži 10 otvorenih pitanja *(Moje tijelo je.., Volim svoje tijelo zato jer…, Na meni je lijepo…, Sviđa mi se kako izgledam kada…, Dobro se osjećam u svome tijelu kada…, Oprosti mi tijelo što sam…, Znam da moje tijelo zaslužuje…, Moje tijelo prati me od moga rođenja i bit će sa mnom sve do trenutka moje smrti, Željela bih mu reći…, Odlučujem biti blaga i puna ljubavi prema svome tijelu, a to znači da…).*Voditeljice pozivaju djevojke da napišu pismo svome tijelu.

Nakon toga, pozivaju djevojke kojima je ugodno da podijele svoje pismo s grupom. Na temelju pročitanog, voditeljice komentiraju kako je vrlo bitno poznavati svoje tijelo i što mu se događa jer nam ono često može reći puno o našem emocionalnom stanju i načinu na koji doživljavamo sebe. Voditeljice naglašavaju kako često zlostavljamo sami sebe, a da to ni ne primjećujemo. Kada prekomjerno koristimo stvari koje nam štete poput alkohola, cigareta, nezdrave hrane štetimo svome tijelu i tako sami sebe povređujemo. Kada mislimo o problemima i negativnim stvarima ili smo ljuti, tužni naše tijelo se ponaša drugačije nego kada smo opušteni i sretni, mirni i zadovoljni. Sve misli i emocije su prihvatljive, ali ako poznajemo svoje tijelo lakše ćemo prepoznati kada si štetimo i kada nam nije dobro te ćemo se moći usmjeriti prema promjeni. Nadalje, cilj je osvijestiti kod djevojaka važnost njegovanja vlastitog tijela i njegove vrijednosti.

- Aktivnost se nastavlja raspravom o zdravlju i zdravim izborima. Voditeljice puštaju edukativni video o četiri osnovna pravila za zdrav život (https://www.youtube.com/watch?v=jKikTtcqqzs). Nakon toga, voditeljice potiču raspravu pitajući djevojke što misle o videu, mogu li se sjetiti još nekih načina na koji njegujemo svoje tijelo i sl.
- Nakon toga, voditeljice na podu rasporede slike iz priloga 3. te zamole djevojke da izaberu bar jednu sliku koja za njih predstavlja način na koji njegujemo svoje tijelo.
- Voditeljice potiču raspravu i tako educiraju djevojke o načinima brige za sebe i svome tijelo. Voditeljice objašnjavaju kako svoje tijelo njegujemo na brojne načine: odlascima doktoru, brigom o higijeni i prehrani, vježbajući, njegujući kožu, kosu i lice, brigom o dovoljno sati sna, neunošenjem štetnih tvari (alkohol, cigarete, droga) u organizam. Važno je naglasiti da naše tijelo njegujemo i onda kada volimo sebe, kada o sebi mislimo pozitivno, kada pazimo čemu se izlažemo. Nadalje, briga o vlastitom tijelu bitna je i u partnerskim odnosima. Kada poznajemo svoje tijelo, možemo znati što nam odgovara, što ne i prema tome određivati što nam je ugodno s nekom osobom, a što ne te postaviti granice.
- Voditeljice pozivaju djevojke na postavljanje pitanja te na pridruživanje u osobnom izazovu. Osobni izazov sastoji se od usvajanja najmanje dviju navika kojima ćemo njegovati svoje tijelo do idućeg susreta te o tome usmeno izvijestiti.

Radionice na teme roditeljstva i trudnoće, poučavanja životnih vještina te ženskih prijateljskih odnosa, imale su specifičnu strukturu. Tako se radionica o roditeljstvu i trudnoći temeljila na gledanju filma *"Juno"*, dok je radionica *Moderan život* bila zamišljena kao kratki prikaz i presjek razdoblja osamostaljivanja u kojoj se kroz više manjih odglumljenih scena povezanih u cjelinu pokušavaju simulirati situacije u kojima je potrebna upotreba životnih vještina. Posebnost radionice s temom ženskih prijateljstava bila je sljedeća. Radionica na temu ženskih prijateljstava sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu cilj je pomoću citata povesti diskusiju o ženskim prijateljstvima.

Drugi dio radionice jedna je velika aktivnost upoznavanja tijela i emocija te opuštanja. Ključni elementi ogledaju se u postupnosti u očekivanjima i izlaganjima (potrebna *procjena tijekom izvođenja koje su granice ugode sudionica*) sudionica aktivnostima. Postupnost u očekivanjima i izlaganjima se odnose na intenzitet kojim uvodimo aktivnosti ili karakteriziraju aktivnost gdje se trudimo gradirati intenzitet od niskog prema visokom i obrnuto, dok postupnost u očekivanja označava kontinuirane elemente iznenađenja ili preokreta u prikladnom trenutku s ciljem podizanja motivacije, interesa, želje za daljnjim sudjelovanjem i nudi spontanost trenutka. Drugi element se ogleda u aktivnostima odabranim sa svrhom velikog kontrasta između doživljaja (*početak sa vrlo aktivnom igrom, kraj sa vježbom opuštanja*) kako bi sudionice mogle lakše primijetiti razlike u prepoznavanju emocija te njegovom intenzitetu. Time se aktivnosti od *Noći vještica* do kraja mogu promatrati kao podređene aktivnosti krovnoj aktivnosti *Moderno opuštanje.*

Okvir 3 Primjer strukturalno različite radionice

Radionica: Projekcija filma "Juno"

Film *„Juno"* je izabran među ostalim filmovima zbog prikladnosti načina na koji je tema obrađena. Cilj je prikazati temu trudnoće i roditeljstva na djevojkama prihvatljiv i razumljiv način. Film je izabran jer prikazuje 16-ogodišnju djevojku koja je ostala trudna i prati cijelu trudnoću, porod i oporavak te prikazuje odnose, okruženje, obiteljsku dinamiku i probleme s kojima se susreće *(odluka o djetetu, što i kako reći roditeljima, osuda okoline, odskakanje od vršnjaka, emocionalna nestabilnost...)*

Voditeljice koriste scene na temelju kojih postavljaju pitanja poput: *Znate li kako se test za trudnoću koristi? Što vi mislite o abortusu? Kada biste vi željele imati dijete? Što mislite o odlukama, ponašanjima likova? Kako biste se vi ponašale, osjećale u ovoj situaciji? Što*

mislite kako se prijatelji trebaju ponašati u ovoj situaciji? Što mislite kako se roditelji trebaju ponašati u situaciji maloljetničkog roditeljstva njihovog djeteta (kćeri/sina)? Što mislite o posvojenju? Jeste li imale prilike uživo se susresti s bebom? Što znate o trudnoći? Što znate i mislite o dojenju? Kako zamišljate vlastitu trudnoću? Kako zamišljate vlastitu buduću obitelj? Što vas veseli kada se zamislite u majčinskoj ulozi? Što vas brine/plaši? Što znate o sebi iz vremena kada ste bile bebe/mala djeca? Kako to znate? Postoje li situacije u kojima ćate reagirati kao i vaši roditelji? Ako postoje, koje su to situacije i zašto ćete tako postupiti?? Znate li za još neki film ili knjigu sa sličnom temom? Kako ste se osjećale dok ste gledale film? Što vam je bilo neugodno, a što ugodno? Biste li film nekome preporučile? Ako da, kome i zašto? Ako ne, zašto ne?

Završne aktivnosti usmjeravane su na zaokruživanje cijele radionice, postavljanje pitanja i zatvaranja procesa pokrenutih tijekom radionice te ispunjavanju evaluacijski listova. Pokazalo se vrlo bitnim grupu ostaviti u opuštenoj, pozitivnoj i mirnoj atmosferi, poglavito zbog vremena održavanja (neposredno prije spavanja). Upravo iz tih razloga, završne su aktivnosti usmjeravane prvenstveno djevojaka.

Okvir 4 Primjer završnih aktivnosti

Radionica: Moderna djevojka

- Voditeljice usmjeravaju sudionice da sažmu što se sve radilo/obrađivalo na radionici: *Što smo danas radili? Koja vam se aktivnost najviše/najmanje sviđala i zašto? Imate li nekih pitanja? Imate li nekih prijedloga za sljedeći susret? Postoji li nešto smo preskočile/zanemarile? Želite li o nekoj temi znati više? Ako da ,kojoj?*
- Voditeljice u nekoliko rečenica sažimaju najbitnije iz cijele radionice u nekoliko rečenica s naglaskom na svrsi, cilju i temama programa te dogovorenim pravilima rada u grupi.
- Na samom kraju voditeljice podijele zabavne testove koji djevojke rješavaju do sljedećeg susreta. Rješenja testova koristit će se kao povezujuća aktivnost između radionica. Odgovori na testove mogu nam pružiti određene uvide u problematiku i otkriti područja njihovog interesa.

Radionica: Tijelo kao hram

- Voditeljice pozivaju djevojke da promisle o rečenici: *„Naše tijelo je naš hram prema kojem se moramo odnositi s ljubavlju, poštovanjem i odgovornošću.“* Voditeljice napominju kako bi voljele da do idućeg susreta djevojke pronađu fotografiju, pjesmu ili priču koja za njih predstavlja tijelo kao hram.
- Voditeljice pozivaju djevojke da sumiraju današnju radionicu pitanjima: *Kako vam je bilo? Što vam se najviše/najmanje svidjelo? Jeste li što novo naučile? Ako da, što? Možete li nešto od naučenog primijeniti u svakodnevnom životu? Ako možete, što bi to bilo i hoćete li to primijeniti? Što predlažete za sljedeći susret?*

Radionica završava izvođenjem *body scana* ili vođene fantazije s obzirom na želju djevojaka, a prema iskazanoj želji za izvođenjem ove vježbe kao sastavnog dijela svake radionice.

Radionica: Moderna prijateljica 2

Vođena fantazija

- Voditeljice pozivaju djevojke da legnu na pod *(na podu se nalazi tepih).* Voditeljice umirujućim glasom, govoreći vrlo sporo, predlažu djevojkama da zamisle kako se nalaze na nekom lijepom mjestu *(u šumi, na plaži...)* i kako zajedno šeću. Voditeljice ne smiju zaboraviti detalje kao što su boje, mirisi, zvukovi.
- Cilj ove vježbe je preusmjeriti misli na opuštajuće sadržaje. Dijete starije od 7 godina to može razumjeti pa je ova vježba prikladna u situacijama kada se požele malo odmoriti ili opustiti.
- Aktivnost je prikladan izbor s obzirom na vrijeme održavanja radionice (21 sat) te smiren završetak radionice i odlazak na počinak.
- Završno, voditeljice pozivaju djevojke da sumiraju radionicu te ispune evaluaciju.

4.4 Oblici rada i korištene tehnike

Posebnost ovog psihoedukativnog programa je što minimalno koristi standardne oblike učenja te je pretežito temeljen na **alternativnim tehnikama i metodama** uz uvažavanje specifičnih oblika i metoda rada s djevojkama koje iskazuju probleme u ponašanju. Metode korištene u izravnom radu s djevojkama usklađene su s interesima djevojaka, temperamentom, stilom učenja, rodnom perspektivom, kognitivnim sposobnostima, te trenutnim psihoemocionalnim stanjem djevojaka (situacijska procjena). U grupnom obliku rada koristile su se tehnike psihodrame (igranje uloga), *mindfulnessa* (vođena opuštanja, vizualizacije, vježbe disanja), crtanje i pisanje, pokret, tematske diskusije, interaktivne igre (*memory*) te poučavanje.

Djevojke su na uvodnoj radionici verbalizirale kako imaju iskustvo sudjelovanja na grupnim radionicama te su navele kako su neke teme već obrađivale i kako se često ponavljaju (nasilje u odnosima, edukacije o spolno prenosivim bolestima). Pokazale su znanje i iskustvo grupnog rada što je voditeljicama programa uvelike olakšalo posao. Djevojke su brzo ponudile teme koje ih zanimaju. Zanimljivo je da su djevojke navele kako su već educirane o spolno prenosivim bolestima, no svejedno su iskazale želju za produbljivanjem teme. Smatrale su kako će im edukacija o navedenim temama pomoći u samostalnom životu koji ih ubrzo očekuje te kako će se osnažiti za nošenje s problemima koje trenutno imaju. Uvažavajući njihove potrebe, sve su aktivnosti kreirane imajući na umu njihovu **specifičnu životnu situaciju i rodnu perspektivu.** Radionice iz tog razloga usmjeravane na upoznavanje i prihvaćenje vlastitog tijela i emocija te uspostavljanje i njegovanje pozitivnih i podražavajućih odnosa (prijateljskih, intimnih, obiteljskih). Tijekom izvođenja aktivnosti, poglavito aktivnosti s ciljem poticanja emocionalnih prorada djevojke su jedna drugoj bile velika podrška i snaga potvrđujući **međusobnu grupnu podršku i podršku vršnjaka** kao snažno sredstvo procesa grupnog rada.

Voditeljice su bile mlade ženske osobe koje su ujedno pružile djevojkama mogućnost učenja putem modela te mentorstvom. Utjecajem voditeljica na grupu stvorio se prostor za modeliranje žensko-ženskih odnosa, suradnje i komunikacijskih socijalnih vještina. Tri djevojke su zamolile voditeljice za individualno mentorstvo. Zaključeno je kako nažalost voditeljice ne mogu pružiti djevojkama tražen oblik mentorstva zbog premalo vremena do kraja školske godine te drugih obveze, no ponuđeno im je da nakon ili prije radionica mogu provesti vrijeme s voditeljicama prema procijenjenim potrebama za razgovor i savjetovanje.

Djevojke su nekoliko puta imale potrebu za individualnim savjetovanjem, koje su im voditeljice i omogućile nakon radionica.

Metoda razgovora je korištena tijekom provođenja svake radionice. Metoda edukativnog poučavajućeg razgovora je morala biti situacijski dobro procijenjena od strane voditeljica. Djevojke su pokazale sposobnost zadržavanja fokusa u upotrebi metode poučavanja samo ako ih tema jako zanima te su smatrale da im adekvatna osoba na adekvatan način pruža nove i zanimljive informacije.

Djevojke su sve teme jako zanimale, no **tematski** najzanimljivije bilo im je roditeljstvo, trudnoća i spolni odnosi. Tijekom tih radionica imale su najviše pitanja, jer kako su same verbalizirale, rijetko imaju priliku s nekim razgovarati bez srama i zadrške te kao o nečemu prirodnom što ukazuje na potrebu za poklanjanjem više pažnje ovakvim temama na način primjeren uzrastu i spolu. Vrlo važnom pokazala se tema o ženskim prijateljstva, koja je izazvala najjače emocionalne reakcije kod djevojaka.

Metode i tehnike djevojkama su iskustveno prenosile mogućnosti učenja **novih oblika ponašanja**, posebice kroz tehnike igranja uloga. Djevojke su imale mogućnost istraživanja vlastite osobnosti kroz uloge u kojima nikada nisu bile, razvoj empatije, propitivanje vlastitih stavova i uvjerenja. Odlično su reagirale na takav način podučavanja, u svemu su aktivno sudjelovale te su verbalizirale želju za daljnjim korištenjem tehnika. Interaktivnost gotovo svih aktivnosti uvelike je pridonijela aktivnosti, uključivanjem i povećanjem koncentracije i fokusa kod djevojaka. Završne aktivnosti najčešće su djelovale opuštajuće i uključivale su vođene meditacije za opuštanje što se djevojkama posebno svidjelo i na njihov prijedlog je tom aktivnošću ritualno završavala svaka radionica. U svakoj su radionici korišteni odgovarajući materijali koji su djevojkama olakšavali sudjelovanje u aktivnostima te su im mogli služiti kao podsjetnici na aktivnosti i sam program. Djevojke su iskazivale pozitivne reakcije prema dobivenim materijalnima, pogotovo kad su za njih bili posebno vrijedni *(citati, Pismo tijelu)*. Na kraju svake radionice dobile su zadatak, a voditeljice su ih poticale da ga izvrše do sljedeće radionice. Ispunjavanje zadatka najčešće je izostalo zbog brojnih razloga (*nisu imale vremena, zaboravile su, imale su druge obveze, nije im se dalo).* Iz tog je razloga prva aktivnost svake nove radionice bila podsjećanje na sadržaj prošle te razgovor s djevojkama o događanjima između susreta.

Vrlo je važno detaljno objasniti podlogu korištenja **alternativnih tehnika i metoda** korištenih u radu.

4.4.1. *Mindfulness*

U samoj srži, *mindfulness* obuhvaća suzdržanu, primajuću pažnju prema događajima i iskustvima koja opažamo u sadašnjem trenutku (Brown i Ryan, 2003). Specifičnije, *mindfulness* uključuje poklanjanje potpune pažnje onome što se događa u nama i oko nas i svakom trenutku u sadašnjem trenutku, pod krilaticom ovdje i sada. Dosad je bilo malo istraživanja koja su se bavila utvrđivanjem učinkovitosti intervencija temeljenih na *mindfulness* tehnikama s adolescentima. Bootzin i Stevens (2005) ispitivali su utjecaj integrativne *mindfulness* utemeljene intervencije na adolescentima konzumentima sredstava ovisnosti u dobi od 13 do 19 godina. Intervencija se odvijala unutar šest susreta koji su uključivali komponente tretmana nesanice čija je primjena pokazala značajno poboljšanje spavanja i smanjenje osjećaja zabrinutosti te stresa. Podražaji koje mozak dobiva mogu se njegovati i bolje se prilagođavaju procesima neugodnih misli i emocija koje izazivaju stres i psihičke i ponašajne probleme kod adolescenata i odraslih. Točnije, mnogo se stresa nakuplja zbog određenih kognitivnih i emocionalnih odgovora koji uključuju „putovanje kroz vrijeme“ na način da se prisjećamo prošlosti (ruminacija) i zamišljamo budućnost (npr. tjeskoba). Fokusiranjem na jasnu pažnju koju poklanjamo doživljaju sadašnjosti, *midnfulness* svjesnost očituje se otpuštanjem, odnosno nevezivanjem na lavinu misli koja se javlja promatranjem ili doživljavanjem. *Mindfulness* praksa uključuje svakodnevno „treniranje“ fokusa i njegovanje prihvaćanja i metakognitivne svjesnosti koji pomažu pri prestanku uključivanja u kognitivne i emocionalne događaje koji su gorivo za pokretanje stresa te ostavlja posljedice u obliku psihičkih problema (Baer, 2003; Brown, Ryan i Creswell, 2007).

Autori Broderick i Matez (2009) obrađivali su rezultate pilot-programa „Učimo disati“. Program je napravljen u formi *mindfulness* kurikuluma i kreiran za ciljanu skupinu adolescenata u školskom okruženju. Primarni je cilj programa podržati razvoj vještine regulacije emocija kroz primjenu *mindfulnessa*, koji je opisan kao namjerna, neprosuđujuća pažnja i iskustvo bivanja u sadašnjem trenutku. U pilot-programu sudjelovalo je 120 učenica (prosječna dob 17.4) iz privatne ženske škole kao dijela kurikuluma zdravstvenog odgoja. U usporedbi s kontrolnom skupinom, ispitanice su iskazivale smanjenje negativnih osjećaja i povećanje osjećaja mirnoće, opuštenosti i samoprihvaćanja. Poboljšanje u regulaciji emocija i

smanjenje umora i boli bili su značajni zaključci unutar tretmanske grupe po završetku programa. Kvalitativni *feedback* ukazuje na visok stupanje zadovoljstva programom. Rezultati pokazuju kako je *mindfulness* potencijalno obećavajuća metoda za poboljšanje regulacije emocija i cjelokupne dobrobiti kod adolescenata.

4.4.2 Psihodrama

Prilikom kreiranja programa korištene su postavke i tehnike Psihodrame. Psihodrama. je akcijski oblik grupne psihoterapije koji kao sredstvo izražavanja, osim verbalizacije, primjenjuje pokreta, te govor tijela. Ona je i najinterpretativnija metoda terapije budući da se interpretacija daje putem tzv. režiranja scena i odigravanja problema (Mindoljević Drakulić, 2010). Može se provoditi u radu s grupama ili u individualnom okruženju. Ideja za korištenje metoda i tehnika bila je razvoj kreativnosti i pokušaj rada s djevojkama na drugačiji način, slobodniji, kreativniji, s jedne strane dinamičan i katarzičan, ali i siguran i miran za samog protagonista. Za Morena, utemeljitelja psihodrame, i neke druge filozofe, kreativnost je metafizička i čak teološka kvaliteta koja je postala predmetom istraživanja brojnih disciplina i autora (Runco i Pritzker,1999, prema Blantner, 2000). Psihodrama i metode koje koristi mogu na brojne načine njegovati kreativnost kod pojedinca i grupe.

U svojoj bazičnoj strukturi, psihodramska seansa sastoji se od: 1. zagrijavanja (*warm up*); 2. psihodramske akcije i 3. dijeljenja osjećaja (*sharing*). U edukacijskim grupama postoji i dodatna faza - analiza psihodramskog procesa koji se odvijao tijekom seanse.

U teoriji i praksi psihodrame središnje mjesto zauzima pojam uloge, odnosno specifični oblici ponašanja, doživljavanja i izražavanja koji nas karakteriziraju u svakodnevnom životu. Psihodramski način prorađivanja određene teme, kroz primjenu psihodramskih tehnika (igranje uloga, zamjena uloga, dvojnik, zrcaljenje i dr.), u sigurnom okruženju grupe i uz slobodno i spontano izražavanje, omogućuje kreativno usvajanje i mijenjanje određene uloge ili spektra uloga. Morenova teza je da što više uloga u životu možemo realizirati, cjelovitiji kao ličnosti. Spontanost, također jedan od ključnih Morenovih koncepata, preduvjet je uspješnog igranja neke uloge. Spontanost se pojavljuje po principu „ovdje i sada“ i omogućuje da kroz određenu ulogu adekvatno reagiramo u novoj situaciji, odnosno da na novi, adekvatniji način reagiramo u staroj situaciji. Upravo je spontanost jedna od vještina koju razvijamo i korištenjem *mindfulness* tehnika te se upravo u ideji bivanja u sadašnjem

trenutku prožimaju psihodrama i *mindfulness*.

Zaključno, program je kreiran uz aktivnu participaciju djevojaka u svim procesima. Program polazi od interesa, preferencija i iskazanih potreba djevojaka te je tehnikama i metodama prilagođen njihovom preferiranom stilu učenja. Prilikom provedbe ovog programa poštovala su se načela participacije djevojaka u kreaciji i izvedbi programa, kao i vještine, refleksije i stručna znanja voditeljica. Ovaj program se u radu s djevojkama s problemima u ponašanju pokazao kao dobar program koji na interaktivan i drugačiji način poučava o svim bitnim aspektima za poboljšanje kvalitete života i alatima za samo-djelovanje.

4.5 Olakšavajući i otežavajući procesi prilikom izvođenja programa

Značajan **olakšavajući** čimbenik je bilo ranije iskustvo sudjelovanja djevojaka u sličnim radionicama, motiviranost te razina iskazanih problema u ponašanju. Kako su djevojke već sudjelovale na sličnim radionicama, poznavale su načelnu strukturu izvođenja programa, nije bilo puno problema oko postavljanja pravila i granica te su djevojke često same nudile pomoć oko podjele materijala, namještanja okruženja i slično. Motiviranost djevojaka je postignuta ostvarenim odnosom s voditeljicama, kao i zanimljivošću odabranih tema te načinom obrade istih. Razina iskazanih problema u ponašanju, s obzirom na prijašnje iskustvo voditeljica, utječe na kvalitetu izvedbe programa. Veća razina iskazanih rizičnih ponašanja utječe na kvalitetu izvedbe programa te zahtjeva razvijene kompetencije, vještine i stručna znanja voditeljica kako bi se uspješno nosile s izazovima koje predstavljaju obilježja sudionica i vođenje samih radionica te kako bi se ispunila svrha i ciljevi.

Otežavajući čimbenici obuhvaćali su organizacijske i tehničke probleme. Bilo je teško uskladiti vrijeme održavanja radionice zbog različitog rasporeda djevojaka (škola, praksa), pravila, aktivnosti i strukture doma. Nažalost, neke su djevojke upravo zbog školskih obveza prisustvovale svakoj drugoj radionici (kada su bile u školi ujutro). Odgajateljice su nam izašle u susret te su bile vrlo fleksibilne što je uvelike anuliralo otežavajuće čimbenike koji se odnose na sama pravila Doma. Naime, ukoliko je bilo potrebno (npr. za projekciju filma), bile su fleksibilne i dozvoljavale su produljenje vremena odlaska na spavanje i slično. Upravo je spremnost Doma na suradnju bila ključna i kod rješavanja tehničkih ograničenja. Iako nam nisu mogli pomoći u tehničkom smislu (ispravni kompjutori), omogućen nam je pristup kinodvorani. Burna emocionalna stanja u kojima smo znale zateći djevojke po dolasku u Dom su otežavale izvođenje radionica zbog nemogućnosti djevojaka za sudjelovanjem te je jedna

radionica i odgođena iz tog razloga.

4.6 Dileme prilikom provođenja programa

U okviru **dilema** prilikom provođenja programa najveća pažnja se posvećivala odlučivanju o upotrebi alternativnih tehnika i metoda. Kako je program jedinstven i metode poput *mindfulnessa* još nisu korištene u ovakvom obliku rada, bilo je bitno uvoditi i izvoditi aktivnosti putem tih tehnika i metoda u pravo vrijeme i na pravi način. Nadalje, dileme su se pojavljivale u načinu obrađivanja tema seksualnosti i spolnih odnosa. Bilo je bitno pronaći pravu mjeru u informacijama koje su pružene te načinu na koji pristupiti. Voditeljice su se ponekad dvoumile oko granice primjerenog osobnog otkrivanja, poglavito u intimnim temama. S jedne strane, otvorenost, iskrenost i toplina temelji su podražavajućih odnosa ključnih za promjenu. No ipak, valja imati na umu profesionalnu ulogu te primjereno iznositi primjere iz vlastitog životnog iskustva. Balans između prijateljskog i profesionalnog odnosa je u situacijama dilema bio ključni čimbenik pogotovo zbog generacijske bliskosti s djevojkama. Tijekom cijelog procesa kreiranja i izvedbe programa autorice su se vodile etičkim i moralnim smjernicama i pravilima struke, međusobno su kritički promišljale te su se oko krajnjih odluka konzultirale s mentoricom i odgajateljicom grupe. U cijelom procesu voditeljice su stekle brojna iskustva i naučile mnogo toga. Ponekad su se događale situacije koje su predstavljale osobne i profesionalne izazove za voditeljice. Svaka takva situacija iskorištena je kao prilika za učenje i rast: tako je primjerice jednoj od radionica (detaljnije u osvrtu), voditeljica neprimjereno i neprofesionalno reagirala. O tome je razgovarala sa su-voditeljicom i mentoricom te se ispričala djevojci zbog svog neprimjerenog ponašanja koje je proizlazilo iz neznanja i pada koncentracije.

4.7 Obilježja vođenja

Psihoedukativni program provodio se u ženskom voditeljskom paru s ciljem pružanja pozitivnog identifikacijskog modela sudionicama programa. Voditeljski par tijekom izvođenja radionica bile su Andrea Ćosić i Antonia Perica - autorica rada. Vođenje u paru bio je učinkovit pristup provođenja programa zbog mogućnosti kvalitetnog praćenja i moderiranja dinamike i procesa unutar grupe. Ranija iskustva voditeljica vezana su uz provođenje grupnog rada (iskustvo u radu s općom populacijom i populacijom u riziku, heterogenim grupama po spolu te provođenje *Treninga socijalnih vještina* u Odgojnom domu Bedekovčina sa ženskom skupinom) osnažila su voditeljice za rad s grupom djevojaka s problemima u ponašanju zbog

uspješno provedenog programa te savladanih otpora djevojaka u toj grupi, primijenjenih i novo naučenih metoda discipliniranja, snalaženja u krutom sustavu te općenito, razvoju socijalnopedagoških vještina koje su djevojke s obzirom na visoku razinu iskazanih problema u ponašanju zahtijevale od voditeljica. Potrebna znanja i vještine za provođenje programa, voditeljice su stekle tijekom studija Socijalne pedagogije: poznavanja obilježja populacije s problemima u ponašanju, vještine planiranja i provođenja grupnog rada kao i znanja o radu s grupama. intervencije u radu s korisnicima, nošenje otpora, usavršavanje komunikacijskih i socijalnih vještina, kritičko promišljanje, razvoj kreativnosti te etičke smjernice rada sa specifičnom populacijom.

Voditeljice su stečeno znanje i iskustvo imale priliku pokazati kao demonstratorice navedenog kolegija, koje se odvijalo prije i paralelno s izvođenjem i kreacijom ovog programa. Važna znanja, vještine i iskustva voditeljice su stekle aktivnim sudjelovanjem na kongresu studenata edukacijsko-rehabilitacijskih znanosti Erfuss'16 gdje su prezentirale program "Socijalno vješta djevojka-trening socijalnih vještina". Iskustvo sudjelovanja na kongresu potaklo je razvoj vještina prezentacije sadržaja, nadilaženja treme i nesigurnosti te omogućilo razmjernu informacija s drugim stručnjacima, što je potaknulo na promišljanje o daljnjem usmjeravanju prema djevojkama s problemima u ponašanju.

Voditeljice su se pripremale za rad prvenstveno razgovorom i skupljanjem ideja. Nakon toga, voditeljice su se posvetile istraživanju teme i razmjeni informacija i ideja. Komunikacija se odvijala na brojne načine: uživo, putem elektroničke pošte ili društvenih mreža, telefonskim razgovorima i razmjenom sms-poruka. Po provedbi radionice, voditeljice su si međusobno davale *feedback* na provedenu radionicu s ciljem profesionalnog usavršavanja i podizanja kvalitete programa koji se najčešće odvijao na putu do kuće. Odnos voditeljica je bilo otvoren, topao i podržavajući. Značajna prednost suradnje ovog voditeljskog tima se ogledala u prethodno stečenom iskustvu koji je omogućio profesionalno, skladno i uspješno vođenje programa. Voditeljice su bile uigrani tim koji se savršeno nadopunjavao u radu.

4.8 Stil vođenja (refleksije voditeljica)

Poglavlje sadrži pojedinačne osvrte voditeljica koji izvještavaju o programu i stilu vođenja unutar okvira 5. osvrt voditeljice Andree Ćosić i okvir 6. Osvrt voditeljice Antonie Perice.

Okvir 5 Osvrt na program - Andrea Ćosić

Osvrt na program **„Moderna djevojka“**

Sudjelovanje u procesu izrade i provođenja programa „Moderna djevojka“ u Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb bilo je vrijedno iskustvo na osobnoj i profesionalnoj razini. Zajedno s kolegicom Antonijom posvetila sam se grupnom radu s djevojkama s problemima u ponašanju i kreiranju rodno specifičnog programa. Obrađene teme i aktivnost djevojaka u programu približili su nas boljem upoznavanju ove populacije. Već tijekom provedbe uvodne radionice pokazale smo entuzijazam i motiviranost za provedbu programa. Djevojke se posebno dojmilo što smo njih pitale koje teme žele obrađivati u radionicama. Tu smo već na prvom koraku uvažile njihove potrebe i interese. Nakon procjene potreba djevojke su istaknule teme: partnerski odnosi, prijateljski odnosi (posebice žensko-ženska prijateljstva), reproduktivno zdravlje, trudnoća i usvajanje posebnih životnih vještina (poput plaćanja računa). Navedene teme predstavljale su samo okvir programa, a tijekom rada u radionicama bilo je potrebno usklađivati razne metode i tehnike. Izvedba radionica zahtijevala je kreativnost, spontanost, otvorenu komunikaciju i usmjerenost na djevojke. Dinamika unutar grupe bila je dobra već na samom početku i tako se nastavila kroz cijeli program. Vidjelo se da djevojke imaju iskustva sudjelovanja u grupnim programima, a na njihovu motivaciju su utjecali i dodatni poticaji odgajateljica za dolazak na program. Djevojke su bile izrazito motivirane za sudjelovanje i to je omogućilo širok raspon kreativnih aktivnosti i isprobavanja novih tehnika poput *mindfulness* tehnika. Upravo ta spremnost djevojaka doprinijela je usklađivanju programa s njihovim stvarnim interesima i refleksijama. Rijetko kad su pružale otpor provođenju aktivnosti. Postojalo je početno ispitivanje granica, no to se smanjilo već nakon druge radionice.

Posebnost ovog programa je njegova usmjerenost na djevojke i korištenje raznih tehnika kako bismo se približili novim načinima učenja i razvoja pozitivnog identiteta. Primjerice, bilo je zanimljivo isprobavati *mindfulness* tehnike koje sam i osobno tek spoznavala. Djevojke su dobro reagirale na vođene fantazije, *body scan* i ostale aktivnosti kojima su osvještavale svoje tijelo i misli. Korištenje dramskih tehnika pokazalo se vrlo korisnim. Djevojke su se rado uključivale u aktivnosti igranja uloga, nisu pretjerivale i uvježbavale su razne vještine. Dramske tehnike omogućile su zabavnu i pozitivnu atmosferu, ali i odmak od vlastitih problema i mogućnost maštanja. Dovodile su djevojke u centar pažnje što im je odgovaralo.

Vođene diskusije i citati kao poticaj diskusijama pokazali su se kao dobri načini za podizanje motivacije djevojaka za sudjelovanjem i promišljanjem o temama. Otvorenim diskusijama poučavale smo djevojke povezujući to s njihovim vlastitim iskustvima koje su iznosile. Posebni interesi za produbljivanje tema bili su kod tema reproduktivnog zdravlja, spolnih odnosa i postavljanja granica u odnosima i trudnoća. Ugodno su reagirale i na dodatne materijali koje bi donosile.

Tijekom rada s djevojkama uvidjela sam neke njihove posebnosti. Potrebe koje iskazuju na emocionalnoj razini vrlo su složene. Problemi u području nošenja s emocijama i usmjerenost na ostvarivanje pozitivnih odnosa bila je vidljiva tijekom većine radionica. Jedna od najemocionalnih radionica bila je ona na temu ženskih prijateljstava. Izvodeći i najjednostavnije aktivnosti djevojke su plakale i izražavale su veliku tugu zbog povrijeđenosti u prijateljskim odnosima. Navedeno me potaknulo na brojna razmišljanja te smo kolegica i ja prepoznale potrebu da se u budućnosti s djevojkama više radi na ovoj specifičnoj temi. Usmjerenost na ostvarivanje pozitivnih odnosa i identifikacija s pozitivnim modelima bila je posebno vidljiva u odnosu na nas kao voditeljski par. Djevojke su bile motivirane time što dolazimo kao voditeljice izvan institucije, što smo generacijski mlađe dobi, prepoznale su našu iskrenu usmjerenost prema njima i posvećenost radu. Podržavajući odnos, pun razumijevanja i spremnost na razgovor pokazao se ključnim za motiviranje djevojaka za postizanje promjene i usvajanje novih znanja. Djevojkama su radionice bile iznimno zanimljive jer su same predložile teme, svidjelo im se što su ispunjene različitim tipovima aktivnosti i što su aktivne sudionice tijekom izvedbe. U nekim smo aktivnostima kolegica i ja sudjelovale zajedno s djevojkama kako bismo podržale pozitivnu atmosferu i stvorile novu dimenziju odnosa jer smo bile aktivni sudionici koji su iznosili svoje misli o aktivnosti. Iako smo aktivnosti osmišljavale prije susreta, uvijek je bilo potrebno imati rezervnu verziju aktivnosti jer se trebalo prilagoditi raspoloženju djevojaka na licu mjesta. Djevojke su izrazile veliko zadovoljstvo temama i aktivnostima i njihovi dojmovi pažljivo su korišteni kako bi se svaka nova radionica unaprijedila. Rijetko su govorile o nezadovoljstvu pojedinim aktivnostima te je nezadovoljstvo nekom aktivnošću više bio odraz individualnih interesa pojedine djevojke. Teme vezane uz poznavanje vlastitog tijela i reproduktivnog zdravlja izazvale su veliko zanimanje, no bilo je važno da aktivnosti budu osmišljene na nov i kreativan način kako bi se djevojke podučilo i zainteresiralo. Primjerice, *memory* kartice spajanja naziva spolnih bolesti, njihovih opisa i simptoma omogućili su djevojkama usvajanje

novih znanja na kreativan način. Zapravo, gledajući u cijelosti, svaka radionica donosila je nove teme, nove aktivnosti i tehnike u radu s djevojkama. Pokazalo se da djevojke dobro reagiraju na *mindfulness* tehnike, dramske tehnike, otvoreni razgovor i interaktivne aktivnosti. U radu s njima važno je prilagoditi se njihovom tempu rada, biti kreativan, spontan, duhovit. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti emocijama koje djevojke iskazuju kada govore o iskustvima narušenih odnosa i traumatskih iskustava te im omogućiti poučavanje na temelju vlastitih iskustava. Aktivnosti koje su bile usmjerene na prepoznavanje vlastitih jakih snaga (poput oglasi prijateljstva, pozitivne poruke i citati, pismo tijelo) raznježile su djevojke i potaknule ih na promišljanje o vlastitoj vrijednosti. Djevojkama su oduševljeno reagirale na slatkiše koje smo pripremale na svakoj radionici te na diplome i darove na kraju.

Vođenje grupe s Antonijom bilo je kvalitetno i podržavajuće su-voditeljstvo. Uvelike nam je pomoglo prethodno iskustvo grupnog rada s djevojkama u Odgojnom domu Bedekovčina, no ova nova grupa djevojkama donijela je nova iskustva i nove odnose. Zajedno smo, iz tjedna u tjedan, razvijale ideje kako prilagoditi sadržaje djevojkama. Ispreplitanje našeg prijateljskog i profesionalnog odnosa doprinijelo je kvaliteti programa. Kao voditeljski par bile smo iskrene, spontane i spremne na učenje. Prenosile smo djevojkama poruke zainteresiranosti i motiviranosti za rad s njima što su djevojke i prepoznale. Bilo je važno da steknu povjerenje u nas zbog tema koje su se obrađivale i iznošenja intimnih iskustava. Dogovori za vođenje aktivnosti odvijali su se prije radionica, a tijekom izvedbe spontano smo se nadopunjavale i vodile djevojke kroz radionice. Uvidjele smo kako svakom radionicom rastu naše kompetencije i kako se s lakoćom prilagođavamo potrebama djevojaka i dinamici koju su donosile na radionice. Bile smo dobri modeli djevojkama i svojim primjerom pridonijele smo uvidima u njihovom poimanje prijateljstva i suradnje. Atmosfera na radionica bila je opuštena, vesela i usmjerena na izvođenje aktivnosti i usvajanje novih znanja. Neke od radionica bile su emocionalno zahtjevne jer su djevojke iznosile intimna i/ili traumatična iskustva i bilo je važno pružiti podršku, razumijevanje i pomoć.

Program „Moderna djevojka“ potaknuo me na daljnji osobni i profesionalni razvoj. Osobno, upoznala sam divne djevojke od kojih sam puno naučila. Poseban je osjećaj proći kroz cijeli proces radionica, upoznati djevojke i kroz njihove rizike, ali i kroz njihove jake strane. Na završnoj radionici bilo je vidljivo da su kroz suze ganuća usvojile najvažnije poruke koje smo im prenosile- da vole sebe, da prepoznaju svoje snage i vrijednosti. Osnaživanjem djevojaka

kroz razne aktivnosti i sama sam počela razmišljati o vlastitim posebnostima. Profesionalno, razvijala sam kompetencije suradnje i kreiranja grupnog programa, a najviše sam naučila tijekom provedbe radionica. Kroz cijeli proces bilo mi je posebno zadovoljstvo bilo surađivati s kolegicom Antonijom i nastavnicom Ivanom Jeđud Borić. Zajednički entuzijazam da pružimo djevojkama sadržaje prilagođene njihovim potrebama motivirao nas je kroz cijeli proces. Na kraju cijelog procesa mogu reći da sam izrazito zahvalna što sam bila dio ove priče i stvaranja ovog programa. Mnogo sam naučila, postala sam bogatija za brojna pozitivna iskustva, ali i nadahnuća za budući rad. Ovaj program naglasio je važnost prepoznavanja specifičnih rodnih potreba djevojaka, njihovu usmjerenost na razvijanje pozitivnih odnosa i potrebu za razvojem pozitivnog identiteta i osnaživanjem. Iz tog razloga, smatram ga vrijednim za buduće razvijanje specifičnih rodnih programa za djevojke s problemima u ponašanju u Hrvatskoj.

Osvrt na program "Moderna djevojka"

Iskustvo kreiranja i provođenja ovog programa bilo je jedno od najuzbudljivijih i najdivnijih iskustava koje sam imala prilike proći unutar svog profesionalnog obrazovanja. Osmišljavanje programa bio je kreativan i dinamičan proces koji je započeo procjenom potreba nakon upoznavanja s grupom djevojaka i dobivanjem svih potrebnih suglasnosti i dozvola za rad. U Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb, kolegica Andrea i ja smo nailazile redom na podršku i pomoć zaposlenika. Odgajateljice su motivirale djevojke, sa zanimanjem slušale njihove dojmove te su nas stručno usmjeravale i vodile. Prije svakog susreta s djevojkama izvijestile su nas o njihovim dojmovima s prošle radionice, informirale nas o aktualnostima u grupi te dale svoja promišljanja i usmjerenja za daljnje izvođenje radionica. Grupa je bila sastavljena od 7 djevojaka u početku, no s vremenom su 2 djevojke odustale od sudjelovanja. Jedna djevojka je od početka bila nezainteresirana te je prisustvovala samo uvodnoj radionici, dok je druga djevojka bila na dvije radionice, no nakon toga više nije dolazila zbog pogoršanja problema u ponašanju.

Procjena potreba ukazala je na važnost obrađivanja nekoliko ključnih tema, odnosno područja: odnosa s drugima i odnosa prema sebi, edukaciju o reproduktivnom zdravlju i roditeljstvu, romantične odnose, samopouzdanje/samopoštovanje/briga o sebi, životne vještine. Radionice sam kreirala i vodila u suradnji s kolegicom Andreom Ćosić. Bio je užitak kreativno se izražavati u njezinom društvu te prenositi ideje i poruke mladim djevojkama. Smatram da smo bile dobar i uhodan voditeljski par te da smo bile dobri modeli djevojkama, poglavito po pitanju prijateljskih odnosa. U radu smo koristile standardne socijalno pedagoške metode grupnog i individualnog rada (razgovor, postavljanje pravila i granica, diskusije, parafraziranje i reflektiranje, discipliniranje, motiviranje, educiranje). Bio nam je užitak postavljati si nove izazove uvođenjem brojnih alternativnih metoda i tehnika kao što su vođene meditacije, igra uloga, vizualizacije, kreativni pristupi uobičajenom usvajanju informacija (putem *memory* igre, potražnih igara). Kolegica i ja smo primijetile kako su djevojke posebno prijemčive za izražavanje kroz igranje uloga, spontano ili prema zadanom

scenariju. Film („Juno“) kao sredstvo edukacije pokazao se također vrlo dobrim potezom koji je rezultirao zanimljivom diskusijom i usvojenim brojnim sadržajima vezanim uz trudnoću i roditeljstvo. *Mindfulness* tehnike koje ukazuju na potrebu bivanja u sadašnjem trenutku su djevojkama su bile zanimljive i drugačije te su rado sudjelovale u njima. Tijekom provođenja radionica primijetila sam kako su prijateljski i romantični odnosni, odnos prema tijelu/samopoštovanje/samopouzdanje te svjesnost o sebi i drugima teme koje trebaju najveću pozornost u daljnjim naporima. Djevojke odlično reagiraju na alternativne metode i tehnike te im je uobičajen način grupnog rada i poučavanja prilično dosadan i nezanimljiv. Tijekom provođenja radionica pokazalo se bitnim s djevojkama konstantno graditi odnos povjerenja i prihvaćanja kao i da je potrebno poznavati njihove interese kako bi ih se na taj način zainteresiralo za sudjelovanje. Djevojke su bile emotivne tijekom izvođenja programa i često su plakale zbog brojnih razloga: tuge, bijesa, smijeha, nemogućnosti izražavanja drugih emocija. Emocionalnost se pokazala kao jedna od specifičnosti rada s djevojkama. Nedostaje im topline, nježnosti, povjerenja u vlastite snage i sposobnosti te se često smatraju bezvrijednima i nevrijednim ljubavi i pažnje. Djevojke su željne edukacija koje su im primjerene sadržajem i pristupom. Radionice su prolazile u opuštenoj atmosferi, s puno smijeha i međusobne podrške. Djevojke su dobro reagirale na vođenje te je dinamika grupe bila vrlo opuštena, ali istovremeno produktivna.

Vrlo važna lekcija koju sam naučila je koliko podrška okruženja i suradnika utječe na kvalitetu i količinu napora koji trebaš uložiti. Podrška i vođenje mentorice Ivane Jeđud Borić, kao i vjera u nas kao voditeljski tim i stručnjake premašio je sva moja očekivanja. Povjerenje i podrška koje su nam pružili djelatnici Doma, a najviše odgajateljice ženske skupine, uvelike su utjecali na našu uspješnost zbog velike podrške koju su nam pružale svojom uslužnošću, motiviranjem djevojaka, pomoći kod rješavanja problema i brojnim profesionalnim savjetima. Kolegica Andrea bila je vrhunska partnerica, kreativna prijateljica i divna su-voditeljica koju sam uživala promatrati u radu s djevojkama. Zahvalna sam na svemu što sam naučila od djevojaka zbog kojih smo i radile cijeli posao. Njihova otvorenost, spremnost na promjenu, toplina i sva raskoš njihovih osobnosti kontinuirano su me podsjećale koliko je vrijedno to što radimo.

Važno je primijetiti kako cijeli program prožima nit vodilja koja odražava želju za razvojem i poboljšanjem mentalnog zdravlja djevojaka, a usmjeren je na koncept bivanja u sadašnjem

trenutku kroz tehnike i metode *mindfulnessa* i psihodrame (spontanost) koje se prožimaju te primjenom metoda i tehnika doživljajne pedagogije pri čemu potičemo upoznavanja vlastite nutrine. Razvoj programa temeljio se na obradi upitnika procjene potreba te je usmjerio djelovanje na uvodno navedene dinamične rizične čimbenike da ublaži ili eliminira i ojača prepoznate i navedene zaštitne čimbenike koristeći se primjereno usmjerenim alternativnim tehnikama i metodama. Prateći smjernice za razvoj rodnospecifičnih programa, program se provodio u sigurnom i poticajnom okruženju s voditeljicama koje su bile dobri modeli učenja te s prikladnim karakteristikama.

5. EVALUACIJA PROGRAMA

Program je evaluiran u kontekstu perspektive korisnica. Korisnička evaluacija odnosi se na procesnu evaluaciju svake radionice te sveukupnu procesnu evaluaciju programa na završnom susretu. Evaluacijski listovi su se prilagodili djevojkama kako bi povećali motivaciju za ispunjavanjem evaluacije.

5.1 Evaluacija programa iz korisničke perspektive

Sudionice su program evaluirale kroz pet kategorije: atmosfera radionice, vlastiti doživljaj radionice, vlastita aktivnost, rad voditeljica i izbor omiljene aktivnosti. Kategorije vlastita aktivnost, rad voditeljica te atmosferu djevojke su ocjenjivale na skali od 1 do 5 (1-najmanja ocjena, 5-najveća). Djevojke su na pitanje kako su se osjećale na radionici pokazivale bilježenjem ponuđenog znaka (primjer evaluacijskog lista okvir 7), dok su aktivnost koja im se najviše svidjela bilježile zaokruživanjem slova uz naslov aktivnost. Evaluacijski listić završava prostorom koji omogućuje upisivanje komentara/prijedloga/pohvala. Važno je za naglasiti kako ovaj program ima nedovoljno prikazanih i obrađenih evaluacija, što je njegova značajna mana i postoji potreba za boljom evaluacijom u ponovnom izvođenju programa. Nažalost, zbog različitih tehničkih teškoća, dio radionica nije dosljedno pismeno evaluiran. Za evaluacije koje su prikupljene izračunata je prosječna ocjena te su rezultati po pojedinim područjima prikazani u tablici 5.

Tablica 5 Rezultati evaluacija

Radionica	Atmosfera	Vlastita aktivnost	Rad voditeljica	Omiljena aktivnost
V. radionica „Tijelo kao hram“	4,4	4	5	Pismo tijelu
VII. radionica „Moje tijelo, moja pravila“	4,6	4	5	Žele još radionica na ovu temu

Okvir 7 Primjer evaluacijskog lista

Naziv radionice _____

1- Jako loše; 2- Loše; 3- Tako – tako; 4- Jako dobro; 5- Super

Zaokruži:

Danas mi je na radionici bilo 1-2-3-4-5

U radu grupe sudjelovala sam 1-2-3-4-5

Voditeljice ocjenjujem s 1-2-3-4-5

Danas sam se na grupi osjećala

:)	:/	:(
Super	Tako-tako	Loše

Koja aktivnost ti se najviše svidjela

a) Moderan dečko

b) M show

c) Pljusak papira/Brze i žestoke

d) Pitaj nas!

e) Pisanje priče

Ukoliko imaš neki komentar, prijedlog, primjedbu ili pohvalu slobodno napiši

_____

Hvala! ;

6. ZAKLJUČAK

Pregledom literature možemo zaključiti kako postoji potreba za razvojem rodno specifičnih programa za djevojke s problemima u ponašanju. Pojavu i razvoj rizičnih ponašanja kod djevojaka uzrokuju brojni rizični čimbenici (stres, doživljene traume, deprivirano okruženje), no kao specifični čimbenici za razvoj rizičnih ponašanja kod djevojaka ističu se rana maturacija, partnerski odnosi s partnerom koji iskazuje rizična ponašanja te obiteljski problemi (nedovoljan nadzor odraslih osoba, autoritativan stil odgoja, sociopatološka obilježja obitelji). Teorije koje podupiru ovaj psihoedukativni program su teorija razvojnog puta, relacijsko-kulturalna i teorija ovisnosti i trauma. Teorije podupiru teze o postojanju univerzalnog modela životnog puta koji karakterizira kombinacija rizičnih čimbenika i dovodi do sličnih životnih iskustava za sve djevojke koje iskazuju rizična ponašanja. Nadalje, teorije ukazuju na važnosti odnosa u životima djevojaka te važnost prisutnosti ovisničkih ponašanja i utjecaju proživljenih trauma djevojka. Istražujući o dokazima učinkovitosti rodno specifičnih programa, dolazimo do zaključka kako je najveća mana postojećih rodno specifičnih programa nedostatak teorijske utemeljenosti i prikladne evaluacije. Ograničenje na anglosaksonsku literaturu donosni pregled samo nekih obećavajućih rodno specifičnih programa koji se provode većinom na američkom kontinentu (SAD, Kanada). Prikazani programi ispunjavaju uvjete rodno specifičnih programa i njihova evaluacija pokazuje učinkovitost kroz smanjenje recidivizma, razvoja vještina i zadovoljstvo sudionica programa.

Prilikom predstavljanja psihoedukativnog programa „Moderna djevojka“ kroz elemente programa moguće je uočiti zadovoljavanje elemenata rodno specifičnog programa. Prvi uvaženi element rodno specifičnog programa je *omogućavanje emocionalne i psihičke sigurnosti* stvaranjem podržavajućeg, stabilnog i povjerljivog odnosa između sudionica programa i voditeljica. *Emocionalna i psihička sigurnost* pružena je uključivanjem samo djevojaka u program, bez prisutnosti prijatelja ili obitelji te odvijanjem programa unutar poznatog i sigurnog okruženja Doma. *Kulturalna prikladnost* programa ogleda se u uvažavanju različitosti okruženja iz kojeg djevojke dolaze, što je u ovom slučaju obuhvaćalo pripadnost romskoj manjinskoj skupini te regionalnim kulturalnim različitostima. *Umjerenost programa prema odnosima* vidljiva je u obrađenim temama koje se odnose na odnos prema sebi, partnerske odnose, ženska prijateljstva te ženski voditeljski par koji se tijekom cijelog programa usmjeravao na razvoj i održavanje odnosa sa sudionicama kao pozitivnog modela ponašanja. Upravo navedeno govori u prilog uvažavanju četvrtog elementa rodno specifičnog

programa koji naznačava kako program *mora omogućavati pozitivne ženske modele ponašanja* kao voditeljice/mentorice u programu. Sljedeći element se odnosi na usmjerenost programa na *doživljene traume sudionica*. Voditeljice su imale na umu sve informacije o životima sudionica prikupljene tijekom boravka u ustanovi na stručnim vježbama, razgovorom s odgajateljicama i samim sudionicama. Sukladno navedenom, voditeljice su primjereno reagirale na radionicama u trenucima koji su sudionice uznemirili/podsjetili na traumu/potaknuli proradu traume (npr. smrt roditelja, seksualno zlostavljanje, prekid s partnerom) te su tim djevojkama dopuštale samostalno odlučivanje o nastavku sudjelovanja u radionicama s takvim temama. Ukoliko su sudionice zaključile kako im je emocionalno preteško nošenje s temom, voditeljice su sudionice prikladno umirile razgovorom i dozvoljavale odlazak u sobu uz povremenu provjeru emocionalnog stanja obilaskom djevojke ili prepuštanjem odgajateljici na razgovor. Bloom i sur. (1999) navode kako se program mora temeljiti na *snagama djevojaka, a ne njihovim slabostima*. Provedeni psihoedukativni program se usmjeravao na pozitivan razvoj djevojaka i razvoj pozitivnih životnih navika. Glavna poruka programa bila je osvještavanje vlastitih unutarnjih snaga, posvećivanja pažnje njezi vlastitog tijela i emocija s ciljem prevladavanja teškoća i poticanjem razvoja djevojaka u mlade žene. Program mora obuhvaćati *teme seksualnosti, uključujući trudnoću i roditeljstvo*. Uvažen je i ovaj element rodno specifičnog programiranja kroz zanimljive i interaktivne aktivnosti poput *memory* igre s temom spolno prenosivih bolesti, projekcije filma Juno koja prikazuje maloljetničku trudnoću i roditeljstvo te brojne druge. Element *razvoja akademskih vještina* djevojaka djelomično je zadovoljen u ovom programu. Program je djelovao prema razvoju socijalnih, emocionalnih i životnih vještina, no nije obuhvaćao razvoj akademskih vještina. Donošenjem zdravih grickalica (npr. jagoda) na radionice i poticanjem djevojaka na zdravu prehranu i tjelovježbu putem WhatsApp grupe te obradom tema vezanih uz zdravlje i njegu tijela, program dokazuje uključivanje elementa *usmjeravanja na zdravstvene potrebe djevojaka*, uključujući prehranu i redovitu tjelovježbu. Ovaj psihoedukativni program se može suočiti s problemom *poštivanja religioznosti sudionika*, no samo ukoliko voditelji nisu fleksibilni i dobro educirani. Problem poštivanja religije ogleda se u još uvijek postojećim nesuglasicama oko meditativnih vježbi. Iako ovaj program obiluje meditativnim vježbama, voditelji su dužni u svakoj prilici individualno donositi odluke i poštivati odluke sudionica o nesudjelovanju u programu/dijelovima programa te prikladno odgovoriti na sve nedoumice i pitanja sudionica. Posljednji element *uključivanja članova obitelji* djevojaka, posebice majki,

nije uvažen u ovom programu te bi bilo zanimljivo vidjeti na koji način bi bilo moguće uključiti i taj element te kako bi se proces odvijao.

Tablica 6 Prikaz elemenata rodno specifičnog programa i načina uvažavanja u programu "Moderna djevojka"

Elementi rodno specifičnog programa	***Uvažavanje rodno specifičnih elemenata u programu „Moderna djevojka“***
1. *Omogućavanje emocionalne i psihičke sigurnosti*	• Izgradnja stabilnog i povjerljivog odnosa između sudionica programa i voditeljica • Uključivanje isključivo djevojaka, bez prisutnosti prijatelja ili obitelji • odvijanjem programa unutar poznatog i sigurnog okruženja Doma
2. *Kulturalna prikladnost*	• Uvažavanje različitosti okruženja iz kojeg djevojke dolaze • Uvažavanje pripadnosti romskoj manjinskoj skupini te regionalnim kulturalnim različitostima
3. *Umjerenost programa na odnose*	• Obrađene teme: odnos prema sebi, partnerske odnose, ženska prijateljstva
4. *Omogućavanje pozitivnih ženskih modela ponašanja*	• Ženski voditeljski par
5. *Osvrtanje na doživljene traume sudionica*	• Prikupljanje informacija o traumama: tijekom boravka u ustanovi na stručnim vježbama, razgovorom s odgajateljicama i samim sudionicama. • Primjerena reakcija voditeljica na radionicama u trenucima koji su sudionice uznemirili/podsjetili na traumu/potaknuli proradu traume (npr. smrt roditelja, seksualno zlostavljanje, prekid s partnerom)

6. *Usmjerenost na snage djevojaka, a ne slabostima*	• Pozitivan razvoj djevojaka i razvoj pozitivnih životnih navika
7. *Obuhvat tema seksualnosti, uključujući trudnoću i roditeljstvo*	• Obrada navedenih tema • Zanimljive i interaktivne aktivnosti poput *memory* igre s temom spolno prenosivih bolesti • projekcija filma *Juno* koja prikazuje maloljetničku trudnoću i roditeljstvo
8. *Razvoj akademskih vještina*	• Razvoj socijalnih, emocionalnih i životnih vještina • **Ne obuhvaća razvoj akademskih vještina**
9. *Usmjeravanja na zdravstvene potrebe djevojaka*	• Donošenje zdravih grickalica (npr. jagoda) na radionice • Poticanje djevojaka na zdravu prehranu i tjelovježbu putem *WhatsApp* grupe te obradom tema vezanih uz zdravlje i njegu tijela
10. *Poštivanja religioznosti sudionika*	• Potrebna fleksibilnost i edukacija voditeljica • **Problem meditativnih vježbi**
11. *Uključivanja članova obitelji*	• Posebice majki • **Nije uvažena dimenzija** • Preporuka prilikom dorade programa/kreaciju novih

Slijedom navedenog, vidljivo je kako je psihoedukativni program „Moderna djevojka“ uvažavao osam elemenata rodno specifičnog programa u potpunosti, dva elementa djelomično i nije uvažio posljednji element uključivanja članova obitelji u program. Možemo zaključiti kako je ovaj program holistički rodno specifičan program za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju te kako unutar svih elemenata postoji prostor za daljnji razvoj i poboljšanje.

Kako bi se zadovoljile rodno specifične potrebe važno je razumjeti kontekst rizičnih ponašanja djevojaka. Dosadašnja saznanja potvrđuju postojanje brojnih sličnih veza za rizično ponašanje među djevojkama i mladićima, uključujući niži socioekonomski status, disfunkcionalnu obitelj i teškoće u školi. Ipak, rodno specifične razlike rizičnog ponašanja postoje i imaju značajan utjecaj na njihov tretman i upravljanje unutar pravosudnog sustava.

Posebnu pažnju treba posvetiti djevojkama i mladim ženama i to u obliku preventivnih i edukativnih programa koji se odnose na njihovo reproduktivno zdravlje, trudnoću i spolnoprenosive bolesti. Maloljetne trudnice i maloljetni roditelji također trebaju odgovarajuće zdravstvene programe i servise. Unatoč iskazanom interesu, malo se zna o specifičnim intervencijama i vještinama u radu s djevojkama. Postoji tek nekoliko obećavajućih programa za djevojke te još manje literature koja se bavi provjerom učinkovitosti različitih pristupa (Greene i sur, 1998). Nadalje, postoji jako malo evaluiranih programa fokusiranih isključivo na djevojke. Postoji malo saznanja o tome kako maloljetne djevojke reagiraju na te pristupe i mnoge zajednice nepripremljene za suočavanje sa specifičnim potrebama djevojaka u riziku. Potrebno je više informacija o razvoju žena, prirodi rizičnih i zaštitnih čimbenika i učinkovitosti intervencija i preventivnih programa kako bi osobe zadužene za kreiranje politika i zakona, kao i sami praktičari mogli pružiti rodno prikladne usluge maloljetnim djevojkama.

Temeljem iskustva možemo zaključiti kako je prilikom izrade rodno specifičnih programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju potrebno provesti procjenu potreba, predstaviti teme na kreativan i interaktivan način, uvažavati i s poštovanjem se odnositi prema sudionicama programa. Rodno specifičan program moraju voditi educirane voditeljice koje pružaju pozitivne modele ponašanja, posjeduju teorijska stručna znanja i iskrenu zainteresiranost za sudionice. Djevojkama je potrebna pomoć u rješavanju trenutnih životnih problema i poticanje razvoja potencijala koje imaju u sebi. Zadovoljstvo korisnica i voditeljica programom te nalazi istraživanja i pregled literature govore u prilog usmjeravanju daljnjih napora prema razvoju rodno specifičnih programa za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju.

8. Popis literature

1. Ashcroft, J., Daniels, D.J., Hart, S.V. (2002). Responding to Gangs: Evaluation and Research. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. National Institute of Justice. Preuzeto 28.01.2017. s mrežne stranice https://www.nationalgangcenter.gov/spt/programs/94
2. Blatner A. (2000): Foundations of Psychodrama. New York: Springer Publishing Company
3. Bloom, B.E., Covington, S.S. (1998). Gender-Specific Programming for Female Offenders: What is it and Why is it Important. Paper presented at the 50th Annual Meeting of the American Society of Criminology. November 11-14, 1998.Washington, D.C. Preuzeto 28.01.2017. s mrežne stranice http://stephaniecovington.com/~sschost/assets/files/13.pdf
4. Bloom, B.E., Congvinton, S.S. (2001). Effective Gender-Responsive Interventions in Juvenile Justice: Adressing the Lives of Deliquent Girls. Paper presented at the 2001 Annual Meeting of the American Society of Criminology. Atlanta, Georgia. November 7-10, 2001. Preuzeto 30.01.2017. s mrežne stranice http://www.stephaniecovington.com/assets/files/7.pdf
5. Bloom, B.E., Owen, B., Congvinton, S.S. (2002). A Theoretical Basis for Gender-Responsive Strategies in Criminal Justice. Presented at the American Society of Criminology Annual Meeting, Chicago, Illinois, November 2002. Preuzeto 30.01.2017. s mrežne stranice https://pdfs.semanticscholar.org/7474/45ae37f8a291e7abfba8229ba4a28133045c.pdf
6. Bloom, B. (Gender-responsive programming for women offenders: Guiding principles and practices. Preuzeto 31.01.2017. s mrežne stranice http://www.csc-scc.gc.ca/research/forum/e113/113f_e.pdf
7. Boles i sur. (1999). Providing Gender-Specific Services for Adolescent Female Offenders: Guidelines & Resources. Iowa Commission on the Status of Women Department of Human Rights. 12-17. Preuzeto 20.01.2017. s mrežne stranice https://humanrights.iowa.gov/sites/default/files/media/Providing%20Gender-Specific%20Services%20for%20Adolescent%20Female%20Offenders.pdf

8. Bootzin, R.R., Stevens, S.J. (2005). Adolescents, substance abuse, and the treatment of insomnia and daytime sleepiness. Insomnia and Behavioral Sleep Medicine. 25(5), 629-644.
9. Breglec, Z. (2015). Rod, spol i žena u hrvatskome jeziku. Autorski radovi. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 204-218.
10. Britvić, D. (2010). Obitelj i stres. Medicina fluminensis. 46(3),267-272.
11. Broderick, P.C., Metz, S. (2009). Learning to BREATHE: A Pilot Trial of a Mindfulness Curriculum for Adolescents. Advances in School Mental Health Promotion. 2 (1), 35-46.
12. Brown, K.W., Ryan, R.M. (2003). The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being. Journal of Personality and Social Psychology. 84(4), 822–848.
13. Brown, K.W., Ryan, R.M., Creswell, J.D. (2007). Mindfulness: Theoretical Foundations and Evidence for its Salutary Effects. Psychological Inquiry. 18(4), 211 – 237.
14. Chesney-Lind, M., Morash, M., Stevens, T. (2008). Girls' Troubles, Girls' Delinquency and Gender Responsive Programming: A Review. The Australian and New Zeland Journal of Criminology. 41(1), 162-189.
15. Child Development Institute. Preuzeto 24.01.2017. s mrežne stranice https://childdevelop.ca/snap/about-snap
16. Child trends. (2013). Stop Now and Plan (SNAP) Girls Connection-Overview. Preuzeto 29.01.2017. s mrežne stranice http://www.childtrends.org/programs/snap-girls-connection/
17. Cohen, M.I., Edberg, M.C., Gies, S.V. (2010). Final Report on the valuation of the SAGE Project's LIFESKILLS and GRACE Programs. Office of Research and Evaluation National Institute of Justice. Preuzeto 26.01.2017. s mrežne stranice https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/234464.pdf
18. Cooney, S.M., Small, S.A., O'Connor, C. (2008). Girls in the juvenile justice system: Toward effective gender-responsive programming. What Works, Wisconsin Research to Practice Series, 7. Madison, WI: University of Wisconsin–Madison/Extension. Preuzeto 28.01.2017. s mrežne stranicehttps://wilenet.org/html/justice-

programs/programs/juvenile-justice/library/what-works/what-works-practice-briefs-2008-01-girls-in-the-juvenile-justice-system.pdf

19. Covington, S.S. (1998). The Relational Theory of Women's Psychological Development. Paper presented at the 50th Annual Meeting of the American Society of Criminology. November 11-14, 1998, Washington, D.C. Preuzeto 20.01.2017. s mrežne stranice http://stephaniecovington.com/assets/files/14.pdf
20. Covington, S.S. (2000). Helping Women to Recover: Creating Gender-Specific Treatment for Substance-Abusing Women and Girls in Community Correctional Settings. American Correctional Association, 2000, 171-233. Preuzeto 29.01.2017. s mrežne stranice http://www.stephaniecovington.com/assets/files/10.pdf
21. Covington, S.S., Bloom, B.E. (2003). Gendered Justice: Women in the Criminal Justice System. Gendered Justice: Addressing Female Offenders. Carolina Academic Press . Preuzeto 29.01.2017. s mrežne stranice http://stephaniecovington.com/assets/files/4.pdf
22. Covington, S.S., Bloom, B.E. (2006). Gender-Responsive Treatment and Services in Correctional Settings. Women and Therapy. 29(3/4), 9-33. Inside and Out: Women, Prison, and Therapy. 9-33. Preuzeto 31.01.2017. s mrežne stranice http://stephaniecovington.com/assets/files/FINALC.pdf
23. Covington, S.S., Bloom, B.E. (2007). The Relational Theory of Women's Psychological Development: Implications for the Criminal Justice System. Female Offenders: Critical Perspectives and Effective Interventions, 2nd Edition
24. Cui, M., Ueno, K., Fincham, F. D., Donnellan, M. B., Wickrama, K. A. S. (2012). The Association between Romantic Relationships and Delinquency in Adolescence and Young Adulthood. Personal Relationships, 19(2), 354–366.
25. Ćosić, A. (2016). Razvoj socijalnih vještina kod djevojaka s problemima u ponašanju: primjer metode treninga socijalnih vještina. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu.
26. Dabo, J., Malatestinić, Đ., Janković, S., Bolf Malović, M., Kosanović, V. (2008). Zaštita reproduktivnog zdravlja mladih – modeli prevencije. Medicina. 44(1), 72-79.
27. Development Services Group, Inc. (2010). Gender Specific Programming. Preuzeto 30.01.2017. s mrežne stranice https://www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/Gender-Specific_Programming.pdf

28. Foley, A. (2008). The current state of gender-specific delinquency programming. Journal of Criminal Justice. 36, 262–269.
29. Goodkind, S. (2005). Gender-Specific Services in the Juvenile Justice System: A Critical Examination. 20(1), 52-70.
30. Greeson, J. M. (2009). Mindfulness Research Update: 2008. Complementary Health Practice Review, 14(1), 10–18. http://doi.org/10.1177/1533210108329862
31. Haynie, D.L. 2003. Contexts of risk? Explaining the link between girls' pubertal development and their delinquency involvement.. Social Forces. 82, 55–397.
32. Haynei, D.L., Giordano, P.C., Manning W.D., Longmore, A.M. (2005). Adolescent romantic relationships and delinquecy involvment. Criminology. 43(1), 177-210.
33. Herrera, V. M., McCloskey, L. A. (2001). Gender dIfferences In the rIsk for delInquency among youth exposed to famIly vIolence. ChIld Abuse & Neglect, 25, 1037-1051.
http://dx.doI.org/10.1016/S0145-2134(01)00255-1
34. Hubbard, D.J., Matthews, B. (2008). Reconciling the Differences Between the "GenderResponsive" and the "What Works" Literatures to Improve Services for Girls. Crime & Delinquency. 54(2), 225-258.
35. Jeđud Borić, I. (2012): Djevojke u riziku: složene, potrebite, a zanemarene (U) Vladović, S. (Ur.): Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju. Pravobranitelj za djecu. Zagreb. 125-143.
36. Jeđud Borić, I. (2012). Rodna osjetljivost prilikom procjene rizika i potreba te programiranja intervencija za djevojke s problemima u ponašanju. Ljetopis socijalnog rada. 19(2), 241-274.
37. Leve, L. D., Chamberlain, P., Kim, H. K. (2015). Risks, Outcomes, and Evidence-based Interventions for Girls in the U.S. Juvenile Justice System. Clinical Child and Family Psychology Review, 18(3), 252–279.
38. Negriff, S., Trickett, P.K. (2009). The Relationship Between Pubertal Timing and Delinquent Behavior in Maltreated Male and Female Adolescents. Journal of Early Adolescence. 30(4), 518–542.
39. Mindoljević Drakulić, A. (2010). Terapijske interpretacije u psihodrami s adolescentima u školskom okruženju. Napredak. 152(1), 121 – 132.

40. Metz, S.M., Frank, J.L., Reibel, D., Cantrell, T., Sanders, R., Broderick, P.C. (2013). The Effectiveness of the Learning to BREATHE Program on Adolescent Emotion Regulation. Research in Human Development. 10(3), 252–272.
41. Miller, J., White, N.A. (2003). Gender and Adolescent Realationship Violence: A Contextual Examination. Criminology. 41(4), 1207-1248.
42. Moffit, T., Caspi, A., Rutter, M., Silva, P.A. (2001). Sex Differences in Antisocial Behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study. Cambridge University Press.
43. Ms. Foundation for Women. (2001). The New Girl's movement: Implications for Youth Programs. Preuzeto 24.01.201. s mrežne stranice https://www.nttac.org/views/docs/jabg/grpcurriculum/girls_movement.pdf
44. Negriff, S., Trickett, P. K. (2010). The Relationship between Pubertal Timing and Delinquent Behavior in Maltreated Male and Female Adolescents. The Journal of Early Adolescence, 30(4), 518–542.
45. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Movimiento Ascendencia. Preuzeto 30.01.2017. s mrežne stranice https://www.nationalgangcenter.gov/spt/programs/94
46. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Model Programs Guide. Peuzeto s mrežne stranice 30.01.2017. https://www.ojjdp.gov/mpg/Topic/Details/128
47. Pavičević, O. (2014). Mladi kao rizična skupina. Kriminologija i socijalna integracija. 22(2), 48-76.
48. Samardžić, B. (2007). Recenzija „Juno“ Preuzeto s mrežne stranice < http://www.popcorn.hr/recenzije/view/657/> 6. svibnja 2016.
49. San Mateo County Mental Health Services Division. SAGE Project (Standing Against Global Exploitation. Preuzeto 29.01.2017. s mrežne stranice http://www.sanmateo.networkofcare.org/mh/services/agency.aspx?pid=SAGEProjectStandingAgainstGlobalExploitation_69_2_0
50. Smith, D. K., Leve, L. D., Chamberlain, P. (2006). Adolescent Girls' Offending and Health-Risking Sexual Behavior: The Predictive Role of Trauma. Child Maltreatment, 11(4), 346–353. Preuzeto 20.01.2017. s mrežne stranice http://doi.org/10.1177/1077559506291950

51. Smith-Moncrieffe, D. (2015). Stop Now And Plan (SNAP®) Projects. Research Matters. Preuzeto 29.01.2017. s mrežne stranice https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrcs/pblctns/snp/index-en.aspx
52. Smith, K.A. (2016). Gender-Specific Programming and Quality Improvement Ratings of Florida Residential Delinquency Programs for Girls. Walden Dissertations and Doctoral Studies. Sveučilište Warden. Preuzeto 30.01.2017. s mrežne stranice http://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3341&context=dissertations
53. Sokač, A. (2014).Čimbenici koji utječu na rizično ponašanje djece i mladih. EdBi, 1:117-124.
54. Subotić, S., Brajša-Žganec, A., Merkaš, M. (2008). Školski stres i neka obilježja ličnosti kao prediktori suicidalnosti adolescenata. Psihologijske teme 17(1), 111-131.
55. Trupin, E.W., Stewart, G.D.,Beach, B., Boesky L. (2002). Effectiveness of a Dialectical Behaviour Therapy Program for Incarcerated Female Juvenile Offenders. Child and Adolescent Mental Helth. 7(3), 121-127.
56. Udruga Status M. preuzeto 30.01.2017. s mrežne stranice http://www.status-m.hr/o-nama/
57. Vrselja, I. (2010). Etiologija delinkventnog ponašanja: Prikaz Pattersonove i Moffittine teorije razvojne psihopatologije. Psihologijske teme 19(1), 145-168.
58. Zahn, M.A., Hawkins, S.R., Chiancone, J., Whitworth, A. (2008). The Girls Study Group—Charting the Way to Delinquency Prevention for Girls. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. SAD. Preuzeto 15.09.2016. s mrežne stranice https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/223434.pdf
59. Zahn, M.A., Day, J.C., Mihalic, S.F.,Tichavsky, L. (2009). Determining What Works for Girls in the Juvenile Justice System. A Summary of Evaluation Evidence. Crime & Delinquency. 55(2), 266-293.
60. Zahn, M.A., Agnew, R., Fishbein, D., Miller, S.,Winn, D.M., Dakoff, G., Kruttschnitt, C., Giordano, P., Gottfredson, D.C., Payne, A.A., Feld, B.C., Chesney-Lind, M. (2010). Causes and Correlates of Girls' Delinquency. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. SAD. Preuzeto 15.09.2016, s mrežne stranice https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/226358.pdf

61. Žižak, A. (2010): Teorijske osnove intervencija: socijalnopedagoška perspektiva. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Zagreb.
62. Winstone, A. (2016). Mental Helth, Crime and Criminal Justice-Responses and Reforms. Palgrave Macmillian. 140-143.
63. https://www.innovations.harvard.edu/sites/default/files/Presentation-SAGE.pdf, pristupljeno 30. siječnja 2017.
64. http://www.lawyershop.com/practice-areas/criminal-law/juvenile-law/female, pristupljeno 30. siječnja 2017.

http://www.dom-dugave.hr/web/, pristupljeno 25. siječnja 2017

7. Prilozi

Popis priloga

Prilog 1. Uvodna radionica „Moderna djevojka“
Prilog 2. Radionica „Moderan par“
Prilog 3. Radionica „Moderna prijateljica“
Prilog 4. Radionica „Moderna prijateljica“
Prilog 5. Radionica „Tijelo kao hram“
Prilog 6. Radionica „Projekcija filma Juno“
Prilog 7. Radionica „Moje tijelo, moja pravila!“
Prilog 8. Radionica „Moderan život“
Prilog 9. Radionica „Moderna bajka“

Prilog 1. Uvodna radionica „Moderna djevojka“

Uvodna radionica „Moderna djevojka“

Ciljevi radionice:

- upoznati polaznice programa sa svrhom, ciljevima i temom programa
- dobiti informirani pristanak na sudjelovanje
- istražiti doživljaj djevojaka o značenju pojma moderne djevojke za njih
- upoznati grupu i motivirati ih na sudjelovanje u programu

Očekivano trajanje: 90 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 15 minuta na sredini susreta)*

Potreban materijal:

- veliki hamer
- flomasteri
- olovke
- post it papirići
- obrazac o informiranom pristanku
- fascikli za radne materijale
- radni materijali
- ljepljiva traka

UVOD

- Uvodno se predstavlja voditeljski par. Nakon početnog upoznavanja, voditeljica objašnjava svrhu, ciljeve i teme programa te poziva na ispunjavanje pristanka na sudjelovanje u programu s obzirom na pružene informacije. Potrebno je naglasiti da je sudjelovanje dobrovoljno, da će se poštivati načela anonimnosti, tajnosti informacija te sva etička načela kao i mogućnost djevojaka na odustajanje u bilo kojem trenutku, pa tako i na samom početku.

- Nakon upoznavanja i dobivanja informiranog pristanka na sudjelovanje voditeljice pozivaju djevojke da sjednu u krug. Zamole sudionice da izaberu jednu sliku koja se nalazi na podu ispred njih. Nakon odabira slike, voditeljice upućuju djevojke da pažljivo pogledaju slike koje su odabrale i prokomentiraju tako da pokušaju pretpostaviti u kojem su desetljeću živjele djevojke na slikama, što misle o njihovoj odjeći, kako se odvijao njihov život (što su radile, kakvu glazbu su slušale...) Nakon diskusije voditeljice ponude slike djevojaka iz današnjeg vremena koje su prikazane u različitim kontekstima, npr. kao moderne i uspješne (sport, posao, školovanje), te slike djevojaka koje su prikazane kao buntovne moderne djevojke, povučene, djevojke koje na bilo koji način odstupaju od slike mladih djevojaka iz časopisa. Time potičemo raznovrsnost odabira, ne namećemo svoje viđenje moderne djevojke i potičemo zanimljive diskusije.

- Zatim voditeljice povedu kratku diskusiju postavljajući pitanja poput: *Što je za vas moderna djevojka? Kako ona izgleda? Kako se ona ponaša? Što radi? Koji su njezini interesi? Kako izgleda njezin život? S kim se moderna djevojka druži? Gdje stanuje, u koju školu ide? Tko su i kakvi su roditelji i obitelj moderne djevojke? Kakvi su njezini prijatelji? Gdje izlazi, što sluša? Misliš li za sebe da si moderna djevojka? Na temelju čega zaključuješ da jesi/nisi moderna djevojka?*

Glazba nas spaja

- Voditeljice upućuju sudionice za vrijeme slušanja pjesme koja će biti puštena obrate pozornost na riječi pjesme. Voditeljice puštaju pjesmu Moderna djevojka od grupe Film. Kada pjesma završi voditeljice započinju raspravu putem analize pjesme kojoj je cilj dobiti uvide u značenje pojma moderne djevojke za sudionice. Pitanja koja voditeljice postavljaju su: *Koja je poruka ove pjesme za vas? Po čemu je ovo moderna djevojka? Koja je razlika/sličnost današnje moderne djevojke s ovom iz pjesme?*

- Nakon rasprave voditeljice pozivaju sudionice da predlože neke pjesme koje su njima bliske za koje misle kako pjevaju o modernim djevojkama. Ovisno o dinamici rada i vlastitoj procjeni, pušta se nekoliko predloženih pjesama.

Što vam je potrebno?

- Voditeljice podijele post it papiriće sudionicama. Pozivaju ih da na svaki papirić napišu nekoliko tema o kojima bi *voljele znati više/koje ih muče/koje ih zanimaju*. Kada sudionice naprave prvi dio zadatka, voditeljice ih pozivaju da zalijepe svoje papiriće na veliki hamer na kojem je nacrtano stablo ili cvijet na mjestu gdje se nalazi nacrtana sjemenka. Nakon što sve sudionice zalijepe papiriće, voditeljice ih iščitavaju, grupiraju slične ili iste odgovore te postavljaju pitanja potičući diskusiju. Voditeljice postavljaju pitanja poput: *Što već znate o ovoj temi? Što mislite o ovoj temi? Koliko vam je zanimljiva tema? Što biste voljele naučiti? Predlažete li neke druge teme? Jeste*

li prije razmišljale o ovim temama? Mislite li da će vam biti korisno naučiti nešto više o ovim temama? Jeste li već sudjelovale na nekim radionicama? Ako da, kojim? Kako biste voljele da obradimo teme? Postoje li neke teme za koje već unaprijed znate da vam je izrazito teško govoriti o njima?

Energizer

Ponuđene su dvije aktivnosti koje potiču upoznavanje i stvaranje grupne kohezije. Voditeljice odabiru verziju koju procjenjuju prikladnijom.

Verzija 1. Poveži priču /zahtjevnija verzija

Voditeljice sudionicama podijele post it papiriće i olovke. Uputa je započinjanje priče koja opisuje dolazak u Dugave uvažavajući vlastitu razinu ugode. Na taj papirić sljedeća sudionica nastavlja smislenu priču, ali sa događajem ili trenutkom iz svog života i tako dok sve sudionice ne stave barem jedan post it papirić. Cilj vježbe je povezivanje i upoznavanje grupe kroz kreativno dijeljenje osobnih informacija prema vlastitoj procjeni ugode.

Verzija 2. Da sam ja../manje zahtjevna verzija

Voditeljice započinju igru tako da svakoj sudionici postave pitanje: „Što bi željela biti i zašto od sljedećih pojmova?“

- Voće (odgovor je npr. bila bih naranča jer sam slatka i volim tu boju)
- Povrće
- Lik iz crtića
- Zgrada
- Hrana
- Cvijet
- Poznata osoba
- Zanimanje

Za kraj…

- Voditeljice usmjeravaju sudionice na sažimanje sadržaja radionice pitanjima: *Što smo danas radile? Koja aktivnost vam se najviše/najmanje sviđala i zašto? Imate li kakvih pitanja? Imate li prijedloge za sljedeći susret? Postoji li nešto smo preskočile ili zanemarile? Želite li o nekoj temi znati više? Ako da, o kojoj?*
- Voditeljice sažimaju najbitnije iz cijele radionice u nekoliko rečenica s naglaskom na svrsi, cilju i temama programa te dogovorenim pravilima rada grupe.

- Na samom kraju voditeljice podijele zabavne testove koji djevojke rješavaju do sljedećeg susreta. Rješenja testova će se koristiti kao povezujuća aktivnost između radionica. Odgovori na testove mogu pružiti određene uvide i otkriti područja interesa sudionica. Test se nalazi u prilozima, prilog 3.

- **PRILOZI**
- ***Radni materijal 1.***

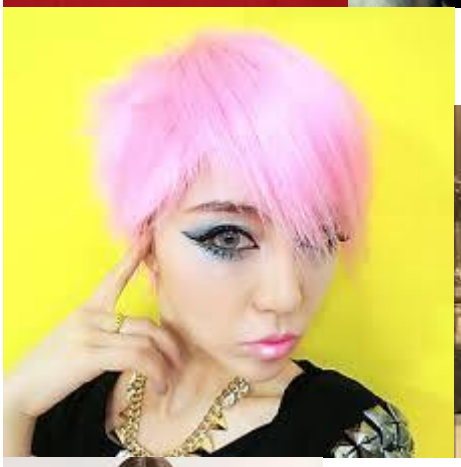

CMT
CMT
CMT
CMT

Annie Lawless

80'S
PARTY
GIRL

shootingduck_outlet

gettyimages

Radni materijal 2. Zabavni kviz „Koliko se brzo zaljubljuješ“

KVIZ: KOLIKO SE BRZO ZALJUBLJUJEŠ?

1.Pristali ste na spoj. Čemu se nadate?

a) Da ćete napokon upoznati ljubav svog života.

b) Zanimljivom razgovoru, dobroj hrani i možda, ako sve prođe dobro, dogovaranju još jednog spoja.

c) Baš ničemu. Bili ste na dovoljno spojeva da znate da su obični gubitak vremena.

2. Jeste li voljeli sve svoje bivše, pa čak i one s kojima ste bili kratko?

a) Da, nisam ja kriva što se u svakog zaljubim.

b) Ne, bila sam zaljubljena samo par puta.

c) Ne, još nikog nisam stvarno voljela.

3. Kada vas zgodni frajer pozove na piće, što vam prvo padne na pamet?

a) Hmmm, naša bi djeca bila baš slatka...

b) Lijepo je kad te pozove tako zgodan frajer. Definitivno idem!

c) Zgodni frajeri znače nevolju. Vjerojatno ga doma čeka cura.

4. Tri dobra spoja s frajerom kojeg ste upoznali su iza vas. Vi:

a) Mislite kako ste napokon pronašli onog pravog.

b) Dobro se zabavljate i odlučujete vidjeti kuda će vas to odvesti.

c) Vjerojatno me samo želi odvući u krevet, a zatim nestati zauvijek.

5. Kada kažete prijateljici da ste upoznali onog pravog, ona:

a) Pita vas nije li onaj prošli bio onaj pravi?

b) Stvarno? Morate joj sve ispričati!

c) Kaže vam da se morate prestati pretvarati da ste u vezi s Calvinom Harrisom i početi izlaziti na prave spojeve.

Izvor: http://www.cosmopolitan.hr/clanci/cosmo-test/zaljubljujete-li-se-prebrzo

Radni materijal 2.1. Odgovori na kviz

Većina odgovora A
Vi se zaljubljujete brzinom munje. Svakako trebate usporiti, uživati u trenutku i vidjeti kako se stvari razvijaju prije nego krenete smišljati vjenčane zavjete. Nije svaka veza stvorena da traje zauvijek!

Većina odgovora B
Vi ste svjesni da svaki frajer kojeg upoznate nije onaj pravi za vas. Imate zdrav pogled na ljubav i veze. Samo tako nastavite!

Većina odgovora C
Vi ste potpuna krajnost! Bez brige, neće vam svaki frajer slomiti srce. Slobodno izlazite i zabavljajte se, mogli biste čak i upoznati nekog posebnog!

Radni materijal 3.

Obrazac o informiranom pristanku na sudjelovanje u psihoedukativnom programu za djevojke s problemima u ponašanju u institucionalnom smještaju „Moderna djevojka“

Ja, _____ sam dobila i razumjela sve potrebne informacije te dobrovoljno pristajem sudjelovati u programu koje se provodi u Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb u trajanju od 8 susreta.

Voditelji programa su dužni poštovati načela anonimnosti, čuvanja podataka te se pridržavati svih etičkih smjernica.

Odustajanje je moguće u svakom trenutku.

Potpis:

U Zagrebu, _____, 2016. godine

2. **Prilog 2 – radionica „Moderan par“**

II. radionica „Moderan par“

Ciljevi radionice:

- Propitati vlastita uvjerenja o karakteristikama „modernog“ dečka
- Prisjetiti se i analizirati vlastita ponašanja u partnerskom odnosu
- Proširiti perspektivu dosadašnje percepcije ljubavnih odnosa

Očekivano trajanje: 60 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 10 minuta na sredini susreta)*

Potreban materijal:

- Razni časopisi
- Ljepilo (nekoliko komada)
- Bijeli hamer
- Post it papirići
- Flomasteri

Uvod

- Voditeljice se osvrću na kviz „Koliko se brzo zaljubljuješ?“ te sa sudionicama komentiraju dobivene rezultate. Koriste raspravu o rezultatima kako bi povezale prijašnju radionicu i uvele sudionice u temu.
- Voditeljice potiču raspravu postavljajući pitanja poput: *Kako vam se čine rezultati? Jesu li vam što novo otkrile? Što vi mislite koliko je „obično“ potrebno vremena da bi ste se zaljubile? Koliko puta ste se do sada zaljubile ?Jeste li sada zaljubljene? Što je za vas zaljubljenost? Što je za vas ljubav? Što mislite o intimnim odnosima? Imate li viziju savršenog partnera/ice? Postoji li savršenstvo?*

Moderan dečko

- Voditeljice zamole djevojke da uzmu ponuđene časopise i iz njih izrežu slike za koje smatraju da posjeduju osobine mladića iz njihove mašte (izgled, osobine, mjesta izlazaka...) te da na dobiveni papir zalijepe slike kako bi izradile „plakat“. Slijedi predstavljanje „plakata“ pred grupom.

- Ukoliko su sudionice motivirane, a voditeljice procjene da imaju dovoljno vremena, sudionice na isti način izrađuju „modernu djevojku“ kako bi dobile „moderan par“.

- Voditeljice potiču raspravu postavljajući pitanja: *Postoji li nešto što vam je bilo teško izraziti preko slika? Koliko je realan prikaz? Što vam je nedostajalo u časopisima? Postoji li razlika između mladića/djevojaka u medijima i u stvarnom životu? Ako da, koja? Što vam je bilo lako pronaći i prikazati uz pomoć časopisa? Koliko često čitate časopise koji pišu o životnom stilu? Postoji li netko iz vaše okoline za koga mislite da bi trebao biti u časopisu i ako da, zašto?*

M show

- Voditeljice uvode sudionice u aktivnost navodeći djevojke da na veliki papir zapišu što više uvjerenja o ljubavnim odnosima postavljajući pitanja: *Što ljudi kažu o ljubavi? Koje poslovice o ljubavi znate? Što se u vezi smije/ne smije? Oko čega se većina ljudi slaže kada pričaju o ljubavi? Postoje li pravila u vezama, ako da, koja? Tko ih je smislio? Čemu služe?*

- Voditeljice zamole djevojke da iz posude izvuku papiriće na kojima su napisane različite uloge *(voditeljica, stručnjakinja iz područja ljubavnih odnosa, socijalni pedagog, djevojka i mladić u vezi, djevojka i mladić koji nisu u vezi)*

- Nakon podjele uloga, sudionice simuliraju kratki talk show u kojem se propituju i diskutiraju navedena uvjerenja.

- Voditeljice nakon talk showa pozivaju sudionice na iznošenje kratkog zaključka i vlastitog doživljaja aktivnosti. Voditeljice postavljaju pitanja: *Kako vam se svidjela aktivnost? Što vam je bilo lako ili teško? Kako ste se osjećale dok ste bile u drugačijim ulogama? Jeste li nešto naučile, ako da, što? Je li vas nešto potaknulo na razmišljanje? Kada promislite o onome o čemu smo pričale na početku vježbe, o čemu sada razmišljate?*

Pljusak papira

- Voditeljice sudionicama podijele post it papiriće te ih upućuju da napišu sva ponašanja ili osjećaje koje smatraju nepoželjnima u intimnim odnosima. *(usporedba sa trulim*

plodovima voća kako bi osvijestile da se zdrava veza brzo "pokvari" ukoliko se ponašamo na određeni način)

- Po završetku pisanja, svaka sudionica čita što je zapisala
- Nakon toga voditeljice bacaju na svaku djevojku pojedinačno papiriće koje su ispunile uz uputu da mašu rukama kako bi se obranile od njih. Nakon što sve djevojke izađu pred grupu i prođu vježbu, voditeljice ih upućuju da se umire, duboko udahnu i prijeđu na sljedeći dio zadatka.
- Voditeljice upućuju djevojke da na papiriće napišu pozitivne osjećaje/ponašanja te ponove postupak sve do čitanja papirića. Ovaj put kada voditeljice bacaju papiriće djevojka mirno stoji.
- Zaključno voditeljice potiču diskusiju o ponuđenim pojmovima te pozivaju djevojke da *pokušaju opisati razliku u osjećajima koje su doživljavale kada su se borile s papirićima, a kako su se osjećale kada su mirno stajale.*

- Aktivnost branjenja/nebranjenja od papirića koristi se kao tehnika *mindfulness*. Svrha vježbe je osvijestiti koliko je moćan utjecaj poruka koju primamo od okoline i osoba kojima smo okruženi. Želi se postići efekt A-ha trenutka u kojem se iskustveno dolazi do spoznaje da se uvijek branimo, uznemirimo i osjećamo loše kada nam netko govori ružne riječi te samo gubimo energiju i ne osjećamo se ugodno u neprijateljskim okruženjima ili odnosima. Kada smo okruženi pozitivnim porukama u prijateljskom i mirnom okruženju, mirni smo i osjećamo se pozitivno i ugodno.

Brze i žestoke

- Voditeljice pozivaju sudionice da naprave krug na sredini prostorije nakon što su ispunile post it papiriće. (Prethodna aktivnost, točke 1 i 2).
- Nakon toga voditeljice pozivaju jednu po jednu djevojku u sredinu kruga te ih upućuju da što brže i glasnije čitaju papiriće istovremeno lagano se vrteći u krug.
- Voditeljice potiču raspravu pitanjima: *Kako ste se osjećale kada ste bile u sredini kruga? Kako ste se osjećale kada ste čitale pozitivne/negativne pojmove*? *Koje pojmove je bilo lakše čitati brzo i glasno negativne/pozitivne? Što mislite zašto? Kada ste se osjećale snažnije, a kada nježnije? Koje ste pojmove češće čule od drugih ljudi? Koje pojmove češće izgovarate drugim ljudima? Koje pojmove češće govorite same sebi?*

Pitaj nas!

Voditeljice pozivaju sudionice da sumiraju radionicu i izraze svoje mišljenje postavljajući pitanja: *Što vam se danas najviše/najmanje svidjelo? Što ste novo naučile? Imate li nešto za predložiti ili dodati za sljedeći susret?*

- Voditeljice potiču djevojke da postave pitanja vezana uz sadržaj.
- Kao zanimljiv eksperiment i prijedlog nude sudionicama da do sljedećeg puta kao grupa napišu priču o modernom paru. Kao nadahnuće im može poslužiti ranije izrađeni plakati i priložena pitanja.
- Također, voditeljice nude sudionicama otvaranje tajne facebook grupe u kojoj se djevojke uvijek mogu informirati i postavljati pitanja. Voditeljice u prostoriju koju djevojke koriste postavljaju ukrasnu kutiju koja je zaključana. Djevojke u tu kutiju mogu ubacivati pitanja. Voditeljice otvaraju kutiju na početku svake radionice i odgovaraju na njih. Djevojke se mogu potpisati ili postaviti pitanje anonimno.

Prilozi

Prilog 1. ***Pitanja za priču***

- Kako izgleda moderan par (koliko imaju godina, kako izgledaju, gdje žive)
- Što radi moderan par (kako provode vrijeme zajedno, što rade kada ne provode zajedničko vrijeme, tko su im prijatelji, kako provode jedan dan svog života…)
- Kako moderan par provodi slobodno vrijeme
- Što misliš kako se ponaša moderan par kada ima nesuglasice
- Opiši ugodan dan modernog para
- O kojim temama razgovara moderan par?
- Kako moderan par zamišlja svoju budućnost?

Prilog 2. ***Evaluacija***

Naziv radionice _____

1- Jako loše; 2- Loše; 3- Tako – tako; 4- Jako dobro; 5- Super

Zaokruži:

Danas mi je na radionici bilo 1-2-3-4-5

U radu grupe sudjelovala sam 1-2-3-4-5

Voditeljice ocjenjujem s 1-2-3-4-5

Danas sam se na grupi osjećala

:)	:/	:(
Super	Tako-tako	Loše

Koja aktivnost ti se najviše svidjela

a) Moderan dečko

b) M show

c) Pljusak papira/Brze i žestoke

d) Pitaj nas!

e) Pisanje priče

Ukoliko imaš neki komentar, prijedlog, primjedbu ili pohvalu slobodno napiši

_____

3. **Prilog – radionica „Moderna prijateljica“**

III. radionica „Moderna prijateljica“

Ciljevi radionice:

- Istražiti vlastita uvjerenja djevojaka o kvalitetnim ponašanjima u odnosima
- Potaknuti djevojke na promišljanje o pojavi kontrole i moći unutar odnosa u kojima se nalaze ili mogu naći
- Potaknuti djevojke na međusobno uvažavanje i prihvaćanje

Očekivano trajanje: 60 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 10 minuta na sredini susreta)*

Potreban materijal:

- Ljepilo
- Škare
- Model krune
- Papiri u boji
- Hamer
- Flomasteri

Uvodna aktivnost

- Voditeljice pozivaju djevojke da im pokažu dogovoreni zadatak *(plakat Moderan par)* ukoliko su ga napravile te povedu razgovor o njemu.
- Ukoliko nisu, pozivaju djevojke da ukratko ponove kako je izgledao prošli susret. Voditeljice postavljaju *setting* za nastavak aktivnosti od prošlog susreta. *(M show)*

M show

- Prva aktivnost radionice je nastavak *M showa*. Uz nastavak u prethodno opisanim ulogama u aktivnost se uključuju voditeljice. Jedna voditeljica je drugi gost-stručnjak o ljubavnim odnosima, a druga je studentica u vezi.
- Nakon prorade prethodno opaženih stavova o prijevari, ljubomori i ljubavnim odnosima voditeljice moderiraju razgovor i potiču početak diskusije o prijateljskim odnosima.
- Voditeljice moderiraju diskusiju postavljajući pitanja: *Koja je razlika u ponašanju u odnosu s prijateljicom i dečkom? Kakva je vaša najbolja prijateljica? Kako izgledaju vaša prijateljstva, s kim se družite, kako provodite zajedničko vrijeme...*

Osobe i stvari

- Slučajnim odabirom voditeljice odaberu podijele djevojke u tri grupe: „stvari“, „osobe“, „promatračice“. Upute za svaku grupu:
- STVARI: Ne možete ni misliti, ni osjećati, ni odlučivati. Morate raditi ono što vam kažu „osobe“. Želite li se pomaknuti, ili nešto slično, morate tražiti njihovo dopuštenje.
- OSOBE: Možete misliti, osjećati, i govoriti „stvarima“ što da čine.
- PROMATRAČI/CE: Samo u tišini promatrajte što se događa – i ne uplećite se ni na koji način. „Osoba“ može svojoj „stvari“ narediti što god želi, unutar prostorije. Stvari moraju poslušati. Vrijeme u kojem se zadatak treba izvršiti je jedna minuta. Nakon isteka vremena, voditeljice upućuju sudionice da zamijene uloge. Osobe koje su bile „stvari“ će sada biti „osobe“, „osobe“ će sada promatrati, a „promatračice“ će biti „stvari“. U trećoj fazi, uloge se još jednom rotiraju. Nakon toga voditeljice potiču diskusiju postavljajući pitanja poput:
- **Pitanja za „stvari“:** *Kako su se „osobe“ ponašale prema vama? Kako ste se osjećale? Jeste li osjećale bespomoćnost? Zašto? Zašto ne? Jeste li ikada razmišljale o stvarima na taj način?*
- **Pitanja za „osobe“:** *Kako ste postupali sa svojim „stvarima“? Kakav je osjećaj ponašati se prema nekom na takav način? Jeste li se osjećali moćnim / moćnom? Zašto? Zašto ne? Zašto su „stvari“ slušale vaše naredbe? Je li bilo nekih „stvari“ ili „osoba“, koje nisu poštovale pravila ove vježbe? U stvarnom životu, odnosi li se netko prema Vama, kao prema „stvarima“? Tko? Zašto? U stvarnom životu, ponašate li se Vi prema nekom, kao prema stvarima? Prema komu? Zašto?*
- **Pitanja za “promatračice”***: Kako ste se osjećale ne čineći ništa? Je li ono što se događalo imalo na vas utjecaja? Ako da, što mislite da ste mogli učiniti? Jesmo li nekad u svakodnevnom životu „promatrači i promatračice“ u situacijama kad neki ljudi s drugima postupaju kao sa stvarima? Reagiramo li? Zašto, ili zašto ne? Kad biste mogli birati između ove tri grupe, koju biste izabrali i zašto?*
- **Pitanja za grupnu diskusiju:** *Zašto ljudi s drugima postupaju na ovaj način? Možete li navesti neku vrstu odnosa gdje jedna osoba ima više moći od druge? Kakve mogu biti posljedice odnosa u kom jedna osoba s drugom postupa kao sa stvari? U našem*

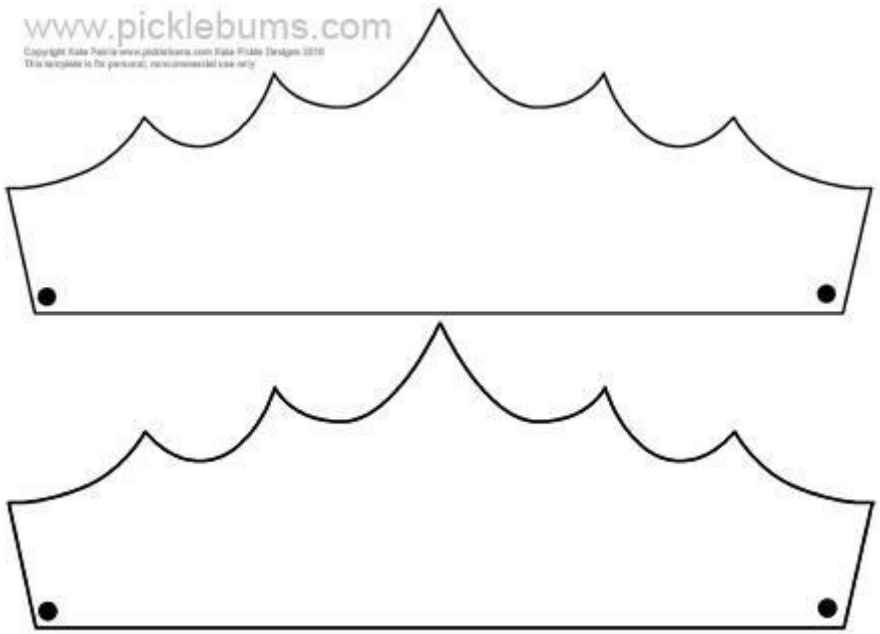
društvu, pripadaju li žene obično jednoj od ovih grupa? Kojoj? Pripadaju li muškarci obično jednoj od ovih grupa? Kojoj? Zašto mislite da se ovo događa?

Miss „Moderna prijateljica“ 2016.

- Voditeljice daju uputu djevojkama da zamisle da su se sve prijavile na natjecanje za Miss Moderne prijateljice. Svaka djevojka ima zadatak osmisliti kako će se ukratko predstaviti ostatku grupe koji ima ulogu žirija.
- Žiri ima zadatak prepoznati dobre i jedinstvene karakteristike svake djevojke.
- Nakon što se sve djevojke predstave voditeljice prebrojavaju rezultate i proglašavaju koje su pobjednice u kategorijama: npr. Miss Simpatičnosti, Miss Povjerenja, Miss Pomoći, Miss Zabave. Voditeljice zaključuju kako Moderna prijateljica ima sve navedene osobine i da su sve pobjednice Miss Moderne prijateljice.
- Napomena: poželjno izraditi lente/krune/simbolične darove kako bi se pojačao doživljaj. (prilog 1)
- Zaključno voditeljice pozivaju djevojke da sumiraju radionicu te da ispune evaluaciju.

Prilozi

Radni materijal 1. – ***kruna od papira***

Radni materijal 2. ***Evaluacija***

Naziv radionice _____

1- Jako loše; 2- Loše; 3- Tako – tako; 4- Jako dobro; 5- Super

Zaokruži:

Danas mi je na radionici bilo 1-2-3-4-5

U radu grupe sudjelovala sam 1-2-3-4-5

Voditeljice ocjenjujem s 1-2-3-4-5

Danas sam se na grupi osjećala

:)	:/	:(
Super	Tako-tako	Loše

Koja aktivnost ti se najviše svidjela

a) M show

c) Osobe i stvari

d) Miss Moderna prijateljica 2016.

Ukoliko imaš neki komentar, prijedlog, primjedbu ili pohvalu slobodno napiši

_____

Hvala! ;)

4. **Prilog – radionica „Moderna prijateljica 2“**

IV. radionica „Moderna prijateljica 2“

Ciljevi radionice:

- Istražiti vlastita uvjerenja djevojaka o kvalitetnim ponašanjima u odnosima
- Potaknuti djevojke na međusobno uvažavanje i prihvaćanje
- Potaknuti djevojke na promišljanje o vlastitom tijelu
- Potaknuti djevojke na prepoznavanje i izražavanje teških emocija

Očekivano trajanje: 60 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 10 minuta na sredini susreta)*

Potreban materijal:

-Glazba

-Papir

-Olovke

Moderni kružok

- Voditeljice zamole djevojke da se udobno smjeste u sjedalicama. Poželjno je prilagoditi atmosferu tihom glazbom. Djevojke biraju iz kutijice po jedan papirić na kojem se nalaze izreke i mudrosti o prijateljstvu.
- Svaka djevojka pročita svoju izreku te sudionice diskutiraju o njoj. Voditeljice sudjeluju u aktivnosti moderirajući je.
- Voditeljice pozivaju djevojke da napišu kratki sastav u obliku oglasa u kojem navode svoje najbolje osobine. Djevojke pojedinačno predstavljaju svoj oglas grupi. Zadatak grupe je po završetku čitanja svakog oglasa uzvratiti toj djevojci jedan kompliment/osobinu koju ona sama nije navela, a grupa je prepoznala kao pozitivnu osobinu.
- Voditeljice pozivaju djevojke da iskažu svoja promišljanja i doživljaje o aktivnosti.

Noć vještica

- Voditeljice pozivaju djevojke da stanu u krug. Uputa je da sve djevojke istovremeno naprave što snažniju facijalnu ekspresiju u obliku grimase. Pobjednica je ona koja uspije najdulje izdržati u toj pozi.
- Cilj vježbe je uvesti djevojke u aktivnosti *body scan*. Poveznica s *body scanom* je u tome što voditeljice postavljaju pitanja*: Kako ste se osjećale prilikom izvođenja aktivnosti? Je li vam bilo lako ili teško? Što osjećate u licu? Postoji li razlika u osjećaju na licu sada i prije vježbe?*
- Ispunjenje drugog cilja se ogleda u izazivanju smijeha kod djevojaka dok budu promatrale jedan drugu. Time se postepeno povećava razina energije kao priprema za vrlo energičnu igru koja slijedi te podiže atmosfera.

Moderno kolo

- Voditeljice pozivaju djevojke da naprave dva kruga, jedan unutar drugog. Tada puštaju brzu i energičnu pjesmu. Uputa je da se unutarnji krug kreće u smjeru kazaljke na satu, a vanjski krug u obrnuto smjeru kazaljke na satu. Kada se pjesma zaustavi voditeljica imenuje dva dijela tijela *(npr. „Noge prema uhu!"; „Nos na unutarnji dio lakta"; vrh glave prema stražnjem dijelu koljena!")* koje djevojke moraju prisloniti jedna na drugu.
- Izborom dinamične pjesme i izborom dijelova tijela koje je potrebno spojiti voditeljice održavaju visoku dinamiku aktivnosti.
- Nakon aktivnosti voditeljice pitaju: *Kako ste se osjećale? Što mislite o aktivnosti? Kakav vam je bio dah? Što vam se događalo sa srcem? Što vam je bilo lako ili teško? Kako ste se osjećale prije aktivnosti, a kako nakon?*

Modern B-scan

- Voditeljice pozivaju djevojke da udobno sjednu u svoje stolice. Ugodnim glasom pozivaju djevojke da usmjere svoju pažnju fizičke podražaje: *toplinu, hladnoću, bol, napetost*. Voditeljice blago napominju kako ni jedan osjećaj nije dobar niti loš. Važno je samo prepoznati ono što je. Voditeljice usmjeravaju djevojke na preusmjeravanje pažnje na donji dio nogu te ponovne provjere osjeta *(bol, toplinu, hladnoću)*.

- Vježba obuhvaća usmjeravanje pažnje na cijelo tijelo - noge, bokove, zdjelicu, trup, trbuh, prsa, donji i gornji dio leđa, donji i gornji dio ruku, ramena, vrat, glavu, čelo, čeljust, lice- oči, usta, nos, uši.
- Voditeljice pozivaju djevojke da duboko dišu i svjesno dišu u svaki dio tijela koji vizualizairaju. Nakon toga, voditeljice pozivaju djevojke da kada budu spremne lagano pomaknu nožne prste, prste na rukama te polaganim pokretima cijelo tijelo prije ustanka iz sjedalica.
- Voditeljice postavljaju pitanja: *Kako ste se osjećale? Biste li ponovile ovu vježbu? Što vam je bilo lako ili teško? Jeste li se već osjećale slično? U kojim trenucima primjećujete da vam se nešto događa s tijelom? Jeste li ikada prije sudjelovale u nekoj sličnoj vježbi?*

**Body scan* je aktivnost koja zahtjeva, ali i razvija, koncentraciju, samokontrolu i samopromatranje.

Vođena fantazija

- Voditeljice pozivaju djevojke da legnu na pod. Umirujućim glasom započinju vođenju meditaciju te zamole djevojke da se opuste i zamisle kako se nalaze na nekom lijepom mjestu *(u šumi, na plaži...)* i kako zajedno šećete. Voditeljice ne smiju zaboraviti detalje kao što su boje, mirisi, zvukovi...
- Cilj aktivnosti je opuštanje, razvoj mašte i kreativnog razmišljanja te poticanje upotrebe tehnike u emocionalno zahtjevnim prilikama kao način samo utjehe, opuštanja, povećanja pozitivnih osjećaja te postizanja unutarnjeg mira.
- Aktivnost je prikladna s obzirom na vrijeme održavanja radionice (21 sat) jer omogućava djevojkama opuštanje i smirenje prije odlaska na počinak.
- Završno, voditeljice pozivaju djevojke da sumiraju radionicu te ispune evaluaciju.

*Radionica se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu cilj je pomoću citata povesti diskusiju o ženskim prijateljstvima. Nadalje, usmjeravanjem na pozitivne osobine djelujemo na podizanje samopouzdanja, dok isticanjem poželjnih osobina djelujemo na formiranje pozitivnih odnosa. Drugi dio radionice je jedna velika aktivnost upoznavanja tijela i emocija te opuštanja.

Prilozi

Radni materijal 1. ***Izreke i mudrosti o prijateljstvu***

- Nema ništa bolje od prijatelja, osim od prijatelja s čokoladom.“ ? Linda Grayson Prijateljstvo je rođeno u trenutku da jedna osoba kaže drugoj: „Što? Zar i ti? Mislilo sam da sam jednini!““ – C. S. Lewis
- „Nemoj hodati iza mene; možda te neću voditi. Nemoj hodati ispred mene; možda te neću slijediti. Samo hodaj pored mene i budi mi prijatelj.“ - Albert Camus
- „Svatko se može simpatizirati s patnjama prijatelja, ali potrebna je posebna odlika da se simpatizira s prijateljevim uspjehom.“ - Oscar Wilde
- „Ooh, ti si najbolji prijatelj
  kojeg sam ikad imao
  S tobom sam tako dugo vremena
  Ti si moje sunce
  I želim to da znaš
  Da su moji osjećaji iskreni
  Stvarno te volim
  Ooh, ti su moj najbolji prijatelj.“ – „You're my best friend“, Queen
- Život je lakši kada žena sama sebi postane najbolji prijatelj.“ - Diane Von Furstenberg
- „Pravi prijatelji su poput dijamanta – svijetli, predivni, dragocjeni i uvijek u modi.“ - Nicole Richie
- „Prijatelj je cvijet jednog trenutka i plod vremena“
- „Prijatelj je onaj koji zna sve o tebi, a i dalje te voli.“
- „Druži se s onima koji će te učiniti boljim.“
- „Prijatelje možeš imati jedino ako si sam prijatelj.“
- „Prijateljstvo je sastavni dio ljudske sreće.“ (Voltaire).
- „Prijatelj se voli onakav kakav jest, a ne onakav kakav bi trebao biti.“
- „Cvijetu je potrebno sunce, a čovjeku ljubav i prijateljstvo.“
- "Tisuće svijeća se mogu zapaliti od jedne, a život te svijeće se neće umanjiti. Sreća nikada nije umanjena kada je podijeljena sa drugima." Buddha

- "Ne treba vjerovati ljudima s kojima smo se tek sprijateljili, a koji pokazuju da smo im draži od njihovih starih prijatelja; tako će se ponašati i s nama kada steknu nove prijatelje." Hans Christian Andersen
- "I prijateljima treba reći istinu u lice." Ivan Cankar
- "Skladnost u mišljenu stvara prijateljstvo." Demokrit
- "Karakter se ne može razviti kroz lakoću i mir. Jedino kroz iskušenja i patnju se duša može ojačati, vizija pojasniti, ambicija inspirirati i uspjeh postići. Moji prijatelji ispisali su priču mog života. Na bezbroj načina preokrenuli su moje mane u sjajne prednosti i omogućili mi da koračam smireno i sretno pod sjenkom mog nedostatka." Helen Keller
- „Tko ti priča o tuđim manama, drugima će pričati o tvojima.“
- „Loš je prijatelj kao sjena.. Kad je dan sunčan ne možeš ga se osloboditi, a kad je tmurno ne možeš ga naći.“
- „Prijatelj je netko tko razumije tvoju prošlost, vjeruje u tvoju budućnost i prihvaća te danas onakvim kakav jesi.“
- „Prijatelje stvara sreća, a nesreća ih provjerava.“
- „Nije važno gdje ste, već s kim ste.“
- „Želite li imati prijatelje među ljudima, morate za njih nešto učiniti, morate im posvetiti vremena, energije nesebične ljubavi i pažnje.“

Radni materijal 2. *Evaluacija*

Naziv radionice _____

1- Jako loše; 2- Loše; 3- Tako – tako; 4- Jako dobro; 5- Super

Zaokruži:

Danas mi je na radionici bilo 1-2-3-4-5

U radu grupe sudjelovala sam 1-2-3-4-5

Voditeljice ocjenjujem s 1-2-3-4-5

Danas sam se na grupi osjećala

:)	:/	:(
Super	Tako-tako	Loše

Koja aktivnost ti se najviše svidjela

a) Moderni kružok

b) Noć vještica

c) Moderno kolo

d) Moderan B-scan

e) Vođena fantazija

Ukoliko imaš neki komentar, prijedlog, primjedbu ili pohvalu slobodno napiši

---

5. Prilog – radionica „Tijelo kao hram“

V. radionica „Tijelo kao hram“

Ciljevi radionice:

- Potaknuti djevojke na promišljanje o povezanosti tijela, misli i emocija
- Istražiti načine doživljavanja vlastitog tijela djevojaka
- Potaknuti djevojke na promišljanje o potrebama njegovanja vlastitog tijela
- Osvijestiti ponašanja kojima djevojke ugrožavaju svoje tijelo i zdravlje

Očekivano trajanje: 60 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 10 minuta na sredini susreta)*

Potreban materijal:

-Hamer papir

-Papir

-Olovke, flomasteri, markeri

Karta s blagom

- Voditeljice pozivaju jednu od djevojaka da legne na hamer papir na podu. Uputa drugim djevojkama je da s markerom ocrtaju njezino tijelo. Djevojke nakon toga pokušavaju upisati sve pojmove kojih se mogu sjetiti, a koji utječu na njihovo tijelo. Voditeljice mogu započeti predlažući neke pojmove *(godišnja doba, hrana, mjesta na kojima se krećemo, kozmetika, emocije koje osjećaju, misli, nezdrava hrana, alkohol, cigarete, nezaštićeni spolni odnosi...)*
- Voditeljice povedu raspravu postavljajući pitanja: *Kako vam je bilo tijekom smišljanja pojmova? Što sve utječe na naše tijelo? Utječu li na tijelo na naše emocije i ponašanja? Koliko dobro poznajete svoje tijelo? Kako možemo brinuti o našem tijelu? Što možemo činiti s tijelom? Što mislite koliko hrana, okolina, godišnja doba utječu na tijelo? Na koji način?*
- Cilj vježbe je osvještavanje različitih okolinskih utjecaja na naše tijelo, saznanje da sami kontroliramo što unosimo u svoje tijelo te čemu ga izlažemo. Krajnji cilj vježbe je povezivanje utjecaja misli i emocija na tijelo, tj. spoznaja kako misli i emocije koje osjećamo u tijelu mogu utjecati na tijelo (zdravlje, držanje).

Tjelesne senzacije

- Voditeljice podijele djevojkama siluete ljudskih tijela i flomastere. Uputa je označiti na silueti područja gdje osjećaju sljedeće emocije: ljutnju, tugu, sreću, strah, ljubav.
- Voditeljice potiču raspravu postavljaju pitanja: *Kako ste se osjećale dok ste crtale? Što vam je bilo teško ili lako? Koju emociju vam je bilo teško ili lako nacrtati? Koju od ovih emocija najčešće osjećate? Možete li se sjetiti o čemu razmišljate prije nego što se pojavi ta emocija? Gdje se nalazite kada se ona pojavi? U čijem društvu? Jesu li one dobre/loše/neutralne? Koje još emocije osjećamo? Gdje u tijelu osjećate te emocije?*

Pismo tijelu

- Voditeljice podijele djevojkama prilog broj 2 na kojem se nalazi radni list „*Pismo tijelu"*. Radni list sadrži 10 otvorenih pitanja *(Moje tijelo je.., Volim svoje tijelo zato jer…, Na meni je lijepo…, Sviđa mi se kako izgledam kada…, Dobro se osjećam u svome tijelu kada…, Oprosti mi tijelo što sam…, Znam da moje tijelo zaslužuje…, Moje tijelo prati me od moga rođenja i bit će sa mnom sve do trenutka moje smrti, Željela bih mu reći…, Odlučujem biti blaga i puna ljubavi prema svome tijelu, a to znači da…)*
- Voditeljice pozivaju djevojke da napišu pismo svome tijelu. Nakon toga, pozivaju djevojke kojima je ugodno da podijele svoje pismo s grupom. Na temelju pročitanog, voditeljice komentiraju kako je vrlo bitno poznavati svoje tijelo i što mu se događa jer nam ono često može reći puno o našem emocionalnom stanju i načinu na koji doživljavamo sebe. Voditeljice naglašavaju kako često zlostavljamo sami sebe a da to ni ne primjećujemo. Kada prekomjerno koristimo stvari koje nam štete poput alkohola, cigareta, nezdrave hrane štetimo svome tijelu i tako sami sebe povređujemo. Kada mislimo o problemima i negativnim stvarima ili smo ljuti, tužni naše tijelo se ponaša drugačije nego kada smo opušteni i sretni, mirni i zadovoljni. Sve misli i emocije su prihvatljive, ali ako poznajemo svoje tijelo lakše ćemo prepoznati kada si štetimo i kada nam nije dobro te ćemo se moći usmjeriti prema promjeni. Nadalje, cilj je osvijestiti kod djevojaka važnost njegovanja vlastitog tijela i njegove vrijednosti.

- Aktivnost se nastavlja raspravom o zdravlju i zdravim izborima. Voditeljice puštaju edukativni video o četiri osnovna pravila za zdrav život. Nakon toga, voditeljice potiču raspravu pitajući djevojke što misle o videu, mogu li se sjetiti još nekih načina na koji njegujemo svoje tijelo i sl.
- (https://www.youtube.com/watch?v=jKikTtcqqzs) video link
- Nakon toga, voditeljice na pod rasporede slike iz priloga 3. te zamole djevojke da izaberu jednu sliku koja za njih predstavlja način na koji njegujemo svoje tijelo.
- Voditeljice potiču raspravu i tako educiraju djevojke o načinima brige za sebe i svome tijelo. Voditeljice objašnjavaju kako njegujemo svoje tijelo na brojne načine: odlascima doktoru, brigom o higijeni i prehrani, vježbajući, njegujući kožu, kosu i lice, brigom o dovoljno sati sna, neunošenjem štetnih tvari (alkohol, cigarete, droga) u organizam. Važno je naglasiti da naše tijelo njegujemo i onda kada volimo sebe, kada o sebi mislimo pozitivno, kada pazimo čemu se izlažemo. Nadalje, briga o vlastitom tijelu bitna je i u partnerskim odnosima. Kada poznajemo svoje tijelo, možemo znati što nam odgovara, što ne i prema tome određivati što nam je ugodno s nekom osobom, a što ne te postaviti granice.
- Voditeljice pozivaju djevojke na postavljanje pitanja te na pridruživanje u osobnom izazovu. Osobni izazov sastoji se od usvajanja najmanje dviju navika kojima ćemo njegovati svoje tijelo do idućeg susreta te o tome usmeno izvijestiti.

Energizer: Trbušni smijeh

- Voditeljice pozivaju djevojke da legnu na pod na način da svaka ima glavu na trbuhu druge djevojke te da tako naprave krug. Voditeljice se počinju smijati što više mogu. Osjećajući podražaje pod glavom, smijeh bi se trebao nastaviti na sljedeću djevojku i tako u krug.
- Nakon aktivnosti voditeljice postavljaju pitanja*: Kako vam je bilo tijekom vježbe? Što mislite o vježbi? Što nam se događalo? Kako se sad osjećate? Koje još aktivnosti nas dovode do sličnog osjećaja? Koliko se često ovako osjećate?*
- Voditeljice zaključuju i povezuju aktivnost naglašavajući kako je naše tijelo čudesno te da s njim mnogo komuniciramo tijekom svakodnevnog života. Toga često nismo toliko svjesni jer smo najčešće usmjereni na svoje misli i/ili emocije koje također utječu na naše tijelo.

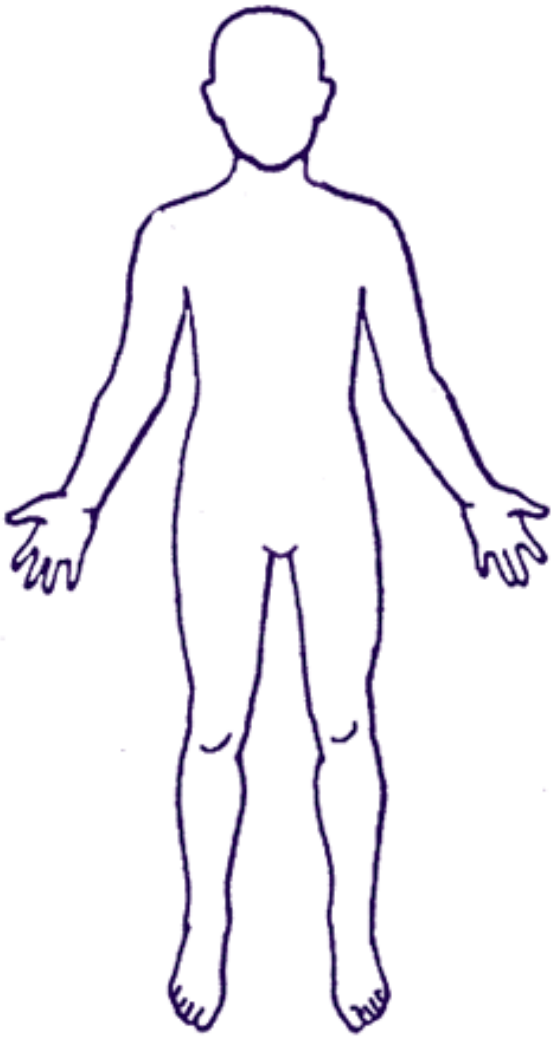
Zaključno

- Voditeljice pozivaju djevojke da promisle o rečenici: *„Naše tijelo je hram prema kojem se moramo odnositi s ljubavlju, poštovanjem i odgovornošću.“* Voditeljice napominju kako bi voljele da do idućeg puta djevojke pronađu fotografiju, pjesmu ili priču koja za njih predstavlja tijelo kao hram.
- Voditeljice sumiraju radionicu pitanjima: *Kako vam je bilo? Što vam se najviše/najmanje svidjelo? Jeste li nešto novo naučile? Ako da, što? Možete li nešto od naučenog primijeniti u svakodnevnom životu? Ako da, hoćete li i što? Prijedlozi za drugi put?*

Radionica završava izvođenjem body scana ili vođene fantazije, a prema iskazanoj želji djevojaka za izvođenjem ove vježbe kao završnog dijela svake radionice.

Prilozi

Radni materijal 1. ***Tjelesne senzacije***

Radni materijal 2 - *Pismo tijelu*

Pismo tijelu

Moje tijelo je....

Volim svoje tijelo zato jer....

Na meni je lijepo....

Sviđa mi se kako izgledam kada.....

Dobro se osjećam u svome tijelu kada....

Oprosti mi tijelo što sam....

Znam da moje tijelo zaslužuje.....

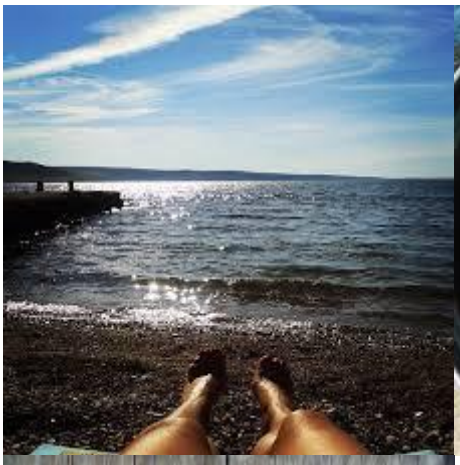
Moje tijelo prati me od moga rođenja i bit će sa mnom sve do trenutka moje smrti. Željela bih mu reći....

Odlučujem biti blaga i puna ljubavi prema svome tijelu, to znači da....

Radni materijal 3. – ***Načini brige o tijelu***

Radni materijal 4. *Evaluacija*

Naziv radionice _____

1- Jako loše; 2- Loše; 3- Tako – tako; 4- Jako dobro; 5- Super

Zaokruži:

Danas mi je na radionici bilo 1-2-3-4-5

U radu grupe sudjelovala sam 1-2-3-4-5

Voditeljice ocjenjujem s 1-2-3-4-5

Danas sam se na grupi osjećala

:)	:/	:(
Super	Tako-tako	Loše

Koja aktivnost ti se najviše svidjela

a) Karta s blagom

b) Tjelesne senzacije

c) Pismo tijelu

d) Trbušni smijeh

Ukoliko imaš neki komentar, prijedlog, primjedbu ili pohvalu slobodno napiši

_____

Hvala! ;)

Prilog – radionica projekcija filma „Juno“

VI. radionica „Projekcija filma Juno“

Ciljevi radionice:

- prikazati djevojkama maloljetničku trudnoću na prikladan način

- potaknuti djevojke na promišljanje o uzročno-posljedičnim vezama

- informirati djevojke o temama vezanim uz roditeljstvo i trudnoću

Očekivano trajanje: 120 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 10 minuta na sredini susreta)*

Potreban materijal:

-Film u prikladnom formatu

-Tehnički uređaji (TV, zvučnici, kompatibilni uređaji)

-Grickalice

Film *„Juno“* odabran je zbog prikladnosti načina obrade teme. Cilj je prikazati temu trudnoće i roditeljstva prihvatljiv i razumljiv način. Film prikazuje 16-ogodišnju djevojku koja je ostala trudna i prati njezin život kroz trudnoću, porod i oporavak te prikazuje odnose, okruženje, obiteljsku dinamiku i probleme s kojima se susreće *(odluka o djetetu, što i kako reći roditeljima, osuda okoline, odskakanje od vršnjaka, emocionalna nestabilnost...)*

Slijedi recenzija koja primjereno opisuje sadržaj i razloge odabira ovog filma.

Recenzija filma

- „Prvi dijalog, u kojem Juno progovara tipičnim (i što je bitnije, nimalo isforsiranim) teen slengom, i upravo karikaturalan radnik na blagajni otklanja svaku sumnju. Ušli ste u svijet jedne tinejdžerice koji bi vjerojatno htjeli da je vaš, iako ni po čemu taj svijet nije bolji od onog u kojem vi živite. Jednostavno se osjetite kako bi rado nazad u te godine...

- Juno je 16-godišnja djevojka koja živi u tipično američkoj sredini, pomalo ekscentrična, alternativnog imidža i ciničnog pogleda na svijet. Radnja filma počinje kada Juno odluči postati „seksualno aktivna“ (ovo je analogija na film) sa svojim prijateljem i kao posljedica toga ostaje trudna. Isprva odlučuje pobaciti, no sjedeći u ambulanti za pobačaje se predomišlja i krene u potragu za savršenim usvojiteljima...
- U cijelom filmu teško je naći ijedan lik koji bi vam bio naporan, suvišan, ili neuvjerljiv (o neuvjerljivosti vjerojatno nećete ni razmišljati), svi imaju taj potencijal da vam instantno prirastu srcu, no naslov filma je dobro pogođen. Glavni lik, Juno, je upravo nevjerojatno dominantan, i prosto ostanete zatečeni kako jedna tako mlada (i sitna) osoba može potpuno okupirati ekran. Čak i neke pretenciozne scene sa samog početka (kao scena gdje sjedi u dvorištu na fotelji s lulom u ustima) u retrospektivi postaju potpuno uvjerljive i prikladne jednom takvom osebujnom karakteru kao što je Juno. Sporedne uloge, tj. Junino životno okruženje, žive u potpunoj simbiozi s glavnim likom, i čine sveukupno sliku vrlo uvjerljivom. Možda vrijedi posebno spomenuti Junine roditelje, otac i pomajka, koji zajedno sa svoje dvije kćeri čine savršeno funkcionalnu obitelj u svojoj disfunkcionalnosti. Juno bi vjerojatno mogao poslužiti kao edukativni film roditeljima kako odgojiti sretno dijete. Druga strana spektra su 2 mladih supružnika koji su izkopirani iz magazina savršenih parova. Početna skepsa i nada koju gaji Juno prema tim ljudima se prenosi i na publiku ispred ekrana te za razliku od „instant-likable“ karaktera s početka, ovdje se postepeno gradi karakterizacija koja oblikuje i sam razvoj radnje. Humor je britak, ciničan, i upravo neodoljiv (jednako kao i glavni lik), prepun duha i karaktera, uglavnom zasnovan na inteligentnim dijalozima, stoga se puno toga izgubi u prijevodu pa preporučam da se dobro koncentrirate na originalne dijaloge, stvari tako postaju nemjerljivo zabavnije.

- U zaključku, teško ćete naći bolji film za povesti curu u kino, ili otići sa svojim tinejdžerima ako ste već roditelj. Dobar osjećaj će vas držati još dugo nakon gledanja, a i svijet će vam se učiniti malo ljepšim, što je vjerojatno najbolja stvar koju možete izvući iz nekog video zapisa. Jedan od onih filmova koji vam pri samoj pomisli na njega izvuku onaj blesavi cer na lice. “ (Samardžić, 2007)

Uloga voditeljica

- Voditeljice tijekom gledanja filma koriste scene za koje procjenjuju da su dobar „ulaz“ za pojašnjenje određene teme. Važno je promatrati neverbalne reakcije djevojaka, kao i slušati njihove komentare. Voditeljice koriste komentare kako bi ispitale što djevojke o nečemu misle i potaknule diskusiju, te za isto koriste i komentare djevojaka.

- Voditeljice koriste scene na temelju kojih postavljaju pitanja poput: *Znate li kako se test za trudnoću koristi? Što vi mislite o abortusu? Kada biste vi željele imati dijete? Što mislite o odlukama, ponašanjima likova? Kako biste se vi ponašale, osjećale u ovoj situaciji? Što mislite kako se prijatelji trebaju ponašati u ovoj situaciji? Što mislite kako se roditelji trebaju ponašati u situaciji maloljetničkog roditeljstva njihovog djeteta(kćeri/sina)? Što mislite o posvojenju? Jeste li imale prilike uživo se susresti s bebom? Što znate o trudnoći? Što znate i mislite o dojenju? Kako zamišljate vlastitu trudnoću? Kako zamišljate vlastitu buduću obitelj? Što vas veseli kada se zamislite u majčinskoj ulozi? Što vas brine/plaši? Što znate o sebi iz vremena kada ste bile bebe/mala djeca? Kako to znate? Postoje li situacije u kojima ćate reagirati kao i vaši roditelji? Ako postoje, koje su to situacije i zašto ćete tako postupiti? Znate li za još neki film ili knjigu sa sličnom temom? Kako ste se osjećale dok ste gledale film? Što vam je bilo neugodno, a što ugodno? Biste li film nekome preporučile? Ako da, kome i zašto? Ako ne, zašto ne?*

- Kako bi se stvorila što bolja atmosfera prostor se prilagođava kino uvjetima. Poželjno je dobro ozvučenje, veliki ekran, zamračena prostorija i grickalice *(kokice, bomboni).*

Literatura:

Samardžić, B. (2007). Recenzija „Juno“ < http://www.popcorn.hr/recenzije/view/657/> Pristupljeno 6. svibnja 2016.

5. Prilog – radionica „Moje tijelo, moja pravila“

VII. radionica „Moje tijelo, moja pravila!“

Ciljevi radionice:

- osvijestiti kod djevojaka razliku između pojmova roda i spola

- educirati djevojke o važnosti brige o reproduktivnom zdravlju

- informirati djevojke o temama važnim za njihovu seksualnost

- djelovati na pozitivnu promjenu stavova i uvjerenja kod djevojaka o spolnim odnosima

Očekivano trajanje: 60 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 10 minuta na sredini susreta)*

Potreban materijal:

-Hamer papir

-Papir

-Olovke, flomasteri, markeri

Što je što?

- Voditeljice postavljaju veliki hamer papir na kojem piše djevojke i mladići. Voditeljice navode djevojke da olujom ideja navedu što više pojmova koji opisuju djevojke i pojmove koji opisuju mladiće (*npr. grudi, kuhanje, šminka; brada, automobili, nogomet...).* Voditeljice zapisuju pojmove. Nakon toga, voditeljice zamjenjuju pojmove kategorija *(umjesto mladića djevojke i obrnuto)* te potiču raspravu postavljajući pitanja: *Mogu li djevojke igrati nogomet? Kuhaju li mladići? Imaju li djevojke gustu bradu, mogu li mladići imati mjesečnicu?*
- Daljnja diskusija je usmjerena na objašnjavanje razlike između spola kao biološkog obilježja, i roda kao društveno naučenih i dodijeljenih uloga.
- Cilj aktivnosti je potaknuti djevojke na promišljanje o postojanju razlike u pojmovima roda i spola, kako one utječu na njih i njihove odnose te se može iskoristiti kao poveznica u pojašnjavanju drugih oblika iskazivanja seksualnosti (*homoseksualne osobe, transrodne osobe...)*

Dok ljuljaju se kreveti...

- Voditeljice prikazuju video (https://youtu.be/cT1L0BC6h9k). U videu je prikazano mišljenje djevojaka o stavovima mladića kad je riječ o upotrebi prezervativa kao kontracepcijskog sredstva, te ono što mladići zaista misle. Mladići navode kako su takve djevojke samouvjerene, pametne...
- Voditeljice potiču diskusiju postavljajući pitanja poput*: Što vi mislite o tome što ste čule? Koje kontracepcijsko sredstvo vi najčešće koristite? Tko bi se trebao brinuti o kontracepciji?*
- Voditeljice nastavljaju diskusiju ističući kako nas spolni odnosi privlače iz dva temeljna razloga: jedno je biološko razmnožavanje za koje su nam kontracepcijska sredstva nepoželjna, no u spolne odnose češće stupamo zbog osjećaja ugode i ljubavi koju doživljavamo. Kako bismo mogli biti opušteni tijekom odnosa, važno je odabrati ispravnu zaštitu, koja će nas štititi od nepoželjne trudnoće, ali i spolno prenosivih bolesti.
- Voditeljice pozivaju djevojke na igranje *memory* igre. Djevojke ne traže dvije iste fotografije, već moraju upariti pojmove i naći odgovarajuće rješenje *(npr. klamidija je bakterijska bolest, liječi se antibioticima, nosimo kondom)*. Kada djevojke pronađu sve parove, voditeljice potiču diskusiju pitanjima: *Što ste već znale? Što ste novo naučile? Kako vam je bilo raditi vježbu? Što vam se svidjelo/nije svidjelo? Što vam je bilo najteže/najlakše upariti?*

Odgovorno prema tijelu

- Voditeljice pozivaju djevojke da svaka iz vrećice izvuče jednu sliku. Na slikama se nalaze različite metode kontracepcije. Uputa djevojkama je da na papir s tablicom koju su dobile zalijepe sliku pored odgovarajućeg opisa kontracepcijskog sredstva. Voditeljice pozivaju djevojke da svaka pokaže gdje je zalijepila sliku te pročita što piše pored slike.
- Voditeljice potiču djevojke na diskusiju postavljanjem pitanja: *Kako vam je bilo raditi vježbu? Što vam je bilo lako/teško? Što ste novo naučile? Imate li vi kakvih pitanja?*

- Voditeljice povezuju ovu i prethodnu aktivnost navodeći kako djevojke sada znaju kako sve mogu nanijeti bol svome tijelu ako se razbole, ali su saznale i kako se zaštiti te izabrati zaštitu koja im najbolje odgovara.

Kama malo sutra show

- Voditeljice predstavljaju djevojkama aktivnost. Aktivnost je simulacija talk show-a u kojem je glavni gost ginekologinja i stručnjakinja za ljubavne odnose koju glumi jedna od voditeljica. Uloga voditeljice show-a je uključena u papiriće koje izvlače djevojke, a ostale djevojke i druga voditeljica su publika. Djevojke koje glume publiku nastoje prilikom postavljanja pitanja isprobavati različite uloge. Što više pitanja publika postavi, bliže su osvajanju glavne nagrade *(košarice sa slatkišima).*
- Voditeljice potiču raspravu i proširuju temu te moderiraju aktivnost. Cilj aktivnosti je odgovoriti na pitanja koja najviše zanimaju djevojke omogućavajući im određeno ohrabrenje da preuzimanjem različitih identiteta kroz glumu uloga postave pitanja koja ih zanimaju, a nelagodno im je otvoreno ih postaviti. Odgovaranjem na pitanja možemo utjecati na promjenu stavova ili uvjerenja o spolnim odnosima kod djevojaka te na razbijanje mitova, predrasuda i netočnih informacija koje mlade djevojke mogu imati.
- Nadalje, sam naslov aktivnosti humorom implicira na odgovore nekih pitanja koje se djevojke srame postaviti kao što su: „ *što je to kama sutra, što je orgazam i slično-*„
- Zaključno, voditeljice potiču diskusiju postavljajući pitanja: *Kako vam se svidjela aktivnost? Što ste novo naučile? Gdje ste naučile stvari koje ste već znale? Je li vas nešto posebno iznenadilo ili natjeralo na razmišljanje? Imate li potrebu nešto podijeliti? Koje je najvažnije pitanje na koje ste dobile odgovor? Želite li nas još nešto pitati?*

Završno i po želji djevojaka voditeljice provode aktivnost *body scana* ili vođene fantazije.

Prilozi

Radni materijal 1. – *Poseban memory*

HPV – humani papiloma VIRUS- nema simptoma- rak reproduktivnih organa – kondom

Klamidija – bakterija- simptomi 1-3 tjedna- pojačani žućkasti iscjedak, pečenje kod mokrenja – prsti, spolni odnos – kondom

Gonoreja – trapavac, triper- gnojne upale- spolni odnos, prsti – bijeli, zelenožuti pojačani iscjedak – neplodnost – kondom

Genitalni herpes – virus – mali bolni mjehuri na koži – simptomi 1-2 tjedna – Bol, vrućica, svrbež, gljivične infekcije – kondom

Stidne uši – insekti – intenzivan svrab, bijelo-žuta jajašca i sivo-bijeli insekti na dlakama – simptomi 7 dana – liječenje kod doktora – nema sredstva zaštite osim održavanja intimne higijene

Kandida – gljivična upala rodinice – iscjedak bijel i grudast, vrbež, specifičan miris, bol u trbuhu, bol pri

odnosu – vaginalete i drugi lijekove – kondomi

Sifilis – bakterija – rane i čirevi – simptomi 3-4 tjedna – dugotrajno liječenje – kondom

HIV- aids – virus – imunološka bolest, napada cijelo tijelo postepeno – smrt – kondom

Radni materijal 2. ***Tablica i slike koje treba zalijepiti na pripadajuća mjesta u tablicu***

	djeluje na hormone zahtjeva redovito uzimanje terapije	ne štiti od spolno prenosivih bolesti	štiti od trudnoće sa 95-98% vjerojatnosti	kupuju se na recept	potreban ginekološki pregled	partner od povjerenja dugotrajne veze
	sprječavaju miješanje tjelesnih tekućina	zahtjeva znanje primjene	oštećuju ga oštri predmeti, vrućina, hladnoća, nošenje u hlačama	štiti od trudnoće i spolno prenosivih bolesti u 98% slučajeva	kupuje se u dućanu, kiosku, ljekarni, benzinskoj postaji	najbolje za mlade
	uključuje korištenje gela spermicid ostaje u rodnici 8 sati nakon odnosa	nakon korištenja se pere i suši u kutijici na za to predviđeno m mjestu	potreban pregled ginekologa	ne štiti od spolno prenosivih bolesti	štiti od trudnoće u 95% slučajeva	partner od povjerenja , dugotrajna i stabilna veza
	utječu na hormone	nose se na koži 3 tjedna	potreban ginekološki pregled	ne štiti od spolno prenosivih bolesti	štiti od trudnoće u 98% slučajeva	Pouzdan partner i stabilna veza
	plastični predmet presvučen bakrenom	ugrađuje je ginekolog operacijom	nije za žene koje nisu rodile	ne štiti od spolno prenosivih bolesti	štiti od trudnoće u 95% slučajeva	Starija životna dob

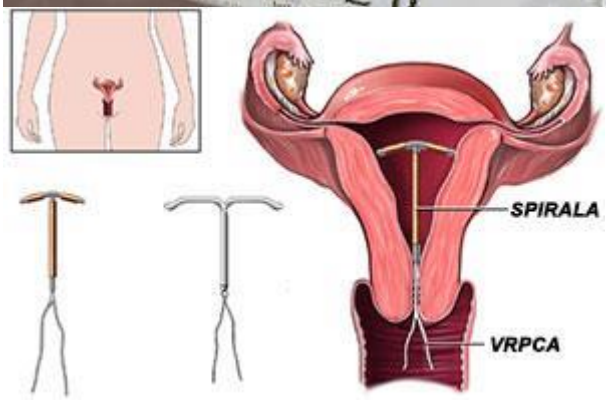
	žicom					
	samo kao dodatno sredstvo zaštite od trudnoće uz neku drugu zaštitu	ne štiti od spolno prenosivih bolesti niti trudnoće	poznavanje plodnih dana kako bi se izbjegli odnosi u njima	mladim djevojkama se ne preporuča niti kao dodatno sredstvo zbog neujednačenosti i nepredvidljivost i ciklusa	ne štiti od spolno prenosivih bolesti	Ne štiti od trudnoće
	ne imanje spolnih odnosa	zaštita od spolno prenosivih bolesti	zaštita od trudnoće 100%			

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28
DANI MENSTRUACIJE
Nizak nivo estrogena i progesterona. Sluznica se ljušti i dolazi do krvarenja.
PREDOVULACIJSKA FAZA
Povećava se nivo estrogena koji podstiče uvećavanje sluzokože unutrašnjeg zida materice.
OVULACIJA
Najveći nivo estrogena. Jajna ćelija odvaja se od jajnika i ulazi u jajovod u kome može biti oplođena.
POSTOVULACIJSKA FAZA
Povećava se nivo progesterona kako bi sluzokoža mogla da prihvati eventualno oplođenu jajnu ćeliju.
PREDMENSTRUACIJSKA FAZA
Opada nivo estrogena i progesterona. Za većinu žena to je najkritičniji trenutak.

NO
SEX

Ortho Options™
GYNOL II

SPIRALA
VRPCA

Radni materijal 3. ***Evaluacija***

Naziv radionice _____

1- Jako loše; 2- Loše; 3- Tako – tako; 4- Jako dobro; 5- Super

Zaokruži:

Danas mi je na radionici bilo 1-2-3-4-5

U radu grupe sudjelovala sam 1-2-3-4-5

Voditeljice ocjenjujem s 1-2-3-4-5

Danas sam se na grupi osjećala

:)	:/	:(
Super	Tako-tako	Loše

Koja aktivnost ti se najviše svidjela

a) Što je što??

b) Dok ljuljaju se kreveti...

c) Odgovorno prema tijelu

d) Kama malo sutra show

Ukoliko imaš neki komentar, prijedlog, primjedbu ili pohvalu slobodno napiši

_____

Hvala! ;)

6. Prilog – radionica „Moderan život“

VIII. radionica „Moderan život“

Ciljevi radionice:

- odgovoriti na izražene potrebe djevojkama o informacijama o samostalnom životu

- educirati djevojke o osnovama samostalnog života pružanjem informacija o financijskim i drugim aspektima

- informirati djevojke o načinima organizacije samostalnog života

Očekivano trajanje: 60 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 10 minuta na sredini susreta)*

Uvodno voditeljice pozdravljaju djevojke i pitaju ih ako imaju kakvih pitanja o radionici od prošlog puta. Voditeljice navode kako je ovo posljednja radionica na kojoj će obrađivati specifičnu temu te kako će na ovoj radionici pričati o započinjanju samostalnog života i svega što on sa sobom nosi.

Radionica je zamišljena kao kratki prikaz i presjek razdoblja osamostaljivanja u kojoj se kroz više manjih odglumljenih scena povezanih u cjelinu pokušavaju simulirati situacije u kojima je potrebna upotreba životnih vještina.

Postavljanje okruženja i upute

Na samom početku radionice, voditeljice uvode djevojke u radionicu sljedećom uputom:

Došao je trenutak kada započinjete samostalni život. Imate 18 godina i iz Doma se ne vraćate roditeljima nego želite samostalno živjeti. Voditeljice provjeravaju s djevojkama žele li promijeniti svoje ime tijekom glume ili kreirati neki novi detalj kako bi se osjećale ugodnije. Uloga voditeljica je moderiranje procesa i spontano iznesenog sadržaja te osiguravanje sigurnog i podražavajućega okruženja. Voditeljice također sudjeluju kao aktivni glumci u radionici kroz uloge gospođe u banci, poštanske djelatnice, prijateljice, konobarice. Djevojke se potiče na slobodnu improvizaciju i kreiranje tijeka radionice.

Nakon podjele uloga voditeljice pozivaju djevojke na zajednički dogovor o početku scenarija te pokreću proces..

Scena 1: *Baby steps*

Ukoliko djevojke imaju problema sa započinjanjem, voditeljice postavljaju *setting*:

Sjedite na kavi i uzbuđene ste zbog započinjanja samostalnog života. O čemu razgovarate? Kako se osjećate? Probajte zamisliti kao da se to stvarno događa. Uloga voditeljica u ovom djelu je pronalazak kreativnog načina odgovora na pitanja. Npr. voditeljica glumi konobaricu koja prilazi njihovom stolu i govori: *„Curke, čula sam o čemu pričate i znam kako vam je, ja sam nedavno prolazila isto. Moj savjet vam je da prvo tražite stan i posao.“* Voditeljice nakon odgovora djevojaka zaustavljaju glumu ako je potrebno i postavljaju pitanja: *Jeste li očekivale ovakav savjet? Što vi mislite o tome? Što vi mislite da je potrebno prvo napraviti?*

Scena 2: Poduzimanje akcije – Moj prvi stan i posao

Nakon toga djevojke upućuju da probaju testirati savjet konobarice te ih navode da same prvo odglume što bi i kako radile. Ako je potrebno, voditeljice ih navode na glumu pretraživanja oglasa na internetu, simulacijom razgovora za posao pri čemu su voditeljice potencijalni poslodavci. Voditeljice predstavljaju načine i uvjete unajmljivanja stana kroz ulogu prijateljice koja je nedavno unajmila stan. Voditeljice moderiraju postavljajući pitanja: *Što ste znale od prije/što ste novo naučile? Kako ste se osjećale? Što vam je bilo lako ili teško? Kako zamišljate traženje stana i posla u budućnosti vježbe/kako ste zamišljale prije? Kome se u stvarnosti možete obratiti za pomoć?*

Voditeljice uvode u scenu navodeći: *Kada ste uspješno pronašle posao i stan, morate pronaći odgovarajuću banku, liječnika, načine i mjesta podmirenja režija i obveza. Gdje ćete ići? Kome ćete se obratiti za pomoć?*

Scena 3: Ah te banke!

Po potrebi voditeljice kreiraju scenu prikazivanjem tv edukacijskog priloga u kojem je objašnjeno korištenje bankomata. Voditeljice usmjeravaju djevojke*: Sada kada znate kako se kartica koristi, pođite u najbližu banku napraviti svoju!*

Nakon toga, voditeljice glume djelatnice banke i simuliraju otvaranje računa u banci uz detaljno pojašnjenje tekućeg i žiro-računa, uplate i isplate, internet bankarstva te ukratko o kreditu *(što je kredit/kamata/rata).*

Scena 4: Moj budžet

Voditeljice sugeriraju djevojkama da odglume scenu prema sljedećem prijedlogu: „Nakon otvaranja računa u banci, vraćate se u stan i u poštanskom sandučiću primijetite poštu. Stigli su računi za troškove stanovanja koje je potrebno podmiriti.“ Voditeljice donose primjer neplaćenog, plaćenog računa i neispunjene uplatnice. Uputa djevojkama je da odglume kako će i gdje platiti račune, od kuda im novci, imaju li dovoljno za hranu, stanarinu i sve potrebe *(zbog lakšeg izvođenja scene djevojkama je predloženo da imaju na umu fiktivni radni staž u trajanju od jednog mjeseca s prosječnom plaćom od 3,500 kuna).* Djevojke proigravaju situaciju. Voditeljice glume djelatnice u pošti kojima djevojke plaćaju račune i kroz tu ulogu uče ih kako ispuniti praznu uplatnicu. Po završetku scene, voditeljice kratko informiraju djevojke o drugim mogućim mjestima i oblicima plaćanja računa. Također, djevojkama se podijeli obrazac iz priloga 1. s navedenim koracima planiranja i raspolaganja budžetom uz primjer i tablicu za praćenje prihoda i rashoda te stanja budžeta.

Scena 5: Samostalna moderna djevojka

Završna scena uključuje simulaciju načina održavanja higijene stambenog prostora, pripremu obroka i organizaciju slobodnog vremena. Voditeljice predlažu djevojkama da odglume scenu u kojoj jedna od njih organizira večeru za cijelu grupu u svom domu. Scena otvara prostor za pitanja: *Kako će stan izgledati – važnost održavanja urednosti prostora, što će skuhati – mogućnost razgovora o kuhanju te usklađivanju vremena potrebnog za kuhanje, usklađivanje zabave i obveza – način i važnost organizacije slobodnog vremena.*

Završetak

Voditeljice pozivaju djevojke da izađu iz uloga okupljanjem u krugu te kratkim vođenim disanjem s ciljem opuštanja.

Voditeljice postavljaju pitanja: *Kako vam se je bilo na radionici? Što ste novo naučile? Što ste već znale? Kako se osjećate sada kada pomislite na započinjanje samostalnog života sada, a ako ste se osjećale prije? Je li vam još nešto ostalo nejasno? Imate li kakvih pitanja? Što vam se svidjelo, a što ne? Što vam je bilo najteže ili najlakše? Jeste li već razmišljale o ovim temama? Je li vas nešto iznenadilo, o čemu niste prije razmišljale, za što ste mislile da je lakše/teže/drugačije?*

Voditeljice pozdravljaju djevojke i pozivaju ih da do sljedećeg puta probaju maštati svom život do 25. godine i zapišu svoja razmišljanja u obliku priče. Voditeljice naglašavaju djevojkama da se ne ograničavaju i zamisle svoj život točno onakvim kakvim ga žele kako bi potaknule motivaciju i usmjerile djevojke prema pozitivnom fokusu i njihovim jakim snagama.

Prilozi

Radni materijal 1. ***Tražim stan!***

Prije traženja stana moraš sama na sobom otići na jednu kavu i pitati se:

- *Koliko novaca mogu izdvojiti na stan i režije?*
- *Mogu li samostalno tražiti stan ili imati cimericu?*
- *Kako se osjećam sa idejom da imam cimericu?*
- *Gdje želim živjeti?*
- *Kako želim da mi stan izgleda?*

Tehnička pitanja koja uvijek treba imati na umu:

1. Kakav je način grijanja u stanu?

Postoje brojni načini grijanja: grijanje na plinsko centralno, peć na drva, gradsku toplanu, struju (klimu ili drugačije) te brojni drugi. Grijanje na struju je najskuplji način grijanja te najčešće nije niti pogodan za dobro zagrijavanje prostora. Uz to, važno je provjeriti stanje prozora (puše li kroz njih) te druge načine izolacije (stanje zidova, fasade).

2. Gdje se nalazi?

Kvart u kojem se nalazi stan je jako bitan. Probaj odabrati kvart za koji znaš da je blizu tvog svakodnevnog kretanja kako ne bi puno vremena provela putujući. Odaberi kvart koji je dobro povezan javnim prijevozom, u kojem se osjećaš ugodno i sigurno. Pogledaj koje dućane imaš u blizini kako bi imala još više informacija o svom budžetu (neki dućani su skuplji od drugih). Često lokacija stana utječe na visinu stanarine, obrati pažnju na to.

3. Koje su moje obveze i prava, a koje od stanodavca?

Najčešće stanodavac zahtjeva polaganje novčanog pologa u iznosu jedne mjesečne stanarine *(npr. kada se useljavate dajete 1 600 kn, 800 kn pologa i 800 kn prva stanarina)* kako bi se osigurao u slučaju nastanaka nepodmirene štete, neplaćanja stanarine, režija i

slično. Stanodavac najčešće zahtjeva održavanje prostora urednim i čistim te podmirenje stanarine i režija na vrijeme. Nakon potpisa ugovora, stanodavac nema pravo dolaziti u san nenajavljeno, podizati dogovorene cijene i slično, osim ako nije drugačije dogovoreno. Obaveza je stanodavca da vas prijavi na adresu (boravište) da je on/ona dužna plaćati iznos porezne uprave.

Kao stanoprimci (oni koji iznajmljuju stan od nekoga) dužni ste podmirivati sve obveze, održavati prostor i odnositi se prema stanu s jednakom pažnjom kao da je vlastiti. Nadalje, pravovremena najava napuštanja stana i završno čišćenje je također obveza stanoprimca.

Mini savjeti:

- ♥ Uvijek postoji dogovor i fleksibilnost te je važno sa osobom od koje iznajmljujete stan razgovarati o svemu i pitati ih sve što vas zanima.
- ♥ Uvijek dobro pročitati ugovor prije potpisivanja
- ♥ Tražiti stan s dobrim prozorima jer se štedi na grijanju.
- ♥ Paliti mašinu kada je jeftina struja (zimi: 21-07, ljeti: 22-06 sati)
- ♥ Prije spavanja zatvoriti plinsku bocu
- ♥ Prozračiti stan nekoliko puta dnevno po 5 minuta
- ♥ Urednost zadržavaj tako što sve vratiš na mjesto nakon upotrebe
- ♥ Pitati za savjet i pomoć nekoga tko je isto prošao

Radni materijal 2. ***Planiranje i raspolaganje budžetom;***

1. Moji mjesečni prihodi – *koliko mjesečno zarađujem novaca/imam novaca na raspolaganju?*

2. Moji mjesečni rashodi – *što sve trebam platiti/na što sve moram potrošiti novac/za što sve moram imati?*

2.1. Stalni rashodi – *stanarina, režije, hrana, prijevoz, sportska aktivnost (trening)*

2.2. Povremeni rashodi – *odjeća, kozmetika, dolasci u kino, na kavu*

3. Moja štednja – *koliko mi ostane kada podmirim sve što sam trebala na kraju mjeseca?*

Primjer:

1. *Mjesečno zarađujem:* 3, 500 kn.

2. *Moram platiti:*

2.1. *stanarinu (dijelim troškove sa cimericom)* 1000 kn

    1. Režije (struja, plin, voda, komunalije, mobitel, dopunsko zdravstveno) 500 kn po zimi 700 kn

    2. Hrana – tjedno potrošim 200 kn; mjesečno 800

    3. Higijena – osobna i prostora (deterdženti, sapuni, spužvice...) 200 kn

    4. Prijevoz Zet – 200 kn =2, 800 kn mi treba za svaki mjesec da pokrijem sve svoje potrebe

2.2. *Povremeno mi treba*: 700 kn koje si trebam rasporediti na odjeću, šminku, izlaske.

3. *Ostalo mi je za štednju*: 50 kn na kraju mjeseca.

Moja zarada					
Stalni troškovi	Stanarina				
	Režije	Struja	Plin	Komunalije	Mobitel, dopunsko zdravstveno
	Hrana	1. tjedan	2. tjedan	3. tjedan	4. tjedan
	Higijena	Osobna popis:	Kuće popis:		
	Prijevoz	Zet			
Povremeni troškovi	Odjeća i obuća	Izlasci	kozmetika	ostalo	
Ušteđeno	Štedim za: ---------- Koliko mi je potrebno: ----------				

Okvirni popis stvari za kuću:	Okvirni popis osobne higijene
Deterdžent za robu i suđe	Toaletni papir
Spužvice za suđe	Sredstva za čišćenje
Vreće za smeće	Gel za tuširanje
Ulje, sol, šećer	Ulošci
Sredstva za čišćenje	Dezodorans
	Britvice, vatice, pasta za zube

Radni materijal 3. ***Evaluacija***

Naziv radionice _____

1- Jako loše; 2- Loše; 3- Tako – tako; 4- Jako dobro; 5- Super

Zaokruži:

Danas mi je na radionici bilo 1-2-3-4-5

U radu grupe sudjelovala sam 1-2-3-4-5

Voditeljice ocjenjujem s 1-2-3-4-5

Danas sam se na grupi osjećala

:)	:/	:(
Super	Tako-tako	Loše

Koja aktivnost ti se najviše svidjela

a) Scena 1: Baby steps

b) Scena 2: Moj prvi posao i stan!

c) Scena 3: Ah, te banke!

d) Scena 4: Moj budžet

e) Scena 5: Samostalna moderna djevojka

Ukoliko imaš neki komentar, prijedlog, primjedbu ili pohvalu slobodno napiši

_____

Hvala! ;)

7. Prilog – radionica „Moderna bajka“

IX. radionica „Moderna bajka“

Ciljevi radionice:

- podsjećanje djevojaka na obrađene teme

- završna usmena i pismena evaluacija programa (korisnosti tema, vođenja, atmosfera)

- zaokruživanje procesa učenja i odnosa te podjela diploma uz proslavu

Očekivano trajanje: 45 minuta *(po potrebi pauza u trajanju od 5 minuta na sredini susreta)*

Uvodno voditeljice provjere stanje i raspoloženje u grupi te podsjete djevojke na temu od prošlog puta pitajući ih: *Imate li pitanja o temi prošlog susreta? Jeste li koristile nešto što ste naučile od prošlog susreta? Ako da, kada, na koji način? Ako ne, koji je razlog? Imate li nešto za dodati, pitati, predložiti?*

Sjetna priča

Voditeljice zamole djevojke da se udobno namjeste u svojim sjedalicama. Voditeljica vodi djevojke kroz vježbu body scan *(vođeno opuštanje i disanje).* Kada su djevojke opuštene voditeljica započinje vođenu vizualizaciju prisjećanja na program koristeći se svim znanjima i vlastitim sjećanjima na sljedeći način:

„Jednog dana dvije vesele studentice su došle u vašu grupu. Bilo je hladno, početak trećeg mjeseca. Nakon upoznavanja pričale smo o temama koje vas zanimaju. Poslušale smo vaše prijedloge te smo tijekom naših druženja pričale o dečkima, ljubavi, prijateljstvu, koliko je vaše tijelo prekrasno i kako se brinuti o njemu, trudnoći i roditeljstvu, spolnim odnosima i zdravlju, životnim vještinama koje će vam trebati kada postanete mlade žene. Smijale smo se i plakale, pisale i skakale. Jele smo jagode, bombone i kekse. Bilo nam je zabavno dok smo učile zajedno. Sada ostanite malo sa slikom gdje se sjećate radionica i aktivnosti u kojoj ste posebno uživale. Kada budete spremne, duboko udahnite, izdahnite. Lagano pomičite ruke i noge i polako otvorite oči.“

Cilj vježbe je opustiti djevojke i pomoći im kroz što vjerniji i sažetiji prikaz procesa koji se odvio unutar devet susreta sa svrhom prisjećanja doživljenog i naučenog. Nadalje, ova

vježba bi trebala povećati prisjećanje na proživljeni sadržaj i pozitivno utjecati na povećanje asocijacija u sljedećoj vježbi i utvrđivanju naučenog.

O čemu smo ono pričali?

U ovoj aktivnosti voditeljice izgovaraju ime radionice, cilj je da djevojke navedu što više asocijacija koje ih podsjećaju na tu radionicu *(npr. kako su se osjećale, neke ključne riječi, neka aktivnost i slično)* u 30 sekundi. Voditeljice brzo zapisuju asocijacije. Vježba se ponavlja dok se ne obrade sve asocijacije.

Voditeljice potiču završnu kratku diskusiju postavljajući pitanja*: Kako vam je bilo sudjelovati u programu? Što vam je bilo lako ili teško? Što biste promijenile? Imate li kakvih pitanja, komentara, kritika? Što mislite da bi voditeljice trebale promijeniti? Imate li kakvih prijedloga za poboljšanje programa/našeg vođenja?*

Knjižica uspomena

Voditeljice podijele djevojkama mini knjižice i upućuju ih da na naslovnu stranu napišu svoje ime. Nakon toga, djevojke daju osobi sa svoje lijeve strane knjižicu i ona joj mora napisati nekoliko lijepih riječi o njoj, lijepu poruku ili citat. Knjižice se šalju u krug dok se svakoj djevojci ne vrati njezina. Voditeljice upućuju djevojke na ukrašavanje knjižice u slobodno vrijeme i čuvanje iste kao vrijedne uspomene.

Podjela diploma i simboličnih darova

Voditeljice zahvaljuju djevojkama i pohvaljuju ih na aktivnom i ustrajnom sudjelovanju. Voditeljice svečano prozivaju djevojke te im uručuju diplome i simbolične darove (instant napitak i personalizirana poruka). Ostatak vremena predviđen je za manje formalno druženje.

Prije samog odlaska, voditeljice pozivaju djevojke na kratku pažnju. Govore djevojkama kako će sada svakoj od njih pokazati nešto najvrijednije i najljepše što su ikada vidjele. Moraju dobro to zapamtit i čuvati do kraja života. Ne smiju govoriti jedna drugoj do završetka aktivnosti. Jedna voditeljica upućuje jednu po jednu djevojku van prostorije. Van prostorije druga voditeljica ruci drži ogledalo.

Cilj vježbe je završiti program s glavnom porukom koju bi djevojke trebale upamtiti: *Ja vrijedim, ja sam dovoljno dobra i znam kako se brinuti o sebi i svome zdravlju.*

Prilozi

Radni materijal 1.- ***Diploma***

DIPLOMA

ZA AKTIVNO SUDJELOVANJE U PSIHOEDUKATIVNOM PROGRAMU „MODERNA DJEVOJKA“, KREATIVNOST I ZNATIŽELJU

U IME VODITELJICE TIMA,

ANTONIA PERICA

ZAGREB, 2016.

Radni materijal 2. *Završna evaluacija*

Molimo te da iskreno odgovoriš na sljedeća pitanja.

Kako ti je bilo na radionicama? Kakva ti je bila atmosfera?

_____

_____

Koje aktivnosti su ti se najviše, a koje najmanje svidjele?

_____

_____

Što ti je bilo najkorisnije što smo učili tijekom radionica?

_____

_____

Što ti je bilo najmanje korisno od onoga što smo učili na radionicama?

_____

_____

Koje teme smo trebali raditi više, a koje manje?
(teme su bile: samopredstavljanje, slušanje, prepoznavanje i izražavanje emocija, kontrola ljutnje, davanje i primanje komplimenata i empatija)

_____

_____

Imaš li neki prijedlog za poboljšanje radionica

_____

_____

Što bi poručila voditeljicama

_____

_____

Ako imaš još nešto nadodati, slobodno napiši

_____

_____

Hvala na sudjelovanju ☺